

जैन साहित्य संशोधक ग्रंथमाला

अध्यापक कावल लिखित

प्राकृत व्याकरण—संक्षिप्त परिचय

संपादक

मुनि जिनविजयजी

पद्म नार ए एम

(जैन साहित्य संशोधक संस्थान, भारत-जमनाबाद)

(जैन साहित्य संशोधक-खण्ड २, अंक २-परिशिष्ट)

प्रकाशक

जैन साहित्य संशोधक कार्यालय

भारत जैन विद्यालय-पूना शहर.

નિ વે દ ન

આ પ્રાકૃત વ્યાકરણ સૂક્ષ્મ-પરિચય, કે. ડી. યુનિવર્સિટીના એક વખતના સંસ્કૃતના અધ્યાપક અને એડીનબર્ગ યુનિવર્સિટીના ઓનરરી એલએલ્ ડી ડી ઈ બી. કૉલેલે લખેલા A SHORT INTRODUCTION TO THE ORDINARY PRAKART OF THE SANSKRIT DRAMAS નામના નિબંધનો અવિકલ ગુજરાતી અનુવાદ છે જેમને સંસ્કૃત ભાષાનો સાધારણ અભ્યાસ હોય અને જેઓ પ્રાકૃત ભાષાનો ટુક પરિચય કરવા માગતા હોય તેમને આ નિબંધ ઘણો મદદ કરી થઈ પડે એવો જણાયાથી, આ રૂપમાં પ્રકટ કરવામાં આવે છે આ નિબંધ મૂળ સન્ ૧૮૫૪ માં મજકુર પ્રેસિસરે ઘરઠ્ઠિલ પ્રાકૃત પ્રકાશ ની જ્યારે પ્રથમ આવૃત્તિ ખુદાર પાડી હતી તેની પ્રસ્તાવના રૂપે લખ્યો હતો અને પછી ૧૮૭૫ માં કેટલાક સુધારા-વધારા સાથે, લંડનની TRUBNER and Co. એ એક પુસ્તિકાના રૂપમાં એને જુદો છપાવ્યો હતો એ પુસ્તિકા આજે દુર્લભ હોઈ બુકસેલરો તેની ૩-૪ રૂપિયા જેટલો કિંમત લે છે. તેથી ગુજરાતી ભાષાના વિદ્યાર્થીઓને આ નિબંધ મુલતઃ થઈ પડે તેવા હેતુથી આ પત્રના પરિશિષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે સંશોધકના વાચનારાઓને તેમજ અન્ય તેવા અભ્યાસિઓને આ પ્રયાસ ઉપયોગી થઈ પડશે

જયેષ્ઠ પૂર્ણિમા, ૧૯૭૯

-સંપાદક

પ્રાકૃત વ્યાકરણ-સંક્ષિપ્ત પરિચય

ઈ સ પૂર્વેના સંક્રાંતિમા, ભરતવર્ષ મા સ સ્કૃત ભાષામાથી અપભ્રંશ થઈને કેટલીક ભાષાઓ (બોલાઓ) ઉત્પન્ન થઈ જેને સાધારણ રીતે પ્રાકૃત કહેવામા આવે છે. આ ભાષાઓની શોધ બોજનો વિષય ભાષાશાસ્ત્રને તેમજ ઇતિહાસ લેખકને ઘણો રમ આપી શકે તેમ છે. હાલની પ્રચલિત ભાષાઓ અને મહા સ સ્કૃત વચ્ચે સબધ જોડી શુ ખલાતુ કામ બનાવનાર આ પ્રાકૃત ભાષાઓ (અને આસકરોને 'પ્રાકૃત' નામક ભાષાતુ) જ્ઞાન હાલમા વપરાતા કેટલાક રૂપો સમજવાનું ઉપયાગી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેઓ ભાષાસવની એક ઇંડો યુરોપીયન શાખાના ઇતિહાસમા પ્રકાશ પાડે છે, તથા લેટીનમાથી ઉત્પન્ન થયેલી આધુનિક ઇટાલીઅન અને ફ્રેન્ચ ભાષાઓ સરખાવતા જે સ્વરમાધુર્યનુ આપણને ભાન થાય છે તે માધુર્યના નિયમાના અનુપમ દ્રષ્ટાંતો પૂરા પાડે છે. નદુપરાન બાળ ઘણા રસાત્પાદક ઐતિહાસિક પ્રશ્નો સાથે પ્રાકૃત ભાષાના નિકટનો સબધ છે. સંવાનના બોદ્ધાના તથા ભારતવર્ષના જૈનોના ધર્મપુસ્તકોની ભાષાઓ પ્રાકૃતના ભિન્ન ભિન્ન રૂપો છે, અને ખરેખર ગ્રાંથોની સ સ્કૃતનો વિરોધ દશાવીને જનસમાજના હૃદય ઉપર સંચાટ અસર કરવા માટે બોદ્ધા થયેલા પાલિ ભાષાનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે. બ્યારે અલેકઝાન્ડરના આધિપત્ય તળે ગ્રીક લોકો ભારતવર્ષના સબધમા આવ્યા ત્યારે પ્રાકૃત ભાષા જનસમાજમા પ્રચલિત હશે જેમા ઈ સ પૂર્વે લગભગ ૨૫૦ વર્ષના બૅન્ડીઓકન અને બીજા ગ્રીક રાજાઓના નામો આવે છે એવા અશોક રાજાના શિલાલેખોની ભાષા પણ એક જાતની પ્રાકૃતજ છે, તે જ પ્રમાણે બેક્ટ્રીયાના ગ્રીક રાજાના ટ્રેલાયિક (સંક્રાંતિ) ઉપર પણ પ્રાકૃત ભાષા લખેલી જોવામા આવે છે. જુના હિંદુ નાટકોમા પણ આ ભાષાઓના હિસ્સા એ છે નથી. કારણ કે તેમા મુખ્ય નાયકો સ સ્કૃતના ઉપયોગ કરે છે, પણ સ્ત્રીઓ અને સવકા જુદી જુદી જાતની પ્રાકૃત ભાષા વાપરે છે, જમાના પરસ્પર ફરફારો બોલનારની કક્ષાપ્રમાણે, સ્વરમાધુર્યના નિયમનુ અનુસરણ કરે છે.

વૈષ્યાકરણો 'પ્રાકૃત' શબ્દને પ્રકૃતે. મધ પ્રાકૃત અમ જણાવી પ્રકૃતિ એટલે સ સ્કૃત સાથે સબધ જોડે છે. આ વિષયમા હમચ દ્રે નીચપ્રમાણે જણાવ્યુ છે. પ્રકૃતિ સંસ્કૃતે તત્ત્વ મર્વ તત આગતે વા પ્રાકૃતમ્. પણ મૂળ તેના અર્થ 'સાધારણ' અગર 'અસરકારી' એવા હશે, કારણ કે મહાભારતમા એક સ્થળે પ્રામુદ્યોનાં ધિક્કાર કરવા નહિ એમ જણાવી લખ્યુ છે કે.—

દુર્વેદા વા સુવેદા વા પ્રાકૃતા. સંસ્કૃતાસ્તથા ॥

લલગભ આધુનિક વૈષ્યાકરણો 'પ્રાકૃત' નામ તળે ઘણી ભાષાઓનો સમાવેશ કરે છે, પરંતુ તેમાની ઘણી ખરા પાછળથી થયેલા લુલ્લક રૂપાતરો માત્ર છે જેમ જુના વૈષ્યાકરણ તેમ તેના અધમા થોડી પ્રાકૃત ભાષાઓ તેજ પ્રમાણે ઘણા પુરાણો વૈષ્યાકરણ વરરૂચિએ ફક્ત ચાર જ પ્રાકૃત ભાષાઓનુ વિવચન કર્યુ છે, જેની કે મહારાષ્ટ્રી, પેશાચી, માગધી, અને શારસેની. આમાથી પહોલા અટલે મહારાષ્ટ્રી ભાષાને તેણુ (વંશજ મહત્વની ગણી છે. તથા લંસન સાહિબે પણ પોતાના

૧ પેશાચી ભાષા ખાસ ઉપયોગી છે કારણકે વૃદ્ધકવા તે ભાષામા લખાયેલી છે.

પ્રાકૃત શબ્દમાં ક્ર આવી શકતો નથી તેથી જ અન્યથાના અંદૃશ શબ્દોનું પછી બહુવચનનું રૂપ અકારાન્ત અથવા ઉકારાન્ત શબ્દો પ્રમાણે થાય છે.

કલ્પસ તુ કિલિસ થાય છે

એ તુ ષ અગર અ ઇ (કવચિત્ ઇ અથવા ઈ) થાય છે, જેમ કે સેત્ત (ગત્ત), વૃષ્ણ (વૈવ્ય).

ઓ તુ ઓ અગર અ ઉ (કવચિત્ ઉ) થાય છે, જેમ કે કામુદ્ધ (કામુદી), પટર (પૌર),

૧. સુંવેર (સૌંદર્ય).

બાકી રહેલા સ્વરોમાથી ષ અને ઓ અધક્ષર હોના નથી, અને યથાનિયમાનુસાર -હસ્વ થા હીઘં હ્રીઘં શકે

પ્રાકૃતનો એક સુખ્ય નિયમ નીચે પ્રમાણે છે —

મૂળ શબ્દમાં જોડાક્ષરની પહેલા ઠીઘં સ્વર આવ્યો હોય તો પ્રાકૃતમાં તે સ્વર -હસ્વ થાય છે, જેમ કે આ, ઈ, ઉ તું અનક્રમે ઝ, જ, ઙ થાય છે (જ અને ઓ આમ જ ગ્રહી શકે છે), જેમ કે માગ્—માગ, ઘોષ—ઘોષ, પચ્—પચ્, તેમાં જો પેટા નિયમો નીચે પ્રમાણે છે (અ) જો પ્રાકૃતમાં પછી ઠીઘં સ્વર રાખવામાં આવે તો જોડાક્ષરમાથી એક વ્યંજનનો લોપ થાય છે, જેમ કે ફૃશ્વર—ફૃશ્વર અથવા ફૃશ્વર, વિશ્વાસ—વિશ્વાસો અથવા વિશ્વાસો (બ) જોડાક્ષરની પહેલા આવેલી -હસ્વ સ્વર ઠીઘં થાય છે અને એક વ્યંજનનો લોપ થાય છે, જેમ કે જિગ્—જોહા, કે કિવાર જોડાક્ષરની પહેલાના જ ને ઙ ને બદલે જ અને ઓ થાય છે, જેમ કે પિગ્—પેગ્, તુગ્—તોગ્, ધણી વાર ય ની પોંચના અ ને બદલે જ થાય છે, જેમ કે પયન્ત—પેન્ત, સોંદર્ય—સુંદર, આશ્ચર્ય—અચ્છર, કેટલાક શબ્દોમાં પહેલા અધ્વમાં ઙ તુ અ થાય છે, જેમ કે મુકુટ—મહુટ, પુરુષ અને માત્ર તું અનિયમિત રૂપ પાંચમ અને સેત્ત થાય છે

આ નિયમિત કેટલાક ઉપરાંત વ્યાકરણમાં અને પ્રાકૃત ભાષામાં, તથા ખાસ કરીને સમ-શબ્દોમાં કેટલાક સ્વરોના દરકારો અનિયમિત રીતે થાય છે જેમ કે સમ્માદિ—સમિદિ અથવા સમિદિ ઉત્ત્વાત—ઉત્ત્વ અથવા ઉત્ત્વાત, પટ્ટ—પટ્ટ, વિંગરો સમ સિક શબ્દો કે જેમાં વારંવાર સ્વરો નાસ્વ ઠીઘં થયા કરે છે ત્યાં કેટલાક મૂળ આખા અક્ષરો લુપ્ત કરવામાં આવે છે તે ત આવી અનિયમિત વારંવાર જોવા મળે છે, જેમ કે યમનાતટ—જટણતટ અને જટણા-અટ મુકુમાર—મહુમાર અને મામાર રાજવત્—રાવત્ અને માત્ત વિંગરો (સરળાયો-ચર ૪૦૪, ૧ વેબર સમજાવ ૫૦ ૩૨, ૩૩)

૨. ઉચ્ચ વ્યંજન પ્રકરણ.

(અ) સામાન્ય પ્રાકૃતમાં જ અને જ નથી અને તેમને બદલે સ્ વપરાય છે જ ની પછી હલ્લક્ષર ન આવ્યો હોય તો સાધારણ રીતે તેને જ થાય છે શબ્દના આરંભમાં આવેલા જ નો જ થાય છે સામાન્ય રીતે અપેક્ષા નિયમો અપવાદ રૂપે આવે છે [તો પણ, નાટકોમાં કેટલીકવાર ઉણ (પુત) અ (સ્) થાય છે, પરંતુ આગા ફૃશ્વરો વરૂંચિએ સ્વીકાર્યા નથી વળી, ચર ૪૦૨, ૩૨ ૪૧ માં આવેલા શબ્દો, જે આ પુસ્તકને અતે આપવામાં આવ્યા છે તે સુઓ]. સુ, અ એવા શબ્દો જ્યારે કેટલાક શબ્દોના આરંભમાં લગાડવામાં આવે છે ત્યારે તેવા શબ્દોનો પહેલો વ્યંજન નુપ્ત થાય છે જેમ કે આયેપુત્—અજડત્ત મુકુમાર—મહુમાર

(બ) ઉપરના મ અને જ બે અનુસ્વાના રૂપમાં પરિણમી શકે છે, તે નિવાચના ખેડા વ્યંજનોના લોપ થાય છે ધણી વાર ઉપરના અનુસ્વારનો લોપ થાય છે કેટલાક નામોના અર્થ વ્યંજનોને અ અગર આ લગાડવામાં આવે છે, જેમ કે પ્રાકૃત—પાડત્, સરિત્—સરિઆ.

જેમ કે હર્ષ—હરિસ (બુચ્છો ૧૦૦ ૩, ૫૯-૬૬), ઘણી વાર યં માં આવેલા ય નો હ થાય છે, જેમ કે ચૌર્ય—ચોરિય.

પ્રાકૃત જોડાક્ષરોની તાલિકા.

નીચેની તાલિકામાં સંસ્કૃત જોડાક્ષરોનાં પ્રાકૃત રૂપો આપ્યાં છે, જેમાંના ફરફાર શબ્દના મધ્યમાં થાય છે જેમ સમજવું; પણ તે પ્રાકૃત જોડાક્ષરોમાંના પહેલા અક્ષરનો લેપ કરવાથી તે રૂપો શબ્દના આરંભમાં પણ ઉપયોગમાં આવે. જેમ કે યક્ષ—જક્ષ; પણ ક્ષત—ક્ષદ; તેજ પ્રમાણે શબ્દની વચમાં હોય તો પ્ર નો વ્ય થાય છે, અને આરંભમાં હોય તો પ્ર નો વ થાય છે.

ક્ષ=ત્ક્, ક્ષ (?), ક્ય, ક્ષ, કં, લ્ક્, ક્ષ, ક્ષ; જેમ કે ઉત્કળ્હા, મુક્ષ, વાળક્ય, શક્ષ, ચર્ક્ષ, વિશ્વક્ષ, ઉત્કા, પક્ષ, ને બદલે અનુક્રમે ઉક્ષળ્હા, મુક્ષ, વાળક્ષ, સક્ષ, ચક્ષ, ઉક્ષા, વિક્ષવ, ચિક્ષ થાય છે

ક્ષ્વ=સ્વ, ક્ય, ક્ષ, ક્ષ, ક્ય (ક્ય), ક્ષ, સ્ક્. (પ્ક્), સ્ક્, :સ્ક્, જેમ કે ઉત્સાવિહત, આક્ષ્યા, યક્ષ, ઉક્ષિત, મુક્ષ, સ્ક્ષ્વ, સ્ક્ષલિત, દુઃસ્વ ને બદલે ઉક્ષવિહત, ચક્ષ્યા, જવક્ષ, ઉક્ષિત, મુવક્ષ, સ્વન્ધ, સ્વલિધ, દુવક્ષ થાય છે

ગ્ગ=ઙ્ગ, ઙ્ગ, ગ્ગ, ગ્ગ, ગ્ય, ગ્ર ગં, લ્ગ. જેમ કે સ્ઙ્ગ, મુગ્ગ, નગ્ગ, યુગ્મ, યોગ્ય, સમગ્ર, વર્ગ, ઘણિત ને બદલે સગ્ગ, મુગ્ગ, ણગ્ગ, જુગ્ગ, જોગ્ગ, સમગ્ગ, વગ્ગ, ઘણિદ્ થાય છે

ઘ્ઘ=(ઙ્ઘ), ઙ્ઘ, ઘ્ઘ, ઘ્ઘ. જેમ કે ઉઘાટિત, ઘિન્ન, શીઘ્ર, નિર્ઘ્ઘ ને બદલે ઉઘાટિદ્, ઘિન્ધ, સિન્ધ, ણિન્ધ થાય છે

ક્ષ્=ક્ષ્; જેમ કે સન્ધોમ—સન્ધોહ (અથવા સન્ધક્ષોહ ?).

ક્ષ્=ચ્ય, ત્ય, વં. અચ્યુત, નિચ્ય, ક્ષ્વરિકા ને બદલે અચ્ચુદ્, ણિદ્, દક્ષરિકા થાય છે^૧

ચ્છ=ચ્ય, છં, છ, ક્ષ, ક્ષ, ક્ષ, ક્ષ, ત્સ ત્સ્ય પ્સ, ક્ષ. જેમ કે મિથ્યા, સૂચ્છાં કુચ્છાણક, અક્ષિ, ઉક્ષિત, લક્ષ્મી, વત્સ, મત્સ્ય નિપ્સા, આશ્ચર્ય ને બદલે મિચ્છા, મુચ્છા, કુચ્છાણમ, અચ્છિ, ઉચ્છિત, લચ્છાં, વચ્છ, મચ્છ, લિચ્છા, અચ્છમ થાય છે

જ્જ=જ્જ, જ્જ (ક્રોધિક વખત) જ્જ, જં, જ્વ, ઘ યં, ચ્ય. (ભાગ્યેજ) : જેમ કે કુજ્જ, સર્વજ્જ, વજ્જ, ગર્જિત, પ્રજ્વલિત, વિદ્યા, કાયા, શર્યા ને બદલે સુજ્જ, સવ્વજ્જ વજ્જ, ગર્જિદ્, પજ્જલિદ્, વિજ્જા, કજ્જ, સેજ્જા થાય છે

ઝ્ઝ=ધ્ય, હ્ય, જેમ કે મધ્ય, વાહ્યક. ને બદલે મઝ્ઝ, વઝ્ઝમ થાય છે.

ટ્ટ=તં, જેમ કે નર્તકી તું નર્ટ્ટ થાય છે

ટ્ટ=ટ્ટ, ટ્ટ જેમ કે ટટ્ટિ, ગોટ્ટી તું વિટ્ટિ, ગોટ્ટી થાય છે.

ટ્ટ=તં, ટં (ભાગ્યેજ), જેમ કે ગતં, ગદંમ તું ગટ્ટ, ગટ્ટહ થાય છે

૧ ક્ષ=ક્ષ ઘણાં નાટકોમાં લેવામાં આવે છે, બુચ્છો ૧૦૦, પા ૨૯ ૧-૨૦ ઉપર સ્ત્રોત્રની નોટ.

૨ ખાસકરીને સમાસમાં ક્ષ્, ક્ષ વપરાય છે, જેમકે નિષ્કમ્પ=નિષ્કમ્પ ખાસી અન્ય સ્થળે ક્ષ થાય છે તેજ પ્રમાણે ક્ષ=ચ અને વ્પ=સ્, અગર જ

૩ કવચિત્ ક્ષ ને બદલે ક્ષ લેવામાં આવે છે, પણ ખાસ કરીને નિષ્કમ્પ (નિષ્કમ્પ) લેવા શબ્દોમાં જ જેમાં નિષ્ ઉપસર્ગ^૧ વ થી શરૂ થતા શબ્દ સાથે જોડાયેલા છે.

૪. અઘિ (અસ્થિ=હાડકું), તથા ઠિઝ (સ્થિત) માં ઙ્ઘ એ સ્વ ને માટે વપરાય છે.

હ્ર = હ્ય, હં, (હ્વ), યં (બાગ્યેજ); જેમ કે શલ્ય, નિર્લજ્જ, વર્ણન ને બદલે સહ્ય, ગિલ્લજ્જ, પલ્લાણ થાય છે.

લ્હ = હ્લ; જેમ કે કલ્હાર તુ' કલ્હાર થાય છે.

વ્વ = વ્ય, (વ), વૈ, જેમ કે કાવ્ય, પૂર્વ ને બદલે કવ્વ, પુવ્વ થાય છે.

સ્ = શ્, ધ્, ષ્, સ્વ; જેમ કે દર્શન, અશ્વ, અશ્વ, મનસ્વિની ને બદલે દંસણ, અંસુ, અંસો, જ્ઞાપંસિણી થાય છે.

સ્ત = વં, હમ, હ્ય, ધ્ર, ષ્વ, પ્મ, પ્ય, વ્ય, સ્ય, સ્ત, સ્વ, જેમ કે ર્શ્મ, રશ્મિ, રાજસ્યાલક, વિશ્વાન્ત, અશ્વ, ગુપ્ત, પુવ્ય પરિવ્રજામિ, તસ્ય, સદ્સ, તપરિવન્ ને બદલે રસ્તા, રસ્તિ, રાજ-સ્સાલક, વિસ્સન્ત, અસ્ત, સોસ્ત, પુસ્ત, પરિસ્સામિ, તસ્ત, સદ્સ્ત, તવસ્તો થાય છે.

તા ૪ - જે સ રૂપ શબ્દોમાં ત્રણ વ્યંજનો ભેદાયલા હોય તો તેમાંના અર્ધસ્વરનો પ્રાકૃત કરતી વખતે, લોપ કરવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી બાકી રહ્યા વ્યંજનો માટે ઉપયુક્ત નિયમો લાગુ પાડવામાં આવે છે, જેમ કે મ્સ્ત્ય = મચ્છ, પરંતુ આવા (અર્ધસ્વર વાળા) ભેદાક્ષરની પહેલાં અનુનાસિક વ્યંજન આવ્યા હોય તો બાકી રહ્યા ભેદાક્ષરોની આમતમા સામાન્ય નિયમો લાગી શકે છે માત્ર અનુનાસિક પછી તેઓ ધ્રિવડાત નથી; (વર૦ ૩, ૫૬) જેમ કે વિન્દ્ય = વિન્દ્ર [ય નો લ (વર૦ ૩, ૨૮) પ્રમાણુ થાય છે.]

ઉપયુક્ત નિયમો ઉપરાંત, હાલ કાંવના સપ્તશતકની જેમ બીજા પદ્યમાં ઘણી અનિયમિતતા ભેવામાં આવે છે, જેમ કે જેલાસ્ય તુ પ્રાકૃત રૂપ વરૂચિચ્ચ તેલોઞ તથા તેલ્લોઞ આશુ છે. તેજ પ્રમાણે નમસ્તલ તુ પ્રાકૃત રૂપ જહ્મલ (ઉત્તરરામ૦, પા. ૧૦૫, તથા સપ્તશ૦ ૭૪), તથા જહ-ચલ (માલતી૦, પા. ૬૦), વગેરે ભેવામાં આવે છે.

વિભાગ ૨.

પ્રાકૃત નામો પાંચ બતાવના હોઈ શકે. ૧ અકારાત તથા આકારાત, ૨ હકારાત તથા હૈકારાંત; ૩ ઉકારાત તથા ઝકારાત, ૪ મળરૂપ ક્કકારાત, ૫ વ્યંજનાત

છેલ્લા બે વિભાગમાં ૫૬ અથવા નામો ઘણા થોડા છે ક્કકારાત પુલ્હિ'ત શબ્દોને જર અથવા પ્રાર અતવાળા બતાવવામાં આવે છે, જેમ કે પિતા-પિત્રો; પિત્રા-પિત્રેણ, મર્તા-મર્તારો, મર્ત્તા-મર્તારેણ. પ્રથમા તથા દ્વિતીયા બહુવચનમાં, તૃતીયા અને પછી એકવચનમાં, તેમજ સપ્તમી બહુવચનમાં, છવતના ક્રન બદલે ડ મૂકવામાં આવે છે, અને પછી ઉકારાત શબ્દોની માફક તેના રૂપો ચાલે છે; જેમ કે મતૃણા-મતૃણા, મતૃઃ-મતૃણો. આણુ રૂપ વપરાયલું પણ ભેવામાં આવે છે, જેમ કે મર્તૃકુલ-મતૃકુલ સ બન્ધદશક નામોનુ પ્રથમા એકવચન આ અતવાળું પણ હોય છે, જેમ કે પિતા-પિત્રા; માતૃ માત્રા, અને ત્યાર પછી આકારાત આલિંગ નામોની માફક તેના રૂપો ચાલે છે. મર્તૃ તુ સ બોધનરૂપ મહા થાય છે અને તેનું આલિંગરૂપ મહિની અથવા મહિણી થાય છે.

૦૫ જનાત નામોની દ્વિવિધ ગતિ થાય છે (૧) તેમનેનો અર્થ વ્યંજન ઉડી બળ્ય છે અને ત્યાર બાદ ઉપર બતાવેલાં પહેલાં ત્રણ રીતે તેમના રૂપ ચાલે છે (નપુ સકલિંગ નામ પુલ્હિંગ બની બળ્ય છે), જેમ કે સર (સરત) તુ પ્રથમાનુ રૂપ સરો, કર્મ (કર્મન) તુ કર્મો થાય છે; અથવા (૨) મળ શબ્દને જ કે આ લગાડવામાં આવે છે, જેમ કે શરદ્ તુ સરદો; આશિન્ તુ આશિતા. જે વિભક્તિઆના પ્રત્યયો વ્યંજનથી શરૂ થતા હોય તેમનું માટે સાધારણ રીતે આ નિયમો લાગે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે આ યુક્તિઓ વાપરવાનું કારણ વ્યંજનથી શરૂ થતા

૧. અન્, જેમ કે ઉબ્બન્ = ઉબ્બે (વર૦ ૮, ૪૧), જેમાં ઉડ્ ની પછી ન આવે છે.

પ્રત્યયો વ્યંજનાંત શબ્દો સાથે જોડાતા જે નવા જોડાણરો ઉત્પન્ન થાય તથા જે નવા ફેરફારો કરવા પડે તે ફેરફારવાળું હોવું જોઈએ. પરંતુ સ્વરથી થતી થતા વિભક્તિના પ્રત્યયો આગળ ઘણું અડું સંસ્કૃત રૂપજ સંખ્યામાં આવે છે; અલપત, તેમાં પ્રાકૃત નિયમો પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે, જેમ કે ભવદા (ભવન્તુ ટૂંતીયાનું રૂપ), માડસા (માયુષા, માયુસ્ ટૂં તૂતીયાનું રૂપ).

પ્રાકૃતમાં દ્વિવચન નથી તેમજ ચતુર્થી વિભક્તિ નથી (ચતુર્થીને પાછલે પછી વપરાય છે); પંચમી બહુવચનના બે પ્રત્યયો છે. હિંતો 'માંથી' ના અર્થમાં પ્રેરકમાં વપરાય છે, અને સુંતો 'માંથી' ના અર્થમાં સાધારણ રીતે વપરાય છે. ખાસ ઉપયોગી એવા પહેલા ત્રણ પ્રકારનાં રૂપો નીચે પ્રમાણે છે. ઉકારાંત શબ્દોના રૂપ ફકારાંત પ્રમાણે ચાલતા હોવાથી ખાસ અહીં આપવામાં આવ્યાં નથી.

નામનાં રૂપાખ્યાન.

વચ્છ-વૃક્ષ એક વચન	(નપુંસં વળ વન) બહુવચન
પ્ર૦ વચ્છો (નપુંસં વળ)	વચ્છા (નપું. વળાઈ, -ઈ, વળા; વળાનિ ગદ્યમાં વપરાય છે).
દ્વિ૦ વચ્છં - "	વચ્છે. વચ્છા (નપુંસં=પ્રથમા૦)
ત્ર૦ વચ્છેણ, -ણ	વચ્છેઈ, -ઈ
પં૦ { વચ્છાદો, -દુ- વચ્છાદિ, વચ્છા	{ વચ્છેઈ, -ઈ વચ્છાસુંતો, વચ્છેસુંતો
ષ૦ વચ્છસ્સ	વચ્છાણં-ણ
સ૦ વચ્છે, વચ્છમિ	વચ્છેસુ-સું
સં૦ વચ્છ, વચ્છા (નપુંસં વળ)	વચ્છા (નપુંસં વળાઈ-ઈ).

અગિ-અગ્નિ (પુલ્લિંગ) એક વચન	દહિ-દાધિ (નપુંસં). બહુવચન
પ્ર૦ અગ્ની (નપુંસં દહિ)	અગ્નીઓ, અગ્નિણો (નપું. દહીઈ, -)
દ્વિ૦ અગ્નિ - "	અગ્નિણો અગ્ની (?) - "
ત્ર૦ અગ્નિણા	અગ્નીઈ, -ઈ
પં૦ અગ્નીદો, -દુ, -દિ	અગ્નીઈતો, -સુંતો.
ષ૦ અગ્નિણો, અગ્નિસ્સ	અગ્નીણં, -ણ.
સ૦ અગ્નિમિ	અગ્નીસુ, -સું
સં૦ અગ્નિ (નપું. દહિ)	અગ્નીઓ, અગ્નિણો (નપું. દહીઈ, -ઈ)

એક વચન	માલા (સ્ત્રીલિંગ) બહુવચન
પ્ર૦ માલા	માલાઓ, -ડ; માલા
દ્વિ૦ માલં	" "
પં. માલદો, -દુ, -દિ.	માલાઈતો, -સુંતો

૧. ગદ્યમાં સામાન્ય રીતે દો વાળુ જ રૂપ વપરાય છે.

૨. માલા માટે જુઓ કર૦ ૫, ૨૦., તથા શાકુંમાં ૫૦ ૧૫ ઉપર, વનમાળા શાકુંપર આપેલી બોધણીઓની ટીકા.

વૃં	} માલાપ,-દ	માલાઈ,-દિ
શૃં		માલાળ,-ળ
સૃં		માલાસુ,-સું
સં	માલે	માલાઓ,-ઝ

પ્રાકૃતમાં ઓઢીંઝી ફકારાત અને ફંકારાંત તથા ડકારાત અને ડકારાત નામોનાં રૂપોમાં ફેરફાર હોતો નથી.

ળાઈ-નરી (સ્ત્રીલિંગ)

એક વચન		બહુવચન.	
પ્રૃં	ળાઈ	}	ળાઈઓ,-ઝ. (સ્ત્રીત્રિયાં ૧ યુઓ લેસન, પા ૩૦૭, નોટ ૨.)
શિં	ળાઈ		
પૃં	ળાઈદો,-હુ,-દિ		ળાઈહિતો,-સુંતો
વૃં	} ળાઈઝ,-ઝા		ળાઈદિ,-દિ
શૃં			ળાઈળ,-ળ
સૃં	ળાઈસુ,-સું		ળાઈસુ,-સું
સં	ળા		ળાઈઓ,-ઝ

તા તથા ત્વ છેડાવાળાં ભાવવાચક નામો પ્રાકૃતમાં વા અને સ્ત્રણ છેડાવાળાં ળની બાધ છે, જેમ કે પીળવા, પીળસ્ત્રણ મત્ અને વત્ પ્રત્યયોના પ્રાકૃતમાં બુદાં બુદા રૂપો થાય છે, જેમ કે હલ્લ, હલ્લ, આલ્, વંત, રંત (ગદ્યમાં વંદ, રંદ), જેમ કે વિચારલ્લ (વિકારવત્) તાર્છીલ્લાથે' હર પ્રત્યય વપરાય છે, જેમ કે ફસિર. રવાથે' ક (અ) પ્રત્યય ભેડવામાં આવે છે. જેમ કે અમર-મમરઝ, સઘી-સઘિઝા ત્ (ત્ક) પ્રત્યયને બદલે સઝ થાય છે, જેમ કે ઉમ્માદધિત્-ઉમ્માદ-હસઝ આયાસગિઝી-આઝાસરસિઝા (સ્ત્રીલિંગ)

વિભાગ ૨.

સર્વનામ પ્રકરણ.

પ્રાકૃતમાં સર્વનામનાં રૂપો નામપ્રમાણે ચાલે છે. અને તે ઉપરાંત કેટલાક નવા રૂપો પણ ઉમેરાય છે. નીચે આપેલા જ = ય ના રૂપો ઉપરથી બીજાં ખાસ ઉપયોગી રૂપો સમજાઈ જશે.

પ્રાકૃતમાં વ્યંજનાંત શબ્દ રાખવામાં આવતો નથી, તેથી સંસ્કૃતના કેટલાક સર્વનામોને પ્રાકૃતમાં વિભક્તિના પ્રત્યયો લેખાડતા કેટલાક ફેરફાર કરવા પડે છે, જેમ કે કિમ્, યદ્, તદ્ ને બદલે ક, જ, ત થાય છે. યત્ત્ વુ યદ્, અને કેઠકિવાર ય થાય છે (તેથી યસા = યતસ્માત્); હદ્મ્ વુ હમ્ થાય છે; અદ્મ્ વુ અમ્ થાય છે. કિમ્, યદ્, તદ્ વુ બીજાં રૂપ કિ, જિ, તિ પણ થાય છે; ભેડે આ પાછળના રૂપો ઓલિંગમાં વપરાય છે તો પણ પુલ્લિંગની અને નપુંસકલિંગની પુલીયા અને ધણીમાં તેમના કેટલાક રૂપો આવે છે. હદ્મ્ વુ પણ પુલીયાતું હમિના રૂપ થાય છે. ખરી રીતે પ્રાકૃતમાં સર્વનામનાં રૂપોમાં બહુ નિયમિતતા ભેવામાં આવતી નથી; તેથી હમસ્સિ ખરી રીતે પુલ્લિંગ સપ્તમીતું રૂપ હોવા છતાં ધણી વાર ઓલિંગમાં વપરાયું છે જેમ કે શાકુન્તલ (મોનીશર વીલીયમ), પાઠ ૩૬, ૨; ૧૧૫, ૩.

વરૂચિએ ખાસ આપેલા કેટલાક રૂપો હું નીચે આપું છું. તસ્માત્ અને યતસ્માત્ ને બદલે તો અને યસો (૬, ૧૦, ૨૦); તસ્ય અને તસ્યા ને બદલે સે (૬, ૧૧); તેષાં અને તાણાં ને વ્યાઠ ૨

અહલે સિ. અવસ્ પ્રથમા એકવચન ત્રણે લિંગમાં અહ. જે કે વરરૂચિએ જણાવ્યું નથી તો પણ વનમ્ અને વનામ્ ને અહલે નાટકોમાં જ વપરાયેલું જોવામાં આવે છે. કિયત્, તાવત્ વિગેરેને અહલે કેદહ, કોષિઅ, તેદહ, તેણિઅ વિગેરે આપેલાં છે (૪, ૨૫); પરંતુ ખરી રીતે કેદહ વિગેરે કીદશા વિ. ને માટે હોવા જોઈએ.

અચ (પુલિંગ) ઠાણ.

એક વચન.	અહુવચન.
પ્ર૦ જો (જં નપું કિ-કિમ્)	જે (જાર્, -જ નપું)
દ્વિ૦ જં —	જે —
તૃ૦ જેણ, જિણ	જેહિ, જેહિ
પ૦ જસો, -જુ, જદો, -દુ	જાહિતો, જાસુંતો
પ૦ જસ્સ, જાસ	જાણં, -ણ, જેસિ
સ૦ જર્સિસ, -સિસ	જેતુ, -સું
જર્મિ, -મિમ	
જર્હિ, જર્હિ, જર્ચ	

સીલિંગ

એક વચન	અહુવચન
પ્ર૦ જા	} જાઓ-ઉ. જીઓ, -ઉ
દ્વિ૦ જં	
પ૦ જાદો, -દુ, જીદો (?)	જાહિતો, -સુંતો, જીહિતો, -સુંતો
તૃ૦	જાહિ, જીહિ
પ૦ જસ્સા જાસે (?)	જાસિ, જાણં, -ણ, જીણં, -ણ, જીસિ,
જિસ્સા. જીસે	(જાસાં, જેસિ)
સ૦	જાસુ, -સું, જીસુ, -સું

વરરૂચિએ (૬, ૨૫-૫૩) માં પુરૂષ સર્વાનામે આપ્યા છે જે રૂપો નાટકોમાં કદી પણ આવતા નથી તેમને એ ટુકેટમાં મૂક્યા છે અહુવચનના રૂપો તદ્દન જુદીજ રીતે થાય છે, જેમ કે તુજ્ઞ, તુમ્હ, તુમ્મ, અમ્હ, તથા મજ્ઞ

અસ્મદ 'હુ'

એક વચન.	અહુવચન
પ્ર૦ અહં (હં, અહઅં, અહમિ)	અમ્હે (ઘરં ગધમા વપરાય, ઘરં ૨૦, ૨૫)
દ્વિ૦ મં, મમં (અહમિ)	અમ્હે, ણો (ણે)
તૃ૦ મે, મપ (મહ, મમાહ)	અમ્હેહિ, -હિ
પ૦ મસો (મહસો, મમાદો, -દુ મમાહિ)	અમ્હાહિતો, -સુંતો
પ૦ મે, મમ, મજ્ઞ, મહ	ણો, અમ્હ, અમ્હાણં, અમ્હે (મજ્ઞ ?).
સ૦ મહ (મપ, મમમિ)	અમ્હેસુ

૧. વળી, નાટકોમાં નપુંસકલિંગ પછીમા કીસ 'શામાટે' એવા અર્થમાં વપરાયેલું જણાય છે.

૨. આ રૂપો ઉપરાંત ઘણાં માં મમ અને મહ રૂપો વપરાયેલાં જણાય છે.

૩. આ રૂપો ઉપરાંત ઘણાં માં અમ્હ, અમ્મ, મ્હ, અમ્હિ, અમ્હાણ રૂપો વપરાયેલાં જણાય છે.

યુષ્મદ '૭'

પ્ર૦	તુમં, તું (તં)	તુજ્ઞે, તુમ્હે
દ્વિ૦	(તં, તું) તુમં	તુજ્ઞે, તુમ્હે, વો
૩૦	તદ્, તપ્, તુમપ્, તુમે, (તુમાદ્) તે, દે	તુજ્ઞેહિ, તુમ્મેહિ, તુમ્હેહિ
૪૦	તત્તો (તદ્તો, તુમાદો, -હુ, તુમાહિ)	તુમ્હાહિતો, -હુંતો
૫૦	(તુમો) તુહ, તુજ્ઞ, તુમ્હ, તુમ્મ, તુવ, તુઅ, તે, દે	વો, (મે) તુજ્ઞાજ્ઞ, તુમ્હાજ્ઞ
૬૦	તદ્, તુદ્, તપ્, (તુમપ્, તુમે તુમમ્મિ	તુજ્ઞેસુ, તુમ્હેસુ

પ્રથમના ત્રણ સંખ્યાવાચક શબ્દોના પ્રાકૃતરૂપ યજ્ઞ અગર યજ્ઞ, દો (પ્રથમ અને દ્વિતીય-દો, ત્રીજો, વોણિ, પછી-દોણ), તિ (પ્રથમ-તિણિ, પછી-તિણિ) ધાય છે. ૫૫ ને બદલે છ ધાય છે.

વિભાગ ૪.

ક્રિયાપદ પ્રકરણ

અરી રીતે જોતા પ્રાકૃતમાં એકજ ગણ (= સ રૂપનો પહેલો અને છઠ્ઠો) છે. સામાન્ય રીતે બધા ધાતુઓને આજ ગણમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તે પણ અન્યાન્ય ગણના કેટલાક રૂપો નાટકોમાં જોવામાં આવે છે.

નામ પ્રક્રિયાના જણાવ્યા પ્રમાણે ક્રિયાપદમાં પણ દ્વિવચનરૂપ થતા નથી.

કર્તારિ પ્રયોગમાં ફક્ત વર્તમાનકાળ, સામાન્ય ભવિષ્યકાળ, તથા આસાથ જોવામાં આવે છે.

વર્તમાનકાળનાં રૂપો.

એક વચન	બહુવચન
પ્ર૦ પુ૦	હસામો, -મુ, -મ, હસિમો, -મુ, -મ
	હસમો, -મુ, -મ, હસમ્હો, -મ્હ
દ્વિ૦ પુ૦	હસદ્ (ગદ્યમાં હસધ, -ધ)
	હસિન્ધા (હસન્ધ ?)
૩૦ પુ૦	હસન્તિ

મધ્યમ પ્રયોગમાં ત્રણ પુરૂષના એકવચનના રૂપો ધાય છે, જેમ કે ૧ મળે, ૨ સહસે, ૩ સહદે, અથવા સહપ.

આસાથ

એક વચન	બહુવચન
૧. હસમુ (વૃ૦ ૭ ૧૮)	હસામો, -મ હસમો, -મ, હસમ્હ.
૨. હસસુ, હસ, હસાહિ, હસસ્મ	હસદ્, હસધ, -ધ
૩. હસદુ, હસડ	હસન્તુ

૧. આ ગદ્યમાં વપરાણ રૂપ છે તેજ પ્રમાણે હુ વાળા સામાન્યરૂપ, તથા હર વાળા જૂત કૃદંત પણ ગદ્યમાં વપરાતા રૂપો છે.

૨. અસ 'થવું' ના રૂપો નીચે પ્રમાણે છે. એક વચન ૧ મહિ, ૨ અસિ, ૩ આસિ, બહુવચન ૧ અમ્હો, ૨ અન્તિ. તેજ પ્રમાણે અંકલીટીકમાં એક વચ ૧ મિહ, ૨ સિ ૩ સિ, બહુવચ ૧ મ્હો, મ્હ, ૨ ત્વ. અનધતનજૂતમાં એકવચ ૧. અસિ, આસિ, ૨, ૩ આસિ,

કેઈ પણ પુરૂષપ્રત્યયની પહેલાં જ ને બદલે ય વિકલ્પે કરી શકાય છે (વર૦ ૧, ૭૪), જેમ કે હસેમિ, વિગેરે, હસેદિ, હસેદુ, વિ૦, બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, અય તું' દંકુ રૂપ ય હોવાથી જેમ કહી શકાય કે પ્રાકૃતમાં ક્રિયાપદોના રૂપો સંસ્કૃતના હસમાં ગણના ક્રિયાપદો પ્રમાણે વિકલ્પે થાય છે. જગરાંત અને ઉકારત પહેલાં ગણના સંસ્કૃત ક્રિયાપદોના અય અને અવ ને બદલે ય અને ઓ મૂકવામાં આવે છે, જેમ કે જયતુ—જેદુ, મવસિ—હોસિ, અથવા તો ય નો લોપ થાય છે, અને વ ને રાખવામાં આવે છે, જેમ કે જઅદુ, દવસિ ક્રકારાત ક્રિયાપદોમાં અર મૂકવામાં આવે છે, જેમ કે હરાતિ—હરહ, ઝિયતે—મરહ યાથા ગણના ધાતુઓમાં અલ્પ વ્યવજન બેવડાય છે, જેમ કે કુપ્યસિ—કુપ્યેસિ, અથવા ય નો લોપ કરીને જુદુ જ રૂપ કરવામાં આવે છે, જેમ કે કુપ્યાસિ—કુપ્તસિ સાતમાં ગણના ધાતુઓમાં અનુનાસિક ઉમેરવામાં આવે છે, અને પછી બીજા ગણોની માફક તેમના રૂપો ચલવવામાં આવે છે, જેમ કે રુણદિ—રુન્ધદિ, રુન્ધદિ, રુન્ધદિ પાચમાં ગણના ધાતુઓમાં જ ઉમેરવામાં આવે છે, જેમ કે શૃણોમિ—સુણામિ, શૃણવન્તુ—સુણન્તુ. કેટલીક વાર સંસ્કૃત રૂપો પણ રાખવામાં આવે છે, જેમ કે ષિણોમિ. સુણુ તથા સુણાદિ. નવમાં ગણમાં ણા અને ણ બેક વપરાય છે, જેમ કે જાણાદિ અને જાણદિ (જ્ઞાનાતિ) તે ઉપરાંત જાણાદિ અને જાણીદિ રૂપો પણ બેવામાં આવે છે

વિધ્યર્થના માત્ર કેટલાક ત્રુટિ રૂપો જ બેવામાં આવે છે જેમ કે ૧ મવેર્ઞ, જીવેર્ઞ, ૩ મવે, હરે (પણ જુઓ વેબરતું સમશ૦, પા ૬૨)

પ્રાકૃતમાં ભવિષ્યકાળના ઘણા રૂપો છે

(અ) ખાસ ઉપયોગમાં આવતા રૂપોના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે

એકવચન ૧ સ્સં, સ્સામિ ૨ સ્સસિ ૩ સ્સદિ, સ્સહ

બહુવચન ૧ સ્સામો ૨ સ્સધ, સ્સત ૩ સ્સન્તિ

આ પ્રત્યયો લગાડતા પહેલાં જ લગાડવામાં આવે છે, જેમ કે હસિસ્સં, વિગેરે મૂળ સંસ્કૃત પ્રત્યય ય તું આ સ્સ તે પ્રાકૃત રૂપ છે

(બ) બીજા પ્રત્યયોમાં સ્સ ને બદલે ચ્ઞ વપરાય છે, જેમ કે સોચ્છં (શ્રુ તુ પ્રથમ પુરૂષી એકવચન) (જુઓ વર૦ ૭, ૧૬, ૧૭)

(ક) ત્રીજી જાતના પ્રત્યયોમાં સ્સ ને બદલે હિ વપરાય છે, જેમ કે હસિહિમિ વિગેરે આ ઉપરાંત પહેલાં પુરૂષ એકવચન અને બહુવચનના હસિહામિ અને હસિહામો અંવા રૂપો થાય છે [વળી, કાદં (કુ તુ રૂપ), વાહં (વા તુ રૂપ) પણ થાય છે, વર૦ ૭. ૨૬, કાદં રૂપ વેબરના સમશ૦ પા૦ ૧૬૦ માં વપરાયેલું છે]

[વળી, જ્ઞ, અને જ્ઞા પ્રત્યયો લગાડતા કેટલાક વિરલ રૂપો બને છે, (વર૦ ૭, ૨૦-૨૨), જેમ કે હોજ્ઞ, હોજ્ઞા, હોજ્ઞહિ, હોજ્ઞાહિ, વિગેરે કેટલાક ફંચ અને હીચ અંતવાળા ભૂતાર્થ વચનના વિરલ રૂપો પણ દેખાય છે, (વર૦ ૭, ૨૩-૨૪) જેમ કે હુવીચ, હોહીચ (અસન્) ; જુઓ લંસન્સ ઈન્દ૦, પા૦ ૩૫૩-૮ સમશ૦ માં જ્ઞ અને જ્ઞા છેડાવાળા કેટલાક વિધ્યર્થ રૂપો વપરાયેલા છે]

પ્રાકૃતમાં કર્મણિ પ્રયોગમાં કર્તરિનાજ પ્રત્યયો વપરાય છે, અને ય પ્રત્યયને બદલે ફંચ અથવા ફજ પ્રત્યય લગાડે છે, જેમ કે પઢીઅજ, પઢીઅદિ અથવા પઢિજ્ઞ (પઢવતે). કેટલીક વાર ય રાખવામાં આવતાં પૂર્વના વ્યવજન પ્રમાણે તેનું રૂપાંતર થાય છે, જેમ કે ગમ્મહ (ગમ્યતે); વિસ્સહ અગર વીસહ (દદયતે).

પ્રેરક લેહના પણ બે રૂપો છે, એકમાં સંસ્કૃતના અઘ નો ય કરવામાં આવે છે, જેમ કે કર=કઠ ઉપરથી કારેદિ થાય છે (ધાતુમાંના પહેલા અક્ષરના અ નો આ કરવામાં આવે છે, વર૦ ૭. ૨૫)

થાય છે, તથા જ ને બદલે જ થાય છે, જ ને બદલે જ તેમજ જ ને બદલે જ થાય છે; અ કારાંત નામના પ્રથમા એક વચનમા છેવટે જ અગર જ આવે છે, જેમ કે માવો (માવઃ).

ઉપરના નિબંધમા, ધરવાપ્રમાણે, સાધારણ વિદ્યાર્થીઓને કાળિદાસ અગર ભાવભૂતના નાટ-કેશાનુ પ્રાકૃત સમજવા માટે જોઈએ તેટલું જ્ઞાન આપવામા આવ્યું છે. અલગત, મૃચ્છકટિક અગર વિક્રમોવશીયનું પ્રાકૃત સમજવાને કેટલાક વિશેષ જ્ઞાનની જરૂર છે

૧. જેને પ્રાકૃતનો અભ્યાસ વધારવો હોય તેમણે નીચેના અ યોગ અવલોકન કરવું:—

1 Lassen's Institutiones Linguae Pracriticae, 1837, 2. Weber's સત્સંસ્કૃત of હાલ with his excellent introduction 1870 3 વર્ણવે નો પ્રાકૃતપ્રકાશ, ૧૮૫૪. 1. પ્રાકૃત શાલ-માયા-(માગધી)-વ્યાકરણ of Hemchandra, Bombay, 1871, આ અ યની વિવેચનારમક આવૃત્તિ ડૉ. પીશ્વેલે તૈયાર કરે છે તે અ ય ખાસ કરીને જૈન પ્રાકૃત માટે ઉપયોગી છે

પરિશિષ્ટ — જોઈએ નિચોટક સે.સાયટીના 'અભ્યસન' ના પાંચમા પુસ્તકમા પ્રા. વેબરે પ્રકટ કરેલા હાલકવિના સમ શતકમાથી આચાર્યવાની દક્ષ ગાથાઓ નીચે આપી છે

૧. પાઅપટિઅસ્સ પશ્ણો પુટ્ઠિ પુલ્લે સમારહંતમ્મિ ।
દદમણ્ણકુમિઆપ વિ હાન્તો ઘર્ણિણિય નિક્કન્તો ॥ (૧૧)
૨. અજ્જ મય તેણ વિણા અણુદ્ધ અસુહાદ સંધરન્તીય ।
અહિણવમેહાણ રવો ણિસામિઓ વચ્છપહુહો વ્ય ॥ (૨૯)
૩. તુજ્જ વસહ સ્તિ હિઅઅં ઇમેહિ વિટ્ઠો તુમં નિ અચ્છીદં ।
તુહ વિરહે કિસિઆદ નિ તીય અંગાર વિ પિઆદં ॥ (૪૦)
૪. કહલં કિર સરહિઅઓ પયસહ પિઓ સ્તિ સુણીઅ અણમ્મિ ।
તહ વહિદ મઅવહ ણિસં જહ સં કહલં વિઅ ણ હોહ ॥ (૪૫)
૫. અદંસણેણ પેમ્મં અંધર અદંસણેણ વિ અંધર ।
પિસુણજણજાપિયણ વિ અંધર. પમેઅ વિ અંધર ॥ (૮૦)
૬. દક્કિણેણ વિ ઘન્તો સુહઅ સુહાવેસિ અદ્ધ દ્વિઅઆદં ।
ણિહ્મઅંથેણ જાણી ગઓ સિ, કા ણિચુદી તાણ ॥ (૮૪)
૭. તદ્દા કઅગ્ગ મહુઅર ણ રમાસિ અણામ્મ પુણ્ણજાંસુ
ચક્કપલભારગરુદં માલહમેંઠિ પરિચ્છઅસિ ॥ (૯૧)
૮. ઉપ્પણ્ણથ કજ્જે અઠ્ઠચિન્તન્તો ગુણાગુણે તમ્મિ ।
અહસુરસણ્ણપેચ્છિ-સણેણ પુરિસો દરહ કજ્જે ॥ (૨૧૮)
૯. કલહંતરે વિ અવિણિ-ગ્ગઆદ્દિ અઅમ્મિ જરમુવગઆદં ।
સુઅણકઆદ્દિ રહસ્સા-દ્દિ હહા આડક્કણ અમ્મી ॥ (૩૨૮)
૧૦. વોલીણોલ્લિઅરુ-અજોલ્લવણા પુત્તિ કિણ્ણ દુમેસિ ।
વિદઠપ્પણદ્ધપોરા-જાણવઆ અમ્મમ્મી ઇય ॥ (૩૪૨)

ॐ अर्हम् ।

जैनाचार्य श्री आत्मानन्द जन्म-शताब्दि स्मारक ग्रंथ

हे मत्स्य आन्मागम यदि हम भूमि पर आते नहीं ।
तो आज ऐसी जैनसंस्था देख हम पाते नहीं ॥
जिसकी दयाने पुस्तकालय और विद्यालय बने ।
कैसे न आन्मागम वह समार प्रेमालय बने ' ॥
वे अन्य विज्ञानदंष्ट्रु निर्यागियो में गये थे ।
जिन धर्म के आधेय थे मुश्तावको के येय थे ।

महाशय,

स. ११३ (मारु) में जन्मे हुए आचार्य, श्री आन्मागमजी अपर नाम श्री विजयानंद,—
उन दो नामों में से क्रमशः पहले और दूसरे शब्दों के संयोगसे बने हुए,—श्री आत्मानंदजी
महाराज की शताब्दि स. ११७३ में पूरी होती है । शताब्दि बड़े समारोहसे मनाने के निमित्त
एक समिति कायम हुई है । समितिने निश्चय किया है कि उस अवसर पर एक स्मारक ग्रंथ
प्रकट किया जाय । उस ग्रंथको संपादन करनेका उत्तरदायित्वपूर्ण कार्य मुझे सौंपा गया है ।
और मैंने उसका ओतगरी संपादन बनना स्वीकार किया है ।

इस ग्रंथमें, आचार्य श्री आन्मागमजी महाराजके—जिन्होंने उपदेशक, ग्रंथकर्त्ता, वादी,
संयमी, और प्रभावक पुरुषकी तरह जैनसमाजके हितोंके अनेक काम किये हैं—जीवन के
अनेक प्रसंगों और अनेक संयोगों, जीवनकी अनेक शक्तियों, ज्ञानविभूतियों और चारित्र्य की

सुगंधपर प्रकाश डालनवाले, विवचनापूर्ण सारग्राही लेख, काव्य और निबन्ध का सारग्राही लेख, प्राकृत, अंग्रेजी, गुजराती, हिन्दी, मराठी और उर्दू आदि भाषाओंमें, किया जायगा। जीवनके अलावा जैनसमाजोपयोगी विषयोंपर लिखे गये मर्मग्राही और विद्वत्तापूर्ण लेख भी इसमें सम्मिलित किये जायेंगे।

इस स्मारक ग्रंथके लिए निबंध या काव्य भेजने के लिए अनेक जैन और जैनतर विद्वानों से निवेदन किया गया है। तदनुसार विषयोंकी मार्गदर्शिका एक सूची और आचार्यश्रीका सक्षिप्त जीवन इस पत्रके साथ भेजकर आपसे अनुगोध किया जाता है कि, आप भी इस ग्रंथ के लिए इनमेंसे किसी एक विषय पर, या इतिहास, तत्त्वज्ञान, धर्म, समाज आदिसे संबंध रखनेवाले किसी अन्य विषयपर, मननीय लेख लिख भेजेंगे तो उपकार होगा। आपका लेख प्रकट होनेपर इस ग्रंथकी एक प्रति आपकी सेवामें भेंट स्वरूप भेजी जायगी।

लेख आप इच्छानुसार किसी भी भाषामें लिख भेजिए। ममतापूर्ण-साम्प्रदायिकता और कटु शब्दप्रयोगके लिये किसी भी लेखमें स्थान नहीं है। यह बात स्वयं ध्यानमें रखते की बिनती है।

तवावाला बिल्डिंग, तीमरगमाल
लोहार चाल
बम्बई ता. २३-९-१९३५

आपका कृपाकात्री
मोहनलाल दलीचंद देशाई
मपादक

१ श्री आत्मारामजी महाराज संबंधी विषय ।

- १ श्रीआत्माश्रमजी के जीवनसे संबंध रखनेवाले विविध प्रश्न ।
- २ उनके समयका युगदर्शन उनके समयके प्रश्न बल ।
- ३ उनका शास्त्रज्ञान ।
- ४ उनका चरित्र ।
- ५ उनका वसंत्प्रेम ।
- ६ उनकी ज्ञाननियत और मन्यप्रियता ।
- ७ प्रवर्द्धता श्रीआत्माश्रमका उनके प्रबोधा जैन साहित्यमें स्थान ।
- ८ तत्त्वज्ञ और विचारक की तरह श्री आत्माश्रमजी ।
- ९ श्रीआत्माश्रमका और हिन्दी भाषा ।
- १० मतिपत्र और श्री आत्माश्रमका (विचार और विचार-प्रसरण इस विषयपर लिखा जाना चाहिये ।)
- ११ आश्रमका और श्रीआत्माश्रमका ।
- १२ श्रीआत्माश्रमका और दुःखसमुद्र का शांतिसागर ।
- १३ श्रीआश्रमका और भक्तियों का प्रवर्धनपरिपक्व ।
- १४ श्रीआश्रमका और स्व विचार राक्षसका ।
- १५ हम जानना चाहते हैं कि (पत्र साहित्य ।)
- १ श्रीआत्माश्रमका के प्रवर्धन ।
- २ उनके साहित्यपर एक वर्ष ।
- ३ "नका" भक्तिकर्म समझाती है ।
- ४ उनके "नका" का और साहित्य परीक्षा ।
- ५ उनके "नका" समुदाय ।
- ६ उनके स्वरूप का और भक्तिकर्म का संबंध स्वरूप स्वरूप का और साहित्य परीक्षा ।
- ७ उनके पत्र और समयके साहित्यका तुलना ।
- ८ श्रीआत्माश्रमका और साहित्य परीक्षा ।
- ९ उनके जीवन और उनके जीवनके अर्थ का ।
- १० उनके पुस्तक संग्रह ।
- ११ उनके साहित्य का ।

इन्मग क्रिया एष पर या आचार्यश्रीये सब
रगनेय्य प्रश्न अन्य वातापर ।

२. अन्यान्य उपयोगी विषय ।

- १ अनेकान्तवाद का इतिहास ।
- २ अनेकान्तवाद की उपयोगिता ।
- ३ अहिंसा और विश्वशान्ति ।
- ४ अहिंसा वारंका धर्म है ।
- ५ नैसर्गमाजमें शिक्षा और दीक्षाका स्थान ।
- ६ धर्म और व्यावहारिक जीवन ।
- ७ धर्म और समझ ।
- ८ त्यागी श्रीमहावीर ।
- ९ श्रीमहावीर और उनका उपदेश ।
- १० अयान्मवाद और भूतवाद ।
- ११ कर्मवाद पर ऐतिहासिक दृष्टि ।
- १२ कर्मवाद और ईश्वरवाद ।
- १३, जैनसाहित्य का भारतीयसाहित्यमें स्थान ।
- १४ जन्ममरण और उसकी भाषा ।
- १५ जैन धर्मका ऐतिहासिक प्राचीनता ।
- १६ जैन धर्म और लोकशान्ति ।
- १७ जैन धर्म से गन शस्त्रेवाले, अन्य प्राचीनदशना में और साहित्य में उद्देश्य ।
- १८ प्राचीन जैन शिल्पकला और प्रतिमालेख ।
- १९ जैन धर्म का अन्य समाज पर प्रभाव ।
- २० अन्यधर्माका (उदाहरणार्थ-श्री ब्रह्मसम्प्रदाय आदि) जैनधर्म पर प्रभाव ।
- २१ जैनधर्म के क्रिया-उद्देश्य ।
- २२ जैनशिल्पकला ।
- २३ जैनमठियों का नाश और उनके स्थानपर बने हुए अन्य धर्मा के स्थान ।
- २४ गुजराती भाषा के स्वरूप और विकासमें जैनोका भाग ।
- २५, जैन और जैनत्व त्यागी की प्राचीनगुजराती में अलग या ना नहा ' उदाहरणों के साथ स्पष्टीकरण ।
- २६ राजाओं और बडशाहों के साथ जनों का संबंध और परिचय ।

मान धर्म या समाजसे संबंध रखनेवाले किसी
दूसरे विषयपर उपयोगी निबन्ध या काव्य

ન્યાયાંભોનિરિ
શ્રી
વિજયાનંદ
સુરિ

૯૫૪

સુશીલ

પ્રકાશક

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

ભાવનગર, કાશિયાપાટ

પ્રથમાવૃત્તિ પ્રત ૩૦૦૦

આત્મ સત્ત ૧૦

૧૧-૨૧ ૨ ૧

નિઃસ સત્ત ૧૬૬૧

૨ ૨ ૧૬ ૧

મુદ્ર —

શેઠ હેલ્થ ટ્રસ્ટ આર્ટ પ્રેસ-ભાવન, ૧૪

મહાત્મનાં કીર્તનં

હિ

શ્રેયો નિઃશ્રેયસાસ્પદમ્

—મહાપુરુષોત્તુ શુશ્રુકીર્તનં

એજ

સાથા સુખતુ, કલ્યાણતુ ધામ છે.

ભૂ મિ કા

પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની ઘણા વખતથી ભાવના હતી કે સ્વર્ગવાસી ન્યાયાભોનિધિ ભૈનાચાર્ય શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ [અસિદ્ધ નામ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ] નું સુદર, સરળ અને ભાવવાહી જીવનચરિત્ર તૈયાર કરાવવું. એમણે એ હિન્દી ભાષામાં લખ્યું છે, છપાવ્યું છે. તેને ઘણા વર્ષો થયા છે ગુજરાતી ભાષામાં આજસુધી એક પણ ચરિત્ર ન હતું. એ ખાટ લાગવાથી શ્રી આચાર્ય મહારાજ ગુજરાતી લેખકની ખાજખાજ જ દતા પાલનપુરમાં ૧૯૮૯ નું ચોમાસુ રહ્યા એ ચાતુર્માસમાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજની શતાબ્દિ ઉજવવી એવો નિર્ણય થયો. ભાવનગરથી શ્રી આત્માનંદ સંજ્ઞાના સેક્રેટરી અને શ્રીયુક્ત ભીમજીભાઈ (સુશીલ) ને બોલાવવામાં આવ્યા કેટલીક વાટાઘાટ થઈ અને હાલપુરતમાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર તૈયાર કરાવી દરેકને પહોંચતું કરવું, એ વિચાર હિપર આવ્યા. એવું જીવનચરિત્ર ગુજરાતી ભાષામાં લખવા માટે ભાઈ સુશીલને મેં જણાવ્યું, બધા તરફથી એ પ્રસ્તાવને ટેકા મળ્યો અને એ કાર્ય શ્રી સુશીલને સોંપવામાં આવ્યું.

ચાતુર્માસ પુર કરી આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીજી મહારાજ દિવ્ય પરિવાર સહિત શત્રુંજયની યાત્રા કરવા પાલીતાણા પધાર્યા. ત્યાં ભાઈ સુશીલ જીવનચરિત્રની રૂપરેખા તૈયાર કરીને લાવ્યા. શ્રી આચાર્ય દેવે અને મેં તે સાંભળી અમને એ સાંભળી ઘણું જ આનંદ થયો એમની સીધી-

સાદી નિર્દોષ શૈલી અમળ બહુ મળી. તત્કાળ સૂચના કરવામાં
આવી કે જેમ બને તેમ જલદી આ જીવનચરિત્ર છપાવી વાળવું.
સુશીલના મનમાં પણ એક આદર્શ, પ્રતિભાશાળી, વીસમી
સદીના મહોપકારીનું જીવનચરિત્ર સુદર લખાય એવી
ભાવના હોવાથી શ્રી આચાર્ય મહારાજની પ્રેરણાથી તેમણે તે
તૈયાર કર્યું અને ફરી એ ચરિત્ર સાથે અમદાવાદ આવ્યા. શ્રી
આચાર્ય મહારાજે અને મેં આખું ઉત્સાહથી સંભળ્યું. જેમ
જેમ સાંભળતા ગયા તેમ તેમ આચાર્ય મહારાજની આંખોમાંથી
આનંદાશ્રુ ટપકવા લાગ્યા. બીજા સાંભળનારાઓને પણ ધણો જ
સંતોષ થયો. બાદ સુશીલે પૂર્ણ લખિતભાવથી પ્રસ્તુત ચરિત્ર
લખવું હોવાથી ધણું જ રસપ્રદ થયું છે અને મને ખાતરી
છે કે આખું ચરિત્ર જે વાચકો તેને એ પ્રકારની અસર થવા
વિના નહીં રહે. ચરિત્રના નામકરું જીવન જેવું જોઈએ અને
પ્રેરણાદાયી છે તેવું જ આ લખાણ પણ સચોટ અને
મમત્પૂર્ણ છે.

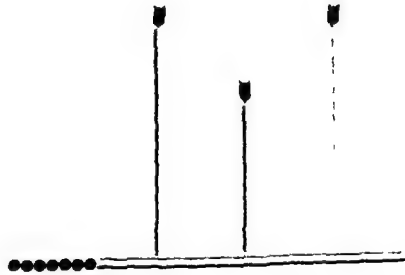
આ ચરિત્ર છપાવવા માટે ભાવનગરની શ્રી આત્માનંદ જૈન
સભાને સોંપવામાં આવ્યું. સભાએ એ કાર્ય માથે લીધું અને
શ્રી જૈન આત્માનંદ શતાબ્દિ યજમાણમાં ચતુર્થ મહુકાશ્વે
સ્થાન પામ્યું.

આ ચરિત્ર ખાસ શતાબ્દિ પ્રસંગ નિમિત્તે તૈયાર કરાવ-
વામાં આવ્યું છે. ચરિત્રના પ્રેમીઓને આ જીવનચરિત્ર એકવાર
અવશ્ય વાંચી જવા મારી આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું છે.

બાદ સુશીલે ખૂબ મહેનત લઈને આ જીવનચરિત્ર તૈયાર
કરેલું હોવાથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

તા ૧-૮-૧૯૩૫
આત્મ સંવત ૪૦
ગાંધીજીનો ઉપાશ્રય મુંબઈ

અ ર ણુ વિ જ ય

•ચાચાભાઈ શ્રીઆત્માનાનું મહારાજના સ્વગ-
વાસ પછી, તરતના જ સમના સ્મરનાથે જે
કોઈ સત્યા સ્થપાઈ હોય તેા આ શ્રી
આત્માના જન સમા અન ન્ય મદ્ય
અમે અભિનાત વાચે તેા તે કાતવ્ય
ગણાવું જેછાએ

❖ જે મહાપુરુષના પ્રભાવના વી ન ન મે
આ સમાની રસાપના સકળા રવી તે
મહાપુરુષની મતાધિદ ડાવવાનો પ્રેસા પ્રા
ધાય એ ખરેખર એક આદોના ય

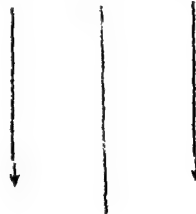
❖ મતાધિદ નિમિત્તે ના અત્મ ગમ
મહારાજનું ડાવવાનું પ્રા-રેસાનું મા-
ભાવ્ય આ સમાન પ્રાન રસુ તે ના સમા
યોગાને કાતવ્ય માને

વી મેન-

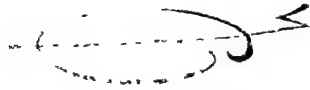
વક્ત્રભદ્રાન ત્રિભુવનદાન ગાંધી
હરજીવનદાસ દીપચંદ શાહ

અ મેરેડી

શ્રી જન આત્માના જ સમા-ભાવનમર

શતાબ્દ મહોત્સવ

આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનંદસૂરિ
(શ્રી આત્મારામજી મહારાજ) નો જન્મ
વિક્રમ સવત ૧૮૯૨ ના ચૈત્ર શુદ્ધિ પ્રતિ
પદાને રોજ થયો હતો. આગામી ૧૯૯૨
ના ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧ ના દિવસે, એમના ઉપકારક
જીવનના સૌ વચ્ચે પૂરા થતા હોવાથી, તે
દિવસે શતાબ્દનો મહોત્સવ ઉજવાયું ત્રા
વવામાં આવ્યું છે.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજ, ખરેખર
નિનશાસનના એક સમર્થ જ્યોતિર્ધર હતા.
સમસ્ત જન સઘ ઉપર એમનો અસાધારણ
ઉપકાર છે જે વખતે અજ્ઞાનતા, બેમ,
ગતાનુગતિકતા અને મકુચિતતા પોત
પોતાના આસન જમાવીને બેઠા હતા તે
વખતે આ આચાર્ય મહારાજે શાસ્ત્ર અને
સંયમનો મિહનાદ સજાવી જૈન સઘને
સચેત કર્યો શિથિલતા, જડતા અને પાપાંડ
જેવા યુગવ્યાપી અધકારને એમણે એકલા
હાથે વિદ્યાર્થો

જૈન શાસન અને જૈન સમાજને માટે
એમણે શુ શુ કર્યું છે તેનો કિચિત જ્યાસ
આ પુસ્તકના વાચનથી આવી શકશે આવા
મહોપકારી શાસનપ્રભાવક પુરૂષોના સ્મરણ
માત્રથી કોઈ પણ શાસનરસિકનું હૃદય
ભક્તિભાવથી દ્રવિત થયા વિના ન રહે એ
મહાઉપકારી પુરૂષની શતાબ્દિ પણ એટલા જ
ઉલ્લાસ અને અવિભક્તભાવથી ઉજવાવી
જોઈએ

અને અમને એમ જણાવના આનંદ
ધાય છે કે શ્રી આત્મારામજી મહારાજના
શતાબ્દિની યોજના સાબળતા જ કેટલાક
ધર્મપ્રેમીઓએ એને વધાવી લીધી છે નવ
આત્મારામજી મહારાજના સ્મરણથી એમના
ઉજવણ છવન જેવા જ સ્મારકો યોજાવા
જોઈએ એમ સૌ કોઈ સ્વીકારે છે

આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભચરિત્રના પાલ
જીપુર્ણી અમદાવાદ તરફના વિહાર દરમ્યાન
તેમજ તે પછા વડોદરાથી મુખર્જી મુખીના
વિહાર દરમ્યાન, જ્યાં જ્યાં આ શતાબ્દિ
સંબંધી ઉદ્ઘાટના યજ્ઞો છે ત્યાં ત્યાંથી મારા
જેવી સહાયના પ્રાપ્ત થઈ છે મુખર્જીના એ
શતાબ્દિ અંગે એક ખાસ સમિતિ નામાર્જ
છે એ સમિતિએ પોતાનું પ્રધારણ છપા
વીને ખૂબ પાટયુ છે આ બધું જોતા
આગામી શતાબ્દિ, ઘણી ધામધૂમથી ઉજ

વાય અને સ્વ આચાર્યે મહારાજના સ્થાયા
સ્મારક માટે કપક પ્રબંધ થાય એવી સંપૂર્ણ
આશા રહે છે

શતાબ્દિ-સમિતિએ, કોઈ એક ગૃહસ્થ
પાસેથી, શતાબ્દિ ફંડમાં રૂ. ૧૦૧ થી
વધુ રકમ નહીં લેવાનો નિર્ણય કર્યો છે
આછામાં આછો જે કંઈ સહાય મળે તે
ખુશીથી સ્વીકારી લેવી એની મતલબ એ
છે કે દરેક ધર્માનુસારી આ ફંડમાં ફૂલ
નહીં તેા ફૂલની પાખડી પણ આપી પાતાને
કૃતકૃત્ય માને

શ્રી આત્મારામજી મહારાજના ઉપકારનું
જેમને થોડું પણ સ્મરણ છે, જે જે શહેર
અથવા ગામમાં એ સ્વગૃસ્થ પુરુષના એક
વાર પણ પનોતા પગલા થયા છે અને જે
કોઈ એમ માનતું હોય કે શ્રી આત્મારામજી
મહારાજના પ્રતાપે જ જેન સંઘની આજની
આટલી સુદૃઢતા જળવાઈ રહેવા પામી છે
તેમનું કર્તવ્ય છે કે આ શતાબ્દિ મહેા
ત્સવને બના શકે એટલો યશસ્વી ફેનહ
મદ અને ચિરસ્મરણીય બનાવવો

No man has so peculiarly identi-
fied himself with the interests of
this community as Muni Atmaramji-

જેન સંઘના હિતકાર્યમાં શ્રી આત્મા-
રામજી મહારાજે કેટલા તદ્દલીનતા સાધી

હતી તે આ એક જ વાક્ય ઉપરથી જણાશે
અમેરિકાની એક પ્રસિદ્ધ ધર્મ-પરિષદે,
પોતાના અહેવાલમાં એ શબ્દો, શ્રી આત્મા-
રામજી મહારાજના સબ ધર્મા ઉચ્ચાર્યા છે

જેમણે સઘ-સમસ્તના હિતાર્થે રાત
દિવસ ચિંતન કયું, જેમણે શાસન-પભાવનાના
વિસ્તાર અર્થે અનેકાનેક પરિસરો વેડ્યા,
જેમણે જ્ઞાન તથા વિધિના પુનરુદ્ધાર અર્થે
માનાપમાનના પણ પરવા ન કરી-જેમનું
સમસ્ત જીવન પ્રકાશરૂપ છે જેમના જીવ
નનો એક-એક પ્રસંગ અડગતા અને સ્વી
ચીનાની પ્રેરણા આપે છે એવા એક શાસન
ધુરધર પુરુષના શતાબ્દ-સ્મારકને અર્થે,
પ્રિય વાચક તમારે પણ કદાચ કદી જુદું
જોઈએ

વધુ વિગત જોઈતી હોય તો, જેનાચાચ
શ્રી આત્મારામજી મહારાજ શતાબ્દ સ્મારક
સમિતિનું હુમણું જ ખુદાર પટેલું નિર્વેન
મેળવે અને વાચે

ચ ૧ નું વિ જ ય.

વક્તાવ્ય

૨૧. આયાબોનિધિ શ્રી વિજયનંદસૂરિજીના જીવનચરિત્ર સંબંધમાં જે કંઈ લખવા જેવું હતું તે આ પુસ્તકમાં પ્રસંગોપાત લખાયું છે. એથી વિશેષ કંઈ કહેવાને સારું આ વક્તાવ્યની અવતારણા નથી કરી.

૨૨. મૂળ ચરિત્ર ૨૧. સૂરિજીના બહુ પરિચિત-પટ્ટધર શ્રી વિજય-વલ્લભ સૂરજીએ, ઘણા વર્ષ અગાઉ (હિન્દીમાં, તત્ત્વનિર્ણય પ્રાસાદ નામના ૨૧ સૂરિજીએ રચેલા ગ્રંથમાં) આલેખ્યું હતું. આ ચરિ-ત્રમાં મુખ્યત્વે એવું જ અવલંબન લીધું છે ભાષા ભિન્ન હોવા છતાં વસ્તુ એક જ છે

૨૩. સૂરિજી, એમના સમયના એક યુગપ્રધાન પુરંપ હતા. જૈન સંપ્રદાયે વોટી વળેલા દોડસો-બસો વર્ષનો અધિકાર એમણે એકલે હાથે ઉલંચ્યો હતો. શાસ્ત્રભંગારોમાં ૬ કાઈ રહેલા રત્નો એમણે ખુલ્લા કરી બતાવ્યા તેઓ જેટલા ક્રિયાપરાયણ હતા તેટલા જ અધ્યયનશીલ હતા. જેટલા ક્રાંતિકારી હતા તેટલા જ ઝગજગ અને નમ્ર હતા. જેવા ઉપાસ્યના ઉપદેશક હતા તેવા જ સમય પ્રચારક પણ હતા. સંયમ અને સિદ્ધગર્જનાનો સુદર સંમન્વય એમની આદૃતિમાં, એમના સાહિત્યમાં અને જીવન પહેવારમાં પણ જોઈ શકાય છે.

એમના ઘણા ઘણા જીવન પ્રસંગો, વાત્તાલાપો, પત્રો વિગેરે મળી શક્યા નથી અને ખેદની વાત એ છે કે, એમના કોષ અનુ-રાગીએ એ સંપર્કો પણ નથી એકલા યુલુચાન એ કંઈ સાચું જીવનચરિત્ર ન કહેવાય પ્રસંગો, વાત્તાલાપો, પત્રો અને પ્રાસંગિક વિનોદોમાથી જ જીવનની કંઈક આખી મળે. પ્રવર્તક શ્રી કાનિવિ-જયજી મહારાજે પોતાની અતિ જુદાવસ્થામાં, સભારી સભારીને કેટલાક પ્રસંગો લખી મોકલ્યા હતા તેમાંથી થોડા સરમરણે આ પુસ્તકમાં તારવ્યા છે. એમાં ભાષાદોષ કે અસાવધતા જેવો કોઈ દોષ રહી જવા પામ્યો હોય તો તેને માટે હું મારી જવાબદારી સ્વીકારી લઉં છું.

આચાર્યશ્રી શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીએ આ ચરિત્ર લખવાનું મને માન આપ્યું તે માટે તેમનો તથા પ્ર શ્રી કાનિવિજયજીએ ખાસ શ્રમ લઈ જીવન પ્રસંગો પૂરા પાડ્યા તે અર્થે તેમનો અહીં ઉપકાર માનું છું.

ભાવનગર
તા ૧-૧-૩૫ }

સુશીલ

અ નુ કે મ લિ ળા

(૧) સ્વ સ્મરિણના પિતૃકુલનો પરિચય	પૃષ્ઠ ૧
(૨) સ્મરિણનું બાળવય	„ ૫
(૩) દીક્ષા - મનોમથન	„ ૭
(૪) બેટા બળવો	„ ૧૦
(૫) સત્પ્રદાશના રખેવાળો	„ ૧૪
(૬) વિરોધના વાયુ	„ ૧૬
(૭) ગુજરાત તરફ પ્રથમ પ્રયાણ	„ ૨૫
(૮) સ્મરિણનું વ્યક્તિત્વ	„ ૨૮
(૯) સ્મરિણના મિત્રો	„ ૩૨
(૧૦) હેલા દિવસો	„ ૪૦

---

(૧) વીરનર આત્મારામજી એક પ્રસ્થરિત	
(૫. સુખલાલજી)	„ ૪૪
(૨) જયતીકર્તા	„ ૪૬
(૩) ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એક દષ્ટાત	„ ૪૮
(૪) મહારાજ ! મળૂરી કેમ નથી કરતા ?	„ ૪૯
(૫) હસિત મુકુન્દ સાથેનો સવાદ	„ ૫૦

કેટલાક	(૧) શ્રી આત્માનંદજી અને શ્રી દયાનંદજી	„ ૫૧
વાર્તાલાપ	(૨) વડદશન જિન જાગે ભાણીને	„ ૫૪
પ્રશ્નો	(૩) સ્મરિણની બાપ્પાનકળા	„ ૫૭

(૪) વિહારના કડવા-મીઠા અનુભવો	,, ૫૯
(૫) નિર્જન માર્ગે જીલ્લો મેળાપ	,, ૬૦
(૬) મહારાજી મહત્તાને પાછળ ધકેલે છે	,, ૬૨
(૭) જૈન મુનિ મુક્તિમાર્ગનો સૈનિક	,, ૬૪
(૮) સમશેરધારીનો સામનો	,, ૬૬
(૯) શ્રી શાંતિસાગર સાથે સવાદ	,, ૬૮
(૧૦) દીક્ષાના પ્રસંગો	,, ૭૧
(૧૧) અપકારીનો ઉપકાર	,, ૭૪
(૧૨) વચનની ખાતર	,, ૭૫
(૧૩) જૈન સાધુની રવત યત્ના	,, ૭૬
(૧૪) જ્યારે પગલખના પુણ્ય જનમશે	,, ૭૭
(૧૫) મરિછનો એક દમ્ભવિખિત પત્ર	, ૭૮
(૧૬) મુજબનો વિરોધ	,, ૮૫
(૧૭) જ્ઞાતિઓનું પરિબળ	,, ૮૭
(૧૮) ચાવુમાંસ.	, ૯૧

भाषाभित्ति श्रीमद् विद्यालङ्कारे श्रीमद्
(भाषाभित्ति) भाषाभित्ति

ન્યા યાં ભો નિ ધિ

શ્રી વિ. જ. ચા. નં. દ સૂરિ

૧

પન્થ પાતાના શરીરો અને પરકેમગાડી પુરૂષોને માટે હનિદામમા પ્રસિદ્ધ છે ત્યાં જેલમ નરીના કિનારે ઉપર કલશ નામનું એક નવાનું ગામ છે અહીં કલશ બાનિના સરહારે વસતા આજે પણ એમના અવશેષો મળી આવે છે કલશ બાનિના સરહારે એક દિવસે રણકુરાળાના કીનિકળા જેવા જ મનાતા

ગણેશચ દ્રનો જન્મ આ કલશ-કુટુંબના હીવાન કુળમા થયો હતો એ કુળનું નામ ચોદ્દસ કપૂર-ગ્રહાક્ષત્રીય હતું ગણેશચ દ્ર પાતાના પૂર્વજો જેવો જ મારમિક અને શરવીર હતો વીરભાગ્યા વસુ ધર્મનો જમાનો હતો આલો હતો તેના ગણેશચ દ્ર પણ એકાદ બીજા કે સંન્યાસ જમાની રાત્ર કે મહારાત્રનું ગીડન મેળવી બની ગયો હતો

ગણેશચ દ્ર સંજ મેરાં જન્મ્યો અનિહાસિક મધ્યકાળનો છેડકા પહોર વિદાય લેતો હતો શસ્ત્રોના ખળખળાટ મળ્યાના ભય થતા હતા અગ્રેજી મદનનત સુલેહ અને કરારના પાયા ઉપર પાતાનું માથું ઉંચકતી હતી

ગણેશચ દ્રના માતાપિતા ન્હાનપણમા જ ગુજરી ગયાં હતા એ પોતાના કાકાને ત્યાં મ્હોટો થતો હતો અન્ન-પાણીનો ત્યાં અભાવ ન હતો, પણ એ/લાથી જ એને તૃપ્તિ ન થઈ યુવાન-હૃદયમા અનેક આકાંક્ષાઓ ઉગતી એણે એઈ એક દિવસે તે કોઈને કંઈ કહ્યા વિના ઘરની બહાર ચાલી નીકળ્યો

કેટલેક દિવસે એ રામનગર પાસે આવેલા કાલીયા ગામના થાણેનાર તરિકે નીમાયો ત્યાં જ એના રૂપાદેવી સાથે લગ્ન થયા એ પછી લાઈબટુની અને બીજી એવી લડાઈ-ઓમા એણે આગળપડતો ભાગ લીધો અમરકીર્તિ મહારાજ રણજીતસિંહને એક ગૂંચ સૈનિક હોવાનું માન પણ એ મેળવી શક્યો

એને કેટલાક સાથીઓ મળી ગયા એક સત્તાનું આધમ્બુ અને બીજી સત્તાનું અવતરણ એ બે ઘટના વચ્ચેનો સમય સંધીકાળ ગણાય છે સંધીકાળમા ઘણા ઘણા પ્રકારની આપ્તિઓ અથવા ક્રાંતિઓ દેખાય છે ગણેશચ દ્ર અને એના સાથીઓએ એ ક્રાંતિમા પોતાનો હિસ્સો પૂરવાનો નિશ્ચય કર્યો

એમણે આસપાસના ગામોમા ધારા ધારવાનો પ્રારંભ કર્યો આને આપણે જેને ધાર અથવા લુટકાટ કહીએ છીએ તે જ એક કાળે રાજ્યસ્થાપનાનો મુખ્ય પ્રકાર મનાતો ધારવાડુ બે ફોર્સમદ બને અને પોતાના બાહુબળની ધાર એસારી રોકે તો વળતે દિવસે એ જ રાજ્યસિંહાસનના સ્વામી તરિકે પકાઈ બંધ

પણ ગણેશચ દ્ર અને એના સાથીઓના સ્વપ્ન ઉડી ગયા સમય પાતે જ એમના પુરૂષાર્થ સામે પોતાનું જોર જમાવી રહ્યો હતો કપની-સરકાર જે દેશનો કામ લાયકા ન લીધો હોત તો ગણેશચ દ્ર પોતાના બાહુબળે પવનનો નાનાં મગંગા નાન્દ કે જમી નદાર જરૂર બની શક્યો હોત સાદુસ કે શૌર્યની ઉલ્લુપને લીધે નડી પણ સમય બળની પ્રતિદ્રુજતાએ ગણેશચ દ્ર ન ફાંચ્યો

ગણેશચ દ્ર, જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી ધારવાડુ-લુટાડુ તરિકે જ ઝોળાખાયો એ પાતળો પડેલો ચીરાયો પાત તો ગણેશચ દ્રની એક બહારવટીયા તરિકે પણ કોઈ બાગેટો બીરૂ-દાવડી લલકારી હોત ગુજરાત-કાઠિયાવાડના બહારવટીયાના પરાક્રમે અને એમની નીનિપ-રાયણુતા આજે સાહિત્યમા સારૂ જેવું ન્યાન પામ્યા છે પવનમા, કપની સરકારની સ્થાપનાના દિવસો દરમીયાન આ બહારવટીયાના જીવન કેમ ઘડાયા એ આપણે તથી જાણુતા

માત્ર એક પ્રસંગ લાંબે છે

અત્તરસિંઘ લેહરા ગામનો બઢીગદાર હતો ગણેશચ દ્ર પણ એ જ ગામમા રહેતો ગણેશચ દ્રનો પુત્ર દિત્તા ગેજ અત્તરસિંઘને ત્યાં રમવા જતો

દિત્તાના બાળલલાટ ઉપર અત્તરસિંધે અતિ ઉજ્જવળ ભાવીના ગુદાક્ષરો ઉકેલ્યા અસાધારણ બુદ્ધિમત્તા અને સ્વાભાવસિદ્ધ પ્રાભાવિકતા એ બાળ-મુખની આસપાસ લહેરાતી એણે બોધ લલલલા રાજા-મહારાજના અને વિદ્વાનોના મસ્તક એના ચરણમા ઝૂકતા એણે કહ્યા

અત્તરસિંધ પોતે પણ એક ધર્મગુરૂ હતો. શીખ સંપ્રદાયમા એ સારૂ સ્થાન ધરાવતો. દિત્તા જેવા બાળકને પોતાના પુત્ર-શિષ્ય તરિકે સ્થાપવાની એને આકાંક્ષા બળી.

શરૂઆતમા એણે શીધા માર્ગ લીધા થોડા રનેડના, થોડા પ્રયોજનના શબ્દો કહી માતાપિતા પાસેથી દિત્તાને મેળવી લેવાનો એણે પ્રયત્ન કર્યો માતા રૂપાદેવી અને પિતા ગણેશચંદ્રએ પણ એ માગણીનો સારૂ સારૂ ઇન્કાર કર્યો.

અત્તરસિંધે બીજી યુક્તિ આદરી. “આ પુત્ર બરબાગી છે તમારી પાસે તો એ નથી જ રહેવાનો શા સારૂ એનું ભવિષ્ય બગાડો છો ? મારે ત્યાં એ રાજવૈભવ માણશે. વાત્સલ્યની લાગણીથી દોરવાઈ આ બાળકનું બલિદાન શા સારૂ હો છો ?” અત્તરસિંધ રહેજ ઉઘ બન્યો.

અત્તરસિંધે સાચો હતો એનું અનુમાન બરાબર હતું એ ઘણીવાર દિત્તાને પોતાની પાસે બેસાડી એની કાલીથેલી વાણી સાંભળતો, વિનોદ પણ કરતો અને દિત્તાને રીઝવવા પોતાથી બનતું બધું કરતો એને મન દિત્તા એક બાળક જ નહોતો. કોઈ વનરાજનું સતાન બુલું પડી બકના જાંઘમા આવી ચરણુ દોચ અથવા કોઈ નક્ત્ર મટ્ટ પડીને પૃથ્વી ઉપર ઉતરી આવ્યું હોય એમ એને લાગતું માતાપિતાના વાત્સલ્યભર્યા આકર્ષણ પાસે અત્તરસિંધની કઈ કારી ન કાવી

એ સત્તાધારી હતો સત્તાના મનમા એ મર્યાદા બૂંધ્યો એણે ગણેશચંદ્ર ઉપર જોડું નહોતમ મૂકી એના હાથ-પગમા બેડીઓ નાખી બરીવાન બનાવ્યો ગણેશચંદ્રને દુઃસાહેબો મોકલ્યો “દિત્તા માપવાનું કબૂલ કરે તો જ આ કારાવાસની ચત્રણામાથી બચી શકશે બીજો કોઈ ઇલાજ નથી ”

ગણેશચંદ્ર શુજરાતનો વાણીયો ન હતો અત્તરસિંધની મમ્મીની એણે પરવા ન કરી પોતાના બાવડાના બળે એણે બેડીઓ તોડીને ફેંકી દીધી કેહાનાના પાંચ તોડીને એ બહાર આવ્યો

રાતો-રાત પોતાના પુત્ર તથા પત્નીને લઈ, લેહર ગામમાથી છૂટી રૂડીવાળા ગામમા આવી પહોંચ્યો એ પછી એણે આડેક સાથીદારોની એક ટોળી જમાવી અને બહારવટું ખેડવા બહાર પડ્યો

ગણેશચ દ્રજના જીવનની આથી વિશેષ હકીકત નથી મળી ખહારવટા સિવાય એને બીજો કોઈ માર્ગ ન મળ્યો છેલ્લે છેલ્લે એના જીવનનો કરૂણ અત અતાવનારા બે-એક વાક્યો મળે છે

“ આખરે એ ખહારવટીયા તરિકે પકડાયો દસ વધની સગત કેદની સજા પામ્યો; પણ એ સજા પૂરી થાય તે પહેલા જ, આઆના કીલ્લામાં કઈ તોફાનને લીધે ગોળી-ખહાર થયા અને ગણેશચ દ્ર પણ એવી જ એક ગોળીનો ભોગ બન્યો ”

આ ગઈકાલની જ એક કથા છે સત્યયુગમાં એવી કોઈ ઘટના બનવા પામી હોત તો તેની આસપાસ કલ્પના અને ચમત્કારના કોણે બાંધે કેટલાય રંગ પૂરાયા હોત યુગબળ જ્યારે વિરૂદ્ધ વર્તનું હોય ત્યારે શક્તિશાલીઓ-સાહસિકોના બળ, બુદ્ધિ કેટલા નિષ્ફળ બને છે તે આ કરૂણ કીસ્સામાં દેખાય છે સભેગો અનુકૂળ હોત તો એ જ ગણેશચ દ્ર પબબની કીર્તિકથામાં પોતાનો સારો હીસ્સો ઉમેરી જાત. અસ્તુ

અમલ્ય-બીન ગતિયોને જે ખૂરી (બુડી)

માગે , તેમને અમે બુદ્ધિમાન કહેતા નથી કારણ
કે અમારો એવો નિશ્ચય , કે બુદ્ધિ તો માટા
કાંઈ દરવાજા વાળ , તે તો તોળાવ વગ્ય, લાંબા
બરા નામ દર ના તેમના જામ પાગ અમલ્ય બુદ્ધિ
માનવ બદલે દુન તને સારો માનસ નાચવાત્ર સાળા
સાથે જે ખાનપાનના વરેસા ગાળતા નથી તેનું
કાળવ તો કુલવટી છે એ પેકિના જે નિદા કરે
, તેઓ માનવજાના કે કાળવ કે અમારો
મિદાન કે જે નિદા તો કાળવ પાળ ન કરવી
તેમને જે અમલ્ય માનસમાં આગ્યા છે તે પાળ
કળાચાર છે

—શ્રી વિજયાનંદસૂરિ.

ગણેશચંદ્રની પાછળ દિત્તાની કાળજી રાખે એવું કોઈ ન હતું. જીરામા, (જી શીરોજપુર) જોધમલ ઓસવાલ નામનો એક ગૃહસ્થ દિત્તાનો પોષક પિતા બન્યો. કોણ જાણે કેમ પણ જોધમલ ઓસવાલ અને ગણેશચંદ્ર વચ્ચે મૈત્રીનો તાર સંધાયો હતો. બન્નેના માર્ગ અને વ્યવહાર જુદા જુદા હતા એક વેપારી હતો તે બીજો ખડાર-વડીયો હતો, છતાં એ બન્ને વચ્ચે મૈત્રી બધાઈ દિત્તા જોધમલને ત્યાં મ્હોટો થવા લાગ્યો. વિધિનો જ એમા કંઈ ફરો સંકેત હોય એમ નથી લાગતું ?

જોધમલનું કુટુંબ સસ્કારી હતું દિત્તાના હૃદયરૂપી નિર્મળ કાગળ ઉપર એ ધર્મસંસ્કારના અક્ષરો અકાવા લાગ્યા જોધમલનું ઘર એ જ દિત્તાની નિશાળ બની

જોધમલનો એક ભાઈ દિત્તામલ કરીને હતો એટલે અહીં દિત્તા દેવીદાસ તરિકે ઓળખાવા લાગ્યો. અહીં દિત્તાને કેટલાક સ્થાનકવાસી સાધુઓનો સહવાસ સાપડ્યો. એ સહવાસના પરિણામે દિત્તા પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, નવતત્ત્વ, છવીસ દ્વારના કેટલાં પાઠ લખ્યો.

દિત્તા બાળક મટી યુવાન બન્યો જુવાનના જીવનમા અણુધાર્યા-અણુચિતગ્યા કેટકેટલા પલટા આવે છે ? જોધમલનાં ધનમાલ દિત્તાને સુખમા રાખવા માટે ખસે હતા. જોધમલ દિત્તાના લગ્નની તૈયારી કરી રહ્યો હતો એક સીતે દિત્તા, જોધમલનો પેતાનો પુત્ર બની ચૂક્યો હતો એટલામા આકાશને આરે અબાધ્યા બે તારા દેખાય તેમ દિત્તાના જીવન-પટ ઉપર “ ગંગારામ અને જીવણરામ ” નામના બે સ્થાનકવાસી સાધુના તેજ પથરાયા જુવાન દિલનો દિત્તા વિમાસણમા પડ્યો.

દિત્તાનું દીક્ષા તરફ ખેચાણ થતું જોધ જોધમલે એક દિવસે દિત્તાને પોતાની પાસે બોલાવી સ્નેહકોમળ સ્વરોમા સમજાવવા માગ્યો “ બેટા ! દેવીદાસ ! તું એમ ન સમજતો કે તારૂં અહીં કોઈ નથી તું મારો ધર્મપુત્ર છે મારી મિલકતનો ત્રીજો હિસ્સો, તું ચાહે તો આજે જ તારા નામે ચડાવી દેવા તૈયાર છું તારા લગ્નની જવાબદારી પણ મારી ઉપર જ છે તું મને પૂછ્યા વિના કંઈ ચાલ્ય ન કરતો ” આટલું કહેતામા જોધમલ ગળગળો થઈ ગયો બાકીની હકીકત જોધમલના આસુએ પૂરી કરી. દેવીદાસ મૌન રહ્યો જોધમલના ઉભરાતા વાતસલ્યનો જવાબ એની પાસે નહોતો.

થોડીવારે દેવીદાસ એકલો પડ્યો. અધારા લોયરામા બાણે માર્ગ શોધતો હોય તેમ તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

સંસારનો સીધો અને નિષ્કટક માર્ગ એની આગળ ખુલ્લો પડ્યો હતો. સારો એ સાર એ માર્ગે કલકલ નાદ કરતો ચાલ્યો જાય છે. ઠેકઠેકાણે મુસાફરોના જૂથ જામ્યા છે. પોતાના સુખ-દુઃખના, વ્યથાના, ઉપાધિના અનેકવિધ રાગ આલાપતા, કોઈ ઉન્હા આસુ સારતા, કોઈ ઉબ્બુ નિશ્વાસ નાખતા માર્ગ કાપ્યે જાય છે.

સયમનો રાહ એટલો સાફ, સીધો કે નિર્વિઘ્ન નથી. માર્ગભૂલેલાઓને કોઈ રસ્તો ચીંધનાર પશુ લાગ્યે જ મળે છે. રસ્તાને કોઈ જ વાધના ઉધાડા જડ્યા જેવી ખીણ ખુલ્લી પડી છે. જરા પશુ સ્પર્શન થાય તો ખાય પકડીને ગચાવનાર કોઈ નથી. પોતાના નિજના બળ, પોતાના નિજના પ્રકાશ વિના ખીણ કોઈ અવલબન નથી ખાડાની ધાર ઉપર ચાલવું અને સયમ સ્વીકારવો એ સરખું છે.

આખરે દેવીદાસે નિર્ણય કરી વાળ્યો. એણે આત્માનો અવાજ સાંભળ્યો. જીવજી-રામ પાસે સ્થાનકવાસી સપ્રદાયની દીક્ષા લેવાનો નિરધાર કર્યો. જોધમલે અને દેવીદાસની માતાએ પણ ન ફટકે-લાચારીએ એને છેલ્લા આશીર્વાદ આપ્યા. ભવિષ્યનો ઉન્નવળ ઇતિહાસ ઘોલાવતો હોય તેમ દેવીદાસને દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપતા જોધમલે કહ્યું.

“ ખેટા, ખીણ તો કઈ નથી કહેતો. ચિરજીવ રહેજો અને જૈન ધર્મનો ખુબ ખુબ ઉદ્યોત કરજો ! ”

પ્રજાબના માલેર કોટલામા દેવીદાસનો દીક્ષા-ઉત્સવ ઉજવાયો.

દીક્ષા આપ્યા પછી, દેવીદાસનું નામ શુ રાખવું એ સ્થા સાધુઓને એક સવાલ થઈ પડ્યો. દેવીદાસની માતાએ ખુલાસો કર્યો. “ દિત્તા એ એના કાકાએ પાટેલું નામ છે, દેવીદાસ એના પાલક પિતા-જોધમલે આપેલું નામ છે. જ્યારે એનું ખડ નામ તો ‘ આત્મારામ ’ જ છે. ”

એક વખતનો દિત્તા અને દેવીદાસ હવે આત્મારામજી તરિકે ઓળખાવા લાગ્યા. એ જ આત્મારામજી મહારાજને આજે સમસ્ત જૈન સમાજ અને સરકારી દુનીયા “ ન્યાયાસોનિધિ શ્રી વિજયનદસૂરિ ” ના નામે ઓળખે છે અને યાદ કરે છે.

શ્રી આત્મારામજીએ જે માત્ર મુખ અથવા આરામ અર્થે જ દીક્ષાનો લેખ ધર્યો હોત તો તેઓ સર્વ પ્રકારની ચિંતા તેમજ મથનોથી પર રહી શક્યા હોત નીચું મ્હો નાખીને ચીલે ચીલે ચાલવામા એમણે સતોષ માન્યો હોત તો અસંખ્ય મનુષ્યો જે રીતે જીવીને ભૂતકાળની સમાધિમા સમાઈ જાય છે તેમ એમના સબધમા પણ બન્યું હોત.

દીક્ષા અગીકાર કર્યા પછીના થોડા વર્ષો એમ ને એમ વીતી જાય છે એમના આત્માની ભૂખ પ્રથમથી જ અનોખી હતી, એમની ગુરૂલક્ષિત પણ એટલી જ દૃઢ હતી, પણ એ પછી જેમ જેમ એમને અભ્યાસ અથવા જ્ઞાનનો આહાર મળતો જાય છે તેમ તેમ એ ભૂખ પણ વધુ ને વધુ ઉગ્ર બને છે એ તો જ્ઞાનનો આખો સાગર પી જવા ઉત્સુક છે ઘોડા ટીપા, અરીતહીથી મળતા છૂટાછવાયા નહાના પ્યાલા એમની તૃપ્તિ ધીપાવી શકતા નથી ગુરૂ બહુ જ્ઞાની ન હતા એમની પાસેથી આત્મારામજીને વધુ કંઈ મળી શકે એમ ન હતું એ કોઈ સારો અભ્યાસ કરાવનાર હોય તો એ વખતે આત્મારામજી રોજ રોજ ત્રણસો શ્લોક કલાથ કરવાને સમર્થ હતા આરભના પાચ-૭ વર્ષમા જ એમણે, સપ્રદાયની મૂળ મુડી જેવા ઉર શાસ્ત્રો ભણી લીધા

હવે ખરૂં મનોમથન શરૂ થયું અભ્યાસ હરમ્યાન એમણે બોધ લીધું કે શાસ્ત્રોના અથ જુદા જુદા સાધુઓ જુદી જુદી રીતે કરતા કોઈ કોઈ ૧૧ શાસ્ત્રોને જ માનતા અને બાકીના યતિઓની કલ્પના છે એમ કહેતા શાસ્ત્રોના અર્થમા મોટો મતભેદ થાય ત્યારે ચાર-પાચ જણા બેસી એક પ્રકારનો પચાયતી અર્થ ઉપજાવતા એ જ અર્થ સૌએ માનવો એવો આગ્રહ ધરાવતા ‘ટળા એ પ્રાય સૌનો આધારસ્તંભ હતો ટળાનો અર્થ જાતાની માની લીધેલી માન્યતાને અનુકૂળ ન જણાય ત્યાં એ ટળા ઉપર પણ હરતાલ લગાડવામા સકોચ નહોતો રખાતો એ રીતે શુદ્ધ શાસ્ત્રીયતાના વિષયમા ઠેક-ઠેકાણે અરાજકતા અને સ્વચ્છ દતા ફેલાયલી શ્રી આત્મારામજીએ બોધ

વ્યાકરણ એ શાસ્ત્રસાહિત્યરૂપી ભંડારની મુખ્ય ચાવીરૂપ છે એ ચાવીને ભૂલેચૂકે પણ કોઈ ન અડે એવી આ સપ્રદાયમા પાકી ચોકી રખાતી હતી બોધપુરના વૈદનાથ પટવાએ એક વાર આત્મારામજીને કહ્યું “ તમારી બુદ્ધિ બહુ નિર્મળ છે શાસ્ત્રોના સાચા અર્થ અને રહસ્ય પારખવા હોય તો તમે વ્યાકરણનો અભ્યાસ કરો ”

આત્મારામજીએ એ સલાહ ન માની કારણ કે ગુરૂની મનાઈ હતી નાગોર મુકામે પણ કૃષીરચદણ નામના એક સાધુએ, આત્મારામજીની અસાધારણ બુદ્ધિશક્તિ જોઈ વ્યાકરણ જાણવાની જલામણ કરી એ વખતે પણ એમણે ગુરૂ-આજ્ઞાની વિરૂદ્ધ જવાની હામ ન લીધી

આખે પાટા બાધ્યા હોય એ કરતા પણ અધિક મુંઝવણ આત્મારામજીને હવે થવા લાગી હેવતાઓનો વૈભવ જોવાની આશાએ એક મનુષ્ય હેવડોકમા-હેવવિમાનમા જાય પણ ત્યા પહોચ્યા પછી એની આખે પાટા બાધવામા આવે-વચ્ચે વચ્ચે થોડીવાર ખોલવામા આવે અને પાછા વધુ મજબુતીથી બધ કરવામા આવે એના જેવી જ અકળામણ આત્મારામજી અનુભવી રહ્યા

શાસ્ત્રો જાણાય, પણ એનો અર્થ કરવામા વ્યાકરણ કે ન્યાયની છાયા સરખી પણ ન લેવાય રૂઢીએ, પરંપરાએ કે એકાદ માન્ય ગણાતા પુરુષે જે નૈયાર અથ આખ્યા હોય તે જ મુગે મોઢો સ્વીકારી લેવા પડે એ સ્થિતિ એક જ્ઞાનપિપાસુને, એક નત્ય શોધકને કેટલી અનહ ધાય ?

અપ્રત્યે એ રીતે જ પોતાની અંદર બજવાઓરા જન્માવે છે આત્મારામજી પરમ વિનિત હતા, જ્ઞાનિના પરમ આદક હતા, અને એમ હતુ એટલે જ તેા તેમણે ગુરૂ-આજ્ઞા વિરૂદ્ધ વ્યાકરણને અભ્યાસ કરવાની ના પાડી કંમે કંમે એ વિનય અને એ આજ્ઞાપાલને બેઠા બજવાનુ રૂપ ધર્યું

એમણે વિચાર કર્યો અભ્યાસમા કોઈ પ્રકારનો વિરોધ કે નિષેધ કેમ હોઈ શકે ? આ પ્રકારની સંકુચિતતા જ બતાવી આપે છે કે જેને તેઓ શુદ્ધ મુવણુ તરીકે ઓળખાવે છે તેની કમોટી કંગવવા તેઓ પોતે નૈયાર નથી

હું જવણુમાથી મારા શોધના તેમણે પોતે એક જિવન ગુરૂજીને પૂછ્યું ' હું વ્યાકરણ જાણી શકું ? '

" નહીં એનો એ જ જવાબ મળ્યો

' ગુરૂગતના મારા વિદ્વાન નામુઓ છે તેમની પાસે જઈ શકું ? " આત્મારામજીએ બીજી માગણી મૂકી

' નહીં ' ગુરૂજી પાસે નિષેધ વિના બીજા કોઈ જવાબ મળ્યો

પોતે વાકમા પુગયા છે અને ગ્રંથો ને પગલે નિષેધની ન્હાની-મ્હોટી વડીઓ

ઉભી કરવામા આવી છે એવી એમની ખાત્રી થઇ આ વાડો કોઈ કાળે યથાર્થ જૈન-
દર્શન ન હોઇ શકે એમ એમનો આત્મા અંદર રહ્યો રહ્યો પોકારી ઉઠ્યો

શત્રુજય, ગિરનાર અને બીજાં અનેક જલ્મ તીર્થોની કીર્તિ એમના કાન ઉપર
આવવા લાગી ચિત્તોડના પુરાણા ખંડે, પ્રાચીન જૈનમંદિરોના અવશેષો, કીર્તિસ્તંભ
વિગેરે જોયા પછી એમને પોતાના વાડાના અંધનો વધુ વ્યથા ઉપજાવવા લાગ્યા

સ પ્રદાયના નિરોધની પરવા કર્યા વિના એમણે રોપડ નામના ગામમા એક પડિત
પામે સારસ્વત વ્યાકરણનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો થોડા અભ્યાસને અંતે જ એમને આપુ
કાવતરૂ સનજાયુ. પૂરે વ્યાકરણ જણ્યો હોય એવો કોઈ માણસ શાસ્ત્રના મનકાવતા
અર્થ માન્ય ન કરી શકે એટલે જ સ પ્રદાયે વ્યાકરણ જણવાનો સખન પ્રતિઅંધ કર્યો છે,
એ વાત કોઈના કદ્યા વિના તેમણે સમજી લીધી એ પછી એમણે વ્યાકરણ સંપૂર્ણ
જાણવાનો અને માત્ર મૂળને જ વળગી નહીં રહેતા પૂર્વાચાર્યોએ નિર્મલે નિર્બુદ્ધિ,
બાપ્ય, ચૂર્ણી ટીકા વિગેરે વાચવાનો-વિચારવાનો પણ નિર્બુદ્ધ કરી લીધો સામાન્ય સાધુ
જે ભાગે જવાનુ રવાને પણ સાહસ ન કરે તે ભાગે એમણે મહમપણે અગીકાર કર્યો.
બેસ બગવાનુ અહીં બીજ વવાયુ વૃદ્ધ પડિત રત્નચંદ્રજી સાધુના સહવાસે એ બીજને
પાણી પાડ ઉછેર્યું

જવ વહુત પૂર્વે જ્ઞાની ધૌર જબરવસ્ત હોતે હૈ ધૌર પ્રતિ-
પક્ષી અસમર્થ કમસમજવાલે હોતે હૈ તબ કોઈ અપને મતલ-
બકોં મૂલતા નહી. કોઈ સત્યમાર્ગી પરમેશ્વર કા મક્ક હિ સ્વાર્થ-
ત્યાગી પરમાર્થ કા સંપાદક હોતા હૈ, પાસહી વહુત હોતા હૈ. હસ
વાસ્તે અબ મી પાસહી જોગોંકો ઉચિત હૈ કિ અપના લાલચ
ઢોડ દેવ, ધૌર જોગોંકો ખમજાલ મેં ન ગેરે, સત્ય વિદ્યા
કા પઠનપાઠન કરે, જોગોંકો અચ્છી બુદ્ધિ દેવ, હિંસક ધૌર
જૂટે શાસ્ત્રોંકો ઢોડ દેવ, કમા કરકે સ્વાવે, હલ કપટ ન કરે,
સર્વ જીવોં પર સામાન્ય બુદ્ધિ રલે, દુઃસી કોં સાહાય્ય દેવે,
કાભી કકાક્ષી મૈરબ પ્રમુક્ક હિંસક ધૌર જૂટે દેવોંકો માનના
ઢોડ દેવ, સત્ય શીજ સંતોષસે બલે તો અબ મી હસ દેશ કે
જોગોંકે વાલે અચ્છા હૈ..... મી વિજયનાંદ સ્મરિ.

સંવત્ ૧૯૨૦ નુ ચોમાસુ આત્મારામજી મહારાજે આત્મા કથું એ વખતે સ્થા સમાજના વૃદ્ધ પરિત સરળ સ્વભાવી રત્નચંદ્રજી પણ ત્યા જ ચોમાસુ રહ્યા હતા.

રત્નચંદ્રજીએ આત્મારામજીની તેજસ્વિતા અને બુદ્ધિમત્તા જોઇ લીધી તેઓ પોતાની પાસેની બધી શાસ્ત્ર-મુદી આત્મારામજીને અર્પવા તૈયાર થયા આત્મારામજીએ એક વાર જણાવ્યા શાસ્ત્રોની પુનરાવૃત્તિ માટે તે ઉપરાંત બીજા શાસ્ત્રો પણ વાંચ્યા.

વ્યાકરણનો યોગ્ય બોધ થયા પછી અને તેમણે રત્નચંદ્રજી જેવા સર્વોચ્ચ શિક્ષકના સંયોગ થવાથી આત્મારામજીને એક નવી જ દ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત થઇ જુના બધા અર્થો એમને કલ્પિત લાગ્યા રત્નચંદ્રજી પાસે જેમ વધુ વખત ગેવંચા તેમ વધારે માત્ર એમ એમને લાગ્યું પણ એટલામા તો ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા આવી અને આત્મારામજીને રત્નચંદ્રજીથી જુદા પડવાનો પ્રસંગ આવ્યો ગુરૂ જીવાનુકૂળરૂપે આ જ વખતે પાત્કરામા પૂરાયેલા પોપટને પાંખો આવવી ગયા અને પોતની બારી નજર પાડી ઉડી ગઈ જાય તો પોપટ ઉડી જાય એવી બાંતિ લાગી આત્મારામજીને એકદમ પોતાની પાસે બોલાવી લેવામા એમને પોતાના ટોળાની મદીનજામની સમજાઈ.

રત્નચંદ્રજીને આત્મારામજીથી વિજુદા પડતા બધું જાણી જાય આત્મારામજીની માર્તિવક જ્ઞાતામા અને નાન્યગોધનની પ્રગળ વૃત્તિએ રત્નચંદ્રજીના આત્મા ઉડી અમર કરી હતી.

આત્મારામજીને વિદાય આપતા રત્નચંદ્રજીએ બહુ જ નેદમધુન શબ્દોમા કહ્યું “મારી સલાહ માને તો તું હવે પછી જિનપ્રતિમાની જેમ નાની પણ નિંદા કરવાનું માડી વાળજે મારી બીજી સલાહ એ છે કે મને તેવા મદા ધામે જાન્યનો સ્પર્શ કરવો એ હીક નથી અને ત્રીજી વાત એ છે કે જેન મધુએ હુમેશા પોતાની પાસે દાઢા રાખવો જોઈએ જાન્યોના અધ્યયનથી તું પોતે જ જાજે નહીં તો આવવી કાલ એ વાત સમજી શકશે એટલું છતાં મને આ ટોળાના ગેવંચાથી જે નાન્ય મમજાયુ છે તે તારી પાસે સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહી દઉં છું તું એનો અર્થો અર્થ નહીં કરે એવી મારી પૂરી ખાત્રી છે.”

મુદપત્ની તેમજ શાસ્ત્ર મ બધમા પણ આત્મારામજીએ કેટલાક ખુલાસા મેળવી લીધા.

અતે જૂદા પડતા આત્મારામણએ વચન આપ્યું. “હજી એક વાર ફરીથી, મારા મનના નિશ્ચયને અર્થ શાસ્ત્રોના અર્થ વિચારી જોઇશ મારી શક્તિ અનુસાર જાણીએને સત્યનો જ બોધ આપીશ એ સત્ય કોઇને રૂચે યા ન રૂચે હું એની પરવા નહીં કરું ”

આત્મારામણ આત્માથી વિહાર કરી દિલ્હી આવ્યા અહીં તેમના સાથીઓમાના કેટલાકોને આત્મારામણની શ્રદ્ધા વિષે આશંકા ઉપજી અને એ સ્થિતિ સાવ સ્વાભાવિક હતી. આત્મારામણની મોટાટી મુશ્કેલી એ હતી કે હજી એમને પોતાના સપ્રદાયમા રહીને કેટલીક તૈયારીઓ કરવાની હતી પોતાની શ્રદ્ધા બદલાઇ છે એ વાત તેઓ એકદમ જાહેર કરવા ખુશી નહોતા એમ કરવાથી ઉલટો કોપાદાન થાય અને પોતાના સાથીઓ પણ કદાચ અલગ થઇ જાય એવી એમને ખાતરી હતી.

આગ ઉપર વસ્ત્ર ઓઢાડવાથી આગ ધુપાતી નથી આત્મારામણ ગમે એટલા સાવધ જો તે પણ તેમના અતરંગના અનુસારીઓ એમનો હૃદયપલટો જોઈ ગયા. વિષ્ણવદજી અને કનીરામજી નામના બે સહચારીઓ સાથેનો એક એવો પ્રસંગ મળે છે.

વિષ્ણવદજી આત્મારામણ પાસે રહી અભ્યાસ કરતા હતા એક દિવસે માતૃકાં કર્યા થઈ એમને એમ. ડાહ્યા ધોયા વિના જ શાસ્ત્ર જાણવા બેસા આત્મારામણ એ સહી શકે નહીં કહ્યું ‘ખબરદાર’ ડાહ્યા ધોયા વિના જો તમે શાસ્ત્રનો સ્પર્શ કરશો તો મને નહીં પોતાય ‘વિષ્ણવદજીના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો એમના પોતાના ગુરૂજી કોઈ દિ ન એવી ગુરૂદ્રિ નહોતા રાખતા આઠાગના પાત્રોના વગ્ગો વિગેરે પણ તેઓ ધોવા બેસતા આત્મારામણ એકલા આ વ્યવહારથી કા જુદા પડતા હજો એવી એમને શકા થઈ વનચદ્રજીની ધોડા દિપ્તિની મોખતથી આત્મારામણની શ્રદ્ધા શિથિલ થઈ હોય એવું એમણે અનુમાન કર્યું ‘વિષ્ણવદજી તરતના તો કઈ ન બોલ્યા, કારણ કે હજી એમને આત્મારામણ પાસેથી વાનુ ધાનુ શીખવાનું હતું

કનીરામથી ન જોવાયુ એ પણ આત્મારામણના એક સગાથી હતા વેષ, પ્રતિક્રમણ, અને ખીનત આચારોના સંગ્રહમા એ આત્મારામણ સાથે મીઠી ચર્ચા કરી શક્યા નહીં એમને ખાતરી થઈ કે પહેલાનો આત્મારામણ અને આજનો આત્મારામણ એક નથી

“ગમે તેમ પણ તમારી શ્રદ્ધા બદલાઈ ગઈ છે. દાદા ગુરૂના વ્યવહારમા અને વચનોમા પણ તમે હવે શકા રાખતા થઈ ગયા છો ” કનિરામ આવેશમા ને આવેશમા બોલ્યો

“ મેં કોઈ ગુરૂને કે દાદાગુરૂને ગુલામીખત નથી લાખી આપ્યું આ વેપ લીધો છે એ ખૂંડવા માટે નથી લીધો. બાપ કે દાદા ઉડા કૂવામા ઉતર્યા હોય તો શું એમનું સતાનોએ પણ એ કૂવામા ખૂંડી મરવું ? ” આત્મારામજીએ એટલી જ સખતાઈથી જવાબ આપ્યો.

કનીરામ દિગ્ભૂદ બન્યો. એ તરત જ આત્મારામજીની પાસેથી ચાલી નીકળ્યો.

આત્મારામજીની અશ્રદ્ધાની હવા ધીમે ધીમે પ્રસરતી જતી હતી ખીજી તરફ એમણે પોતે પોતાના પક્ષને મજબૂત બનાવવાની પેરવી કરવા માડી. અહીં એક બે વિશિષ્ટતાઓ આપણુ ખાસ લક્ષ્ય એ છે.

એક તો માણસ પોતાના પગની ભુજવા પ્રકારની જ જીરોને, જ જીરૂપે ભાગ્યે જ માને છે સસારની જંજીર એ પણ એવી જ એક જ જીર છે એ જ જીર તોડી જનારા પાછા, પોતાની કલ્પનાએ ઉપગ્રવેલી અને પ્રતિક્ષાએ મનખત કચેલી જ જીરમા કસાઈ બળ્ય છે આ સપ્રદાય કે વાગડૂપી જંજીર કેટલાકોને આમુષ્મણરૂપ લાગે છે મંસારનો ત્યાગ જીશમુ સહેજે કરી શકે, પણ એ ત્યાગદશા સ્વીકાર્યા પછી પોતાની આસપાસ કરોળીયાની જાળ જેવું જે પ્રતિક્ષાનુ-જાજિત્વાવનુ જાળુ બંધાય છે તે તોડી શકવાનું સામર્થ્ય તો કોઈ વીરક્ષામા જ હોય છે એ પણ કદાચ પુરુષાર્થ માટે શક્ય હોય તો પણ અખટ ધૈર્ય અને શાંતિથી રાહ જોવા બેસવું પોતાની સાથે બની શકે એટલા પખીઓને પાજરામાથી બહાર કાઢતા જવું એમા એકત્રી તાકાતની જ તહી પણ ઠડી તાકાતની જરૂર પડે છે.

આત્મારામજી એવી જ ઠડી તાકાત કેળવી રહ્યા હતા એમની વિરૂદ્ધ ગણુગણુટ શરૂ થઈ ચૂકયો હતો. એમના મહાના જ માણુનો આત્મારામજી વિષે શકાશીલ બનતા જતા હતા એક ઠંડાછવાયા બગવાખોર તરિકે નાચી જતું દોત તે આત્મારામજીને માટે એ મુદ્દત અશક્ય ન હતું.

તેઓ સૌની સાથે ઠંડથી ચર્ચા કરતા પોતાના ટ્રિટિકોનુ નીચે સમજાવતા શુદ્ધ શાસ્ત્રીય ટ્રિટિકો પાઠના અર્થ ઉકેલતા બરાબર આ જ દિવસોમા એમને એક યતિના અધ્યક્ષ અડમાથી “ શ્રી શીલાકાચાર્યવિરચિત શ્રી આચારાગમુત્તરૂત્તિ ’ મળી આવી એ વખતે એમને જે આનંદ થયો તે વર્ણનાતીત કે આધ્યાત્મને આખ મળવાથી પણ કદાચ એટલો આનંદ ન થાય એ પ્રાચીન-પ્રામાણિક યથતા આધારે એમણે પોતાના સાપ્રદાયિક આચાર-વહેવારની સરખામણી કરવા માડી બે પડો વચ્ચે જાણું કે જમીન આસમાન જેટલુ અતર દેખાયુ.

થોડે વખત સાથે રહેવાથી અને જીજ્ઞાસાભાવે અર્થા કરવાથી વિશ્વનચ દળ ભેદ શક્ય કે આત્મારામજીની શ્રદ્ધા વિશે શકા ઉદ્ભવવી એ એમને અન્યાય આપવા જેવું છે. એટલા ટોળામાં એ જ એક સિદ્ધ-સત્તા છે.

વિશ્વનચ દળને એક શિષ્ય હતો. એનું નામ ચપાલાલજી. ચપાલાલજી કેટલીયે વાર વિશ્વનચ દળને પૂછતો. “આપણા સપ્રદાયની અને આત્મારામજીની ઘણી ઘણી વાતોમાં મને મોટો ભેદ દેખાય છે.” વિશ્વનચ દળ યુક્તિપ્રયુક્તિથી એના મનનું સમાધાન કરતા. વિશ્વનચ દળ ખુલ્લે ખુલ્લી વાત કરેતા સકોચતા. એમને ભય હતો કે એ સંપૂર્ણ હકીકત બહાર આવે તો સપ્રદાયમાં સંકોભ બળે અને પરિણામે ઘણી હુદાનગતી ભોગવવી પડે. એટલે તેઓ ચપાલાલજીને કોઈ રીતે મનઝલી લેતા.

એક દિવસે ચપાલાલજીએ માફ સાફ શબ્દોમાં ખુલાસો કરવાનો આગ્રહ કર્યો. એમણે કહ્યું “ગુરુજી ! આ સંપ્રદાય શા માટે અગીકાર કર્યું છે ? ખાતુ-ખીતુ અને પટેરવુ-ગોહવુ એ જ એ જીવનનો નીશાનો. ભાત તો પછી ઘર-સમાર શું ખોટો હતો ? અને આપનું જે શરણુ લીધું છે તે પણ દુઝવાને સાડું નહીં-તરવાને સાડું લીધું છે. આપ એ પેટરદી ખુલ્લી વાત ન કરો તો મારે બીજા કોનો આશ્રય લેવો ?”

“હવે તું આત્મારામજીની વાતો સમજી શકશે. ચાલ એમની પાસે.” એમ કહીને વિશ્વનચ દળ ચપાલાલજીને આત્મારામજી પાસે લઈ ગયા. એના અતરદાર ઉદ્ઘડ્યા હતા. આત્મારામજીના સત્યશોધનનો ગાંત પ્રકાશ ચપાલાલજીના દિલમાં અનાયાસે પથરાઈ રહ્યો.

ત્રણેએ સદકાર સાંધી, સ્થાનકવામી સપ્રદાયમાં અનાતન જૈન હર્ષનની પ્રરૂપણા શરૂ કરી તીર્થ ભાગ્યથોડે કેટલાક જીજ્ઞાસુ શ્રાવકો તેમજ આધુઓ આત્મારામજીના ઝગ નીચે આવી ઉભા રહ્યા.

પાતાને શ્રુતકેવલી તરિકે યોગબાનના શ્રાવકો અને મગવડ પ્રમાણે શાસ્ત્રોનો મન કલિપત અર્થ કરી અનુગમીઓ ઉપર ભરદી નાખનારા પૂજ્યોનો એ જમાનો હતો. યુક્તિ કે મગતિ શોધવા જેટલો અવકાશ અને આવડત ભાગ્યે જ કયાંય દેખાતા. અધશ્રદ્ધાનું એકછત્રાં માત્રાન્ય પ્રવર્તતું.

આત્મારામજીએ બળવાનો વાવડો છ-ચોક ફરકાવવાને બદલે પાતાની કીલ્લેબધી કરવી શરૂ કરી વાળી મનઝૂત ઇમારત આધનારાઓ કયાંય સુધી પાયામાં જ ખોદાણુ કામ ચલાવે છે એ પાયા પૂરા થતા બહારના કામનો આરંભ થાય છે. આત્મારામજીએ પાયા ખોદવાનું કાર્ય આરંભ્યું.

અમૃતસરમા એક દિવસે, આત્મારામજી મહારાજની વ્યાખ્યાનસભામા શ્રોતાઓની ઠંકુ જામી હતી રાજ એવી જ શ્રાવકોની ઠંકુ જામતી આત્મારામજી વ્યાખ્યાનમા શ્રી જગવતી-સૂત્ર સદીક વાચતા વ્યાકરણના અધ્યયનથી તેઓ સંસ્કૃત ઉપર સુદર કાબૂ મેળવી શક્યા હતા શ્રી જગવતી-સૂત્ર સાલગનારાઓ મહારાજજીની વકતૃતા અને યુક્તિ ઉપર યુક્તિ અવતારવાની શક્તિ ઉપર મુગ્ધ થતા સપ્રદાયના પૂજ્ય અમરસિ ઘજીને પણ બે ઘડી આત્મારામજી પ્રત્યે મોહ ઉપજતો આત્મારામજી પોતાના સપ્રદાયમા એક જવાહીર છે એમ માનતા પોતાના શિષ્યો આત્મારામજી જેવા જ થાય એમ ઇચ્છતા અને એટલા માટે તો એમણે આત્મારામજીની સલાહ પ્રમાણે પોતાના શિષ્યોને વ્યાકરણ જાણવાની પણ અનુકૂળતા કરી આપી હતી

રૂઢી અને પરપરામા ઉછરતો મનુષ્ય પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો દુષાવી શકતો હોત તો રૂઢીજીનો અને પરપરાના ઉપાસકો આજે કેટલી સ્વસ્થતા અનુભવતા હોત ? આત્મારામજી મહારાજ પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો અત્યંત વિવેકપૂર્વક પ્રકટ કરતા વ્યાખ્યાનમા અને વાર્તાલાપમા પણ સ્વસ્થતા બતાવતા એક દિવસે એ આવરણ હટાવી ખસી પડ્યું અમૃતસરની વ્યાખ્યાનસભામા જ પ્રસંગોપાત એમનો અકળાયેલો આત્મા પોકારી ઉઠ્યો

“ પુત્રવિચારેના કાલેલા અર્થનો ન્યાય કરી જેઓ જાત્રાવાક્યના મનકાવતા અથ કહે છે એમની આ લોકમા નહીં તો પગલોકમા જરૂર દુઃખનિ થવાની એ યાદ રાખજો ”

હવામા હોડેકુ એ તીવ્ર અમરસિ ધ પૂજ્યની છાતીમા વાગ્યું કોઈને વ્યક્તિગત ભાવે હુલવવાનો ટરારો નહીં હોવા છતાં, સપ્રદાયનો એક આગેવાન પુરૂષ હુલાયો અનુભૂતા આત્મારામજીએ એક વિગેધી ઉંમો કર્યો

આવા તો મેંકરો વિગેધીઓનો નામનો કરી શકે એટલી તાકાત આત્મારામજીમા હતી, પણ તેઓ તન્કાળ કોઈ પ્રકારનો નક્કાજ ઉંમો કરવા માગતા નોતા. એમના અત્તરમા મત્યશોધનનો જે પવિત્ર હતાશ અંબાનિશ પ્રજ્વળતો હતો તેની જ આ એક સામાન્ય ચીજુગારી હતી અમરસિ ઘજીના દિલમા એ ચીજુગારીએ વિરોધની આગ સળગાવી.

“ આજકાલ આત્મારામજીને જુળ અભિમાન આવી ગયું છે હું ધારું તો એના અભિમાનના ભુક્ષા ઉડાવી કહો એ મારી પાસે કંઈ ગણતરીમા છે ? ” અમરસિંઘજી પોતાના ભકતોની મરુણીમા એ રીતે ઉભરા ઠલવવા લાગ્યા.

શ્યાલકોટનો સોદાગરમદલ-એસવાલ એ વખતે અમૃતસરમા જ હતો એ આત્મારામજી મહારાજની અને અમરસિંઘજી પૂજ્યની શક્તિ અને જ્ઞાનની ખરાબર તુલના કરી શક્યો હતો તેણે અમરસિંઘને જવાબ આપ્યો.

“ પૂજ્યજી સાહેબ, મારી એક વાત માનશે ? આત્મારામજીનો અભ્યાસ, એમનું અગાધ જ્ઞાન અને એમની ચર્ચા ચલાવવાની નિપુણતા જોતા મને ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે આપણા આખા ચે વારામા એમના જેવો એક પણ સમર્થ પુરૂષ નથી એની સામે જો તમે વિરોધ ઉભો કરશો તો પરિણામે આપને જ પસ્તાવું પડશે ”

અમરસિંઘજીએ પોતે પણ પોતાના અતરમાથી એવો જ પડઘો પડતો સાંભળ્યો ખુલ્લી રીતે એણે આત્મારામજીનો વિરોધ કરવો માડી વાળ્યો જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ પડે ત્યારે ત્યારે તેમણે આત્મારામજી ઉપર પ્રશંસાના પુષ્પ વેરવા માડ્યા.

‘ જોતા આત્મારામ ! આપણું એકમત રહીએ તેમા તારી અમારી અને આખા ચે સપ્રદાયની શોભા છે, તું ખરેખર અમાન સપ્રદાયમા એક રત્નરૂપ છે ” અમરસિંઘ આત્મારામજીને બહાલથી વશ કરવા પ્રયત્ન કરતા.

એ વખતે આત્મારામ કહેતા “ ભલે આપ મારા પૂજ્ય રહ્યા પણ શાસ્ત્રકારોની આજ્ઞાને હું મોં કરતા વધુ પૂજ્ય માનુ છું કોઈના મનેહથી કે કોઈની ધમકીથી હું ઉડતી પ્રરૂપણા કદિ નહીં કરૂં સૌએ યથાશક્તિ મત્યામત્યનો નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ આપ પણ એ માર્ગે વિચરો એમ હુંમધું છું માનવજન્મની દુર્લભતા જો એક વાર સનજાઈ હોય તો આપણે પક્ષપાત કે સપ્રદાયના મોહને તિલાંજલી આપી, જે રીતે આત્માનું કલ્યાણ થાય તે જ મારા સ્વીકારવો જોઈએ ”

અમરસિંઘજીને એ હિનોપદેશ ન રૂચ્યો એમને તો પોતાના વારાની સહિસલામતી સિવાય બીજો કોઈ વિચાર નહોતો-બીજો કાઈ આદર્શ પણ નહોતો.

અને અમરસિંઘજી જેવા રખવાળોની એ મનોવ્યથા સમજાય એવી છે. અનેક પ્રકારની કૃત્રિમતાને લીધે કટાંગેલા અને આત્મકલ્યાણ સાધવાની તિવ્ર ધગશવાળા સાધુઓ આ સપ્રદાયમાથી એકાએક ખરી જતા હતા થોડા વરસ પહેલાં બુરેરાયજી નમહારાજના

+ શ્રી મળાયજી અને જશિયજી મહારાજ પણ બુરેરાયજી મતારાજતા ઉપદેશથી તપગરુમા મર્યા હતા.

જવાથી, એટલે કે હુકમ મત તથા તપગચ્છનો આશ્રય લેવાથી સમસ્ત સ પ્રદાયે ધરતીક પનો એક મોટે આચકો અનુભવ્યો હતો તે પછી પણ છૂટાછવાયા તારા જેવા ઝગમગતા સાધુઓ વાગમાથી નાસવાની તક જ શોધી રહ્યા હતા એટલામા ગણેશીલાલ નામનો એક યુવાન સાધુ, આત્મારામજી મહારાજના ગુરુલાઈનો એક શિષ્ય, મુહપત્તિનો દોરો તોડી, ખુડેરાયજી મહારાજ પાસે ચાલ્યો ગયો આવી સ્થિતિમા અમરસિંધજી જેવા પૂજ્યો આત્મારામજી જેવા સ્વતંત્ર વિચારકો અને નિર્ભય પ્રગપકોની સાથે કવચિત્ રમેહથી કવચિત્ દબાણથી તો કવચિત્ ખુશામતથી પેશ આવે એ સ્વાભાવિક છે

ગણેશીલાલ શ્રી આત્મારામજીના મનોભાવથી પરિચિત હતા તેણે આત્મારામજી મહારાજની સનાતન-શુદ્ધ જૈનધર્મ વિષેની શ્રદ્ધા ખુલી રીતે જાહેર કરી દીધી આત્મારામજી પોતે એમ નોતા ઇચ્છતા તેઓ સમયના પરિપાકની રાહ જોઈ રહ્યા હતા પોતાનું પ્રચારકાય સંપૂર્ણતાએ પહોંચે એટલા સારૂ ધૈર્ય પૂર્વક ખદારના બધા વ્યવહાર બાળવતા હતા

એ પ્રસંગે રજુજિતમલ્લે, ચંદનલાલજી નામના એક માધુ માથે આત્મારામજીની પાસે આવ્યા રજુજિતમલ્લે પહેલેથી આત્મગમજીને ઓળખતા હતા એમણે આત્મારામજીની અશ્રદ્ધા વિષે લોકવાયકા સાંભળી હતી ચંદનલાલજી એમને સમજાવી, શ્રદ્ધામા મજબૂત બનાવશે એમ માની તેઓ ચંદનલાલજીને ખાસ પોતાની સાથે લઈ આવ્યા હતા

ચંદનલાલજીનું અંબર કોર્ડ પાટી જેવું હતું, એના અંતરદ્વાર સાવ બધ નહોતા આત્મારામજી સાથેની ઓડી ચર્ચાએ ચંદનલાલજીના મન ઉપર આભાસ અમર કરી એટલે થયું એવું કે જે જીતવા આવ્યો હતો તે જ જીતાઈ ગયો જે સમજાવવા આવ્યો હતો તે જ નવું સત્ય સમજી સામા પક્ષની છાવણીમા નેનિક તરીકે રહી ગયો રજુજીતમલ્લે નિગમી થયો એ ટીનવડને ત્યાંથી પાછા ફર્યો

ચંદનમલજીએ પોતાના ગુરુ રૂઝમલ્લ પાસે જઈ પોતાના હૃદયપલટા વિષે વાત કરી પોતાની કઈ ભૂલ થતી હોય તો ઉપકાન્તમુદિરે બચાવી લેવા ગુરુ-મહારાજને વિનવ્યા એમણે ન ક્ષિપ્તમા જ જવાબ વાળ્યો આત્મારામજીની બધી વાત ખરાબર છે એમને પાનું શક્યો તો હતી જ, માત્ર એમ અમાધાન મેળવી શકતા નહીં, આવે એનું અમાધાન મળે છે " એ પછી રૂઝમલ્લ પણ આત્મારામજીના અનુશાસી બન્યા

આમ એક પછી એક દીવાલો જમીનદોસ્ત થતી જોઈ કયો મકાનનો માલેક શાંતિની નિદ્રા લઈ શકે ? પૂજ્ય અમરસિંધજીએ હવે કમર કરી એમનાથી ખુલ્લી

રીતે લડી શકાય એમ તો હું જ નહીં, કારણ કે આત્મારામજીની સામે થવામા જે જ્ઞાન અને નૈતિક સામર્થ્ય જોઈએ તેનો તેમનામા અભાવ હતો.

એમણે છુપી જાળ પાધરવા માડી એક “ મેઝરનામું ” તૈયાર કર્યું એમા લખ્યું કે—

“ જે કોઈ, જિનપ્રતિમાને માને, પ્રતિમાની પૂજા કરવી એવો ઉપદેશ આપે, મ્હો ઉપર સુહૃદ્ધિ બાધનારને વખોડે અને બાવીશ અલક્ષ્યની બાધા કરાવે તેનો આપણુ સમુદાયમાથી બહિષ્કાર કરવો ”

સ પ્રહાયના પૂજ્યનો ઇસારો થતા જ મુખ્ય મુખ્ય સાધુઓએ મુગે મ્હોટો એ મેઝરનામા ઉપર પોતાની સહીઓ મૂકી દીધી આત્મારામજીના ગુરૂ જીવજીમદલજીને પણ જાગૃતીને એ જાગૃતમા ફસાવ્યા તેમણે પોતે સહી કરી આપી એટલું જ નહીં, પણ જીવજીમદલ અને પદ્માલાલ વિગેરે સાધુઓએ સાથે મળીને આત્મારામજી પાસે જવાનું અને મેઝરનામા ઉપર આત્મારામજીની પોતાની સહી લેવાનું ઠરાવ્યું.

એ સ કેત અનુસાર જીવજીમદલ અને પદ્માલાલ આદિ ચાર સાધુઓ આત્મારામજી પાસે કાઢલા (જ મેઝર) ગામે પહોંચ્યા એ વખતે જીવજીમદલના મ્હોરા ઉપર ઉડલામને બદલે ઉઘાનીતતા જ ફરી વળી હતી આ આખાએ પ્રપંચમા એમને છળકપટની ઉચ વામ આવતી હતી પરંતુ સમુદાયના મોટા ભાગ પાસે તેઓ લાચાર હતા પ્રવાહમા તળાવા તળુપલાની જેમ તેઓ અહીં માત્ર ખેંચાઈ આવ્યા હતા.

તમે પણ આમા સહી કરી દો ” પદ્માલાલજીએ અમરનિધજીવાળું લખાણ ખુલ્લું કરી તેની ઉપર સહી રાખે પોતાની સમ્મતિ દર્શાવવા આત્મારામજીને આમ્રહ કરવા માડ્યો.

આત્મારામ જેવા પુરૂષ આ કાવતરૂ ન સમજે એમ તો શી રીતે બને ? આ આખું યે કાવતરૂ પોતાને ખાતર જ ચોક્કસ છે, એ વિષે એમના મનમા લેશ પણ શંકા ન રહી પદ્માલાલજીની વાત સાબળી એમના જ્ઞાન અને જીવ્ય વદન ઉપર ગેપની રક્તિમા તરવરી.

“ અને હું સહી ન કરૂં તો ? ” એક યોદ્ધો જાણે કે હજીહજીને ગળા નાચે ઉતારી જતો હાથ એટલી ગંભીરતાથી આત્મારામજીએ ગુરૂ-જીવજીમદલ સામે જોયું અને જવાબ સાબળાવા તૈયાર થયા.

“ સહી ન કરો તો સમુદાયમાથી ખૂદાર નીકળવું પડશે. ” ગુરૂને બદલે પદ્માલાલ બોલી ઉઠ્યા.

“ હું તમને નથી પૂછતો-હું મારા ગુરૂના મુખે એમની સલાહ માલગવા માગુ છું ” આટલા મર્યાદિત શબ્દોમા પણ જે તેજનો અબાર ભર્યો હતો તે જીરવવો પત્તાલાલને મુશ્કેલ થઇ પડ્યો. આત્મારામજીની, આપત માત્ર સામે ઝગમગવાની સિદ્ધવૃત્તિ એમના જેરા ઉપર જાણે કે મૂર્તિમત બની હતી. પત્તાલાલજીનું મોઢું સીવાઇ ગયું એ એક અક્ષર પણ બોલી શક્યો નહીં.

પત્તાલાલજીએ જે પ્રકરણ પૂરૂ થવાની ખોટી આશા રાખી હતી તે પ્રકરણની આખી દિશા બદલાઈ ગઇ. જીવણલાલજીને આ પ્રકારની ખટપટથી બાદ લાગી આવ્યું. પોતે આ કાવતરામા ભોળપણથી જ ફસાઇ ગયા હતા એમ જીવણલાલને કમૂલ કરવા સિવાય બીજો આરો ન રહ્યો.

“ કઈ હરકત નહીં આપ એ વિષે નિશ્ચિત રહેશો. હું મારા માગ કરી લઇશ જીવણલાલજીને એ રીતે ધીરજ આપી પોતાના ગુરૂ સાથે આત્મારામજી દિલ્હી તરફ વિહાર કરી ગયા.

દિલ્હીનું વાતાવરણ પણ ખટપટથી મલિન બની ચૂક્યું હતું. આવી પણ ગેપની મતલબના પત્રો ફરી વળ્યા હતા કે

‘ આત્મારામજીની શ્રદ્ધા ઉઠી ગઇ છે એ જિનપ્રતિના માનતા વચા છે એમના સોળગ કોઈ કરશે મા ’

સીધી રીતે આત્મારામજીને કહેવાની સમજાવવાના કે ચર્ચા ચલાવવાની કોઇનામા તાકાત નહોતી. દિલ્હીમા એમણે ઉત્તરાધ્યયનનું ૨૮ મું વ્યાખ્યાન નરીક વાચવા માગ્યું. શ્રોતાઓને સારૂ આ તદ્દન નવીન વાત હતી એમણે કોઈ દિવસ આવું અવ્યવહારું સુબોધ, ગભીર વ્યાખ્યાન નહોતું નાજાવ્યું. જેઓ આત્મારામજીનું અશ્રદ્ધાની વાતો પહેલા સાંભળી ચૂક્યા હતા, જેમના અત્તના વ્યર્થ જન્મ કેડવામા આવ્યું હતું તેમને પણ લાગ્યું કે આ બધી બાજુ આ પુરૂષનું તેજ નદન નહીં કરી શકનારોઓએ જ ગોઠવી છે અને જેઓ પોતા જાણુકાર હતા. આત્મારામજી નાથે વાદ કરવાના સ્વખન સેવી રહ્યા હતા તેમને પણ થયું કે આત્મારામજીની વિદ્યતા પાને પોતે નવા નિશાળીયા છે.

અમરગિધ કે તેમના અનુરાગીઓ આત્મારામજીનો અનાહર કરી શક્યા નહીં એકદરે દિલ્હીના વાતાવરણમા ઉકળાટ ભર્યો હતો. આત્મારામજી મહારાજે અહીં વધુ વખત સ્થિરતા દરવામા કઈ વિશેષ લાજ ન ભર્યો. તેઓ પોતાના ગુરૂ સાથે આ બાજુ તરફ વિહાર કરી ગયા.

“ આત્મારામ ! તારા જેવો વિનયી શિષ્ય કોઇ બાગ્યશાલી ગુરૂને જ સાપડે ! સામાન્ય માણસ પોતાનો વિનય બૂઝી જાય એવા ઉશ્કેરાયેલા સમયમાં પણ તું મારા તરફ વિનયથી વર્ત્યો છે. એ જોઇને મને ખુદ લાગી આવે છે ” એક દિવસે રાત્રે જીવણલાલજી રોઇ પડ્યા અને આત્મારામજી વિરૂદ્ધ પોતે મેજરનામામાં સહી કરી હતી તે બદલ પશ્ચાત્તાપ કરતા બોલ્યા

આત્મારામજીને પોતાના પંજામાં સપડાવવા સાડ જીવણમલ્લ ઉપર ખૂબ દબાણ કરવામાં આવ્યું હતું એ એક પ્રકારનો સામુદાયિક જીવન હતો. મોટી સંખ્યા જ્યારે રૂઢી-વજાતાને શીધે જીવણમલ્લ જેવા ભોળા અને એકલા પડી ગયેલા પુરૂષોને પંજાવવા માટે ન્યાયે એ પંજાવણી પણ અત્યાચારનું રૂપ ધરે છે એક તરફ આત્મારામજી પ્રત્યેનો એમનો મમત્વ અને બીજી તરફ અમુદાયની મોટી સંખ્યાનો વિરોધ એ બન્નેની વચ્ચે જીવણમલ્લની સ્થિતિ વાધ અને નહીની વચ્ચે સપડાયેલા વરેમાર્ગ જેવી બની હતી.

મદનાજી ! હવે આપ એ વાત બીલકુલ બૂઝી જાઓ હું જો નિર્દોષ અને પ્રબળ માર્ગનો અનુયાયી લાઇશ તો એ કોકો મને શું કરી શકવાના હતા ? સત્ય-શાંતિની વાણી કે ક્ષેપિનીને હજી મુખી કોઇ રૂઢી શક્ય નથી હું મારૂં સબાળી લઇશ આપ નિશ્ચિત રહેશો ” આત્મારામજીએ પોતાના ગુરૂને એ રીતે આશ્વાસન આપ્યું

એમનો અધિકાર કરવા વિરોધીઓએ પંજામાં ગામે ગામ કાગળો લાખી નાખ્યા હતા આત્મારામજીને નમાવવા મારૂં પ્રયત્નના વાણી-તાણી બરાબર ગોઠવી રાખ્યા હતા

વાયુની લડાઈ, દીવાના આછા પ્રકાશને ખૂંચી દે, પણ એ જ વાયુ ભરબર બળની ચીતારને આગળ વધવામાં સહાય કરે છે આત્મારામજીની શક્તિ એક દીપક જેવી હોત તો કદાચ સામુદાયિક બળાત્કાર એને ખુંચાવી દેત પણ એ તો સમુદ્રના પાણીથી પણ ન એવાવાય એવી આગ હતી વિરોધના વાયુએ એને નવો માર્ગ કરી આપ્યો આત્મારામજીએ હવે ખુદની ખુદની રીતે પોતાના સિદ્ધાંતનો પ્રકાશ પર્વદાઓમાં પાથરવા માડ્યો

અ બાલા, પતીયાલા, નાજા, માલેર કોટલા, લુધીયાના વિગેરે સ્થળોમાં એમણે થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી પોતાનો કીર્તિસ્થંભ ખડો કર્યો સનાતન શુદ્ધ જૈન ધર્મની રૂચીવાળા કેટલાય શ્રાવકો આત્મારામજી મહારાજના અનુયાયી બન્યા વાણી અને

લેખિની એ ઉભયની સહાયથી એમણે ધર્મપ્રચારના નિર્મળ પાણી પંજળની ભૂમિ ઉપર વહેતા મૂકી દીધા વિપ્લવદ્રશ અને હૂકમીચઢણ પણ એ ધર્મપ્રચારના સંગીતમાં પોતપોતાના સુર પૂરતા હતા.

આત્મારામજીના અનુયાયીઓની વધતી જતી સંખ્યા અમરસિંઘજી પૂજ્યને વધુ ને વધુ અસ્થિર બનાવતી હતી. વિરોધીની છાવણીનો એ મુખ્ય નાયક હતો એમની અશાંતિ અને ઉદ્વિગ્નતા સમજાય એવી છે.

અહીં જ આત્મારામજી મહારાજના જીવનની એક મધુરતા દેખાય છે.

એમને કોઈ વ્યક્તિ તરફ મુદ્દલ અભાવ કે વિરોધ નહોતો. ધર્મપ્રચારના શુદ્ધ સાત્ત્વિક ધ્યેય પામે વ્યક્તિ ગોણુ હતી. જમ્મે તેવા વિરોધી પ્રત્યે પણ તેઓ વિવેક અને માનની નજરે જોતા.

એકવાર, બરાબર આ જ અરસામાં, આત્મારામજી મહારાજ અને અમરસિંઘજી પૂજ્યનો માર્ગમાં ભેગો થઈ ગયો. આત્મારામજી જગરાવા ગામથી જીરા ગતા હતા અને અમરસિંઘજી જીરાથી જગરાવા ગતા હતા. વચ્ચે કિશનપુરા પાને બન્ને મેના નાયકોની આખો મળી.

અમરસિંઘજીના હૈયાનો રોષ આખા વાટે ખડા આવવા મથતો હતો. મોટા ઉપરની એક એકે કેપા ક્રોધ અને તિરસ્કારને વ્યક્ત કરતી હતી. તે જ્યાં છોડી એક બાજુ ઉભા રહ્યા આત્મારામજીનો પડછાયો સરખો પણ પોતાની ઉપર ન પડે તે સારુ એવી કઈક ભાવના ખરી.

આત્મારામજીએ એ દેખાવ જોયો એમના આંસ ઉપર આધુ સ્થિત પ્રવ્રકથુ અમરસિંઘજી ભલે વિરોધ દાખવે, પણ તેઓ સપ્રદાયના એક પૂજ્ય ગુરુ છે અને એમના તરફ પૂજના વિવેક અને ગદુમાન બતાવવાને પોતે બધાયેલ છે એ વાત એમને કઈ નવી સમજવાની નહોતી. પ્રેમનો આખરિત કરો એમના અત્મામાં ગતત જોતો.

તેઓ સીધા અમરસિંઘજી પાને પહોંચ્યા એમનુ કાઠુ પકડી આમદપૂવેક નીચે બેસાર્યા “ બિરાજો, માંડે આપને વદના કરવી છે ”

એ પછી વિધિપૂર્વક આત્મારામજીએ વદના કરી, સુખશાના પૃથ્વી.

અમરસિંઘજીએ પોતાના ભાથામાં ગોઠેલા બધા બાણો જેની માંડે છોડ્યા હતા તે આ આત્મારામ ? અમરસિંઘજી કયાય મુધી આત્મારામજીના સ્વભાવનો આ મધુરતા જોઈ રહ્યા. કદાચ આ પ્રકારની મધુરતા અને અસાધારણ વિદ્વત્તાને ક્ષીત્રે જ ચચા અને શાસ્ત્રાર્થના જગ આ આધુ જીતી જતો હશે એવી એમને કલ્પના થઈ !

“ પૂજ્યજી મહારાજ ! મેં આપનું શું બગાડ્યું છે ? મારી ઉપર શા સારું નાહકનો ગુસ્સો રાખી રહ્યા છો ? ” એક વિદ્યાર્થી પોતાના ગુરૂને વિનવતો હોય તેમ આત્મારામજીએ કોમળ શબ્દોમા કહ્યું

અમરસિંધ આ વિવેકી પ્રશ્નથી આશ્ચર્યસ્તબ્ધ બન્યા એ શું જવાબ આપે ? એમણે આટો માર્ગ લીધો

“ તું જ બધે મને વગોવે છે તું જ બધે કહ્યા કરે છે કે અમરસિંધ મારો બહિષ્કાર કર્યો છે બતાવ, મેં ક્યાં નારા આહાર કે વસ્ત્ર બંધ કરાવ્યા છે ? ” અમરસિંધજીએ સામી પ્રશ્ન-પરપરા મૂકી

‘ મેં તો તમારા પોતાના શ્રાવકો મોહનલાલ અને હજીમલ પાસેથી એ વાત સાંભળી છે જો એ વાત સાચી હોય તો તમારે અને ખોટી હોય તો મોહનલાલ અને હજીમલે એનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ ’ આત્મારામજીએ આ આખા ચે પ્રશ્નજુમા પોતાની નિરોપના બતાવી આપી

અમરસિંધજી અને આત્મારામજી એ પછી પોતપોતાના માર્ગે જીવ્યા.

જીરામા અમરસિંધજી આત્મારામજી સામે ન્હાનો સરખો ગઢ બાધતા ગયા હતા આત્મારામજીને, આત્મ-મતકાર ન કરવો એટલું જ નહીં પણ એની વાણી સરખી પણ ન સાંભળવી એમ સૌને સમજાવી ગયા હતા આત્મારામજીના પગલા થતા જ એ ગઢ જપ્તીનદોરત બની ગયો

ન ગ્રામના મામાન્ય દાવ ખેલવા એ આજન્મ જોડાઓને મારૂ બહુ રમત વાત હોય તે આત્મારામજી ચર્યાના સ ગ્રામમા એક નિપુણ ચોદા તરિકે પૂરવાર થયા છે એમના દાવ અથવા તો એમની યુક્તિ પણ હમેશા નવા નવા સ્વરૂપ પામતી જણાઈ છે.

જીરામા આવીને જોયું તો કોઈ એમની સાથે ચર્યા કરવા તૈયાર ન્હોતું ચર્યા કરવામા પણ ઘાટું પ્રાથમિક શાસ્ત્રજ્ઞાન જોઈએ તે ક્યાથી લાવવું ? આત્મારામજી પોતાં પણ એવાઓની સાથે કેટલી માથાકૂટ કરે ? એટલે આત્મારામજીએ એક નવો જ માર્ગ લીધો એમને શ્રાદ્ધ નાદા-મીઠા પ્રશ્નો તૈયાર કર્યા અને શાસ્ત્રને અનુકૂળ એના જવાબ ગમે ત્યાંથી મેળવી લેવા શ્રાવકોને કહ્યું

ચાર-પાંચ શ્રાવકો એ પ્રશ્નોના ઉત્તર મેળવવા પતિયાલામા રામબક્ષજી નામના એક જાણીતા સાધુ પાસે ગયા ત્યાં એમને મીઠા જવાબ ન મળ્યા એટલું જ નહીં પણ ઉલટો નિરસ્કાર મળ્યો “ તમારા જેવા અજ્ઞાનીઓ સાથે સવાલ-જવાબ કરવાની

અમને કુરસદ નથી તમે બધા ધીમે ધીમે ધમજાવ બનતા જાવ છે. અમે કહીએ તેમ કરવું હોય તો જ આ સપ્રદાયમાં રહી શકશો નહિ તો અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. ”

સરસ આહારની આશાથી અતિથિ કોઇ મૃદુસ્થને આમણે બધા અને ત્યા તેને તિરસ્કાર મળે એવી જ દશા આ શ્રાવકોની થઇ એ વખતે સારા સાગ ગણાતા સ્થા સાધુએ શ્રી આચારાગ જેવા મળ સૂત્રો પણ ગુજરાતી-હિંદી મિશ્રિત ખીચડી ભાષામાં વાચતા આત્મારામજીએ જે થોડા પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તેમાં આ શાસ્ત્રોની ભાષા સખ ધી પણ એક પ્રશ્ન હતો રામબક્ષજીએ ચોખ્ખે ચોખ્ખુ પરખાવી દીધું કે ‘ અમે જે આચારાગ વાચીને સજ્જાવીએ છીએ તે જ તમારે માનવું પડશે તમારા માફ શું અમે નવું આવશ્યક બનાવવા બેસીએ ? ગરજ હોય તો રહો અને આવા ઝગડા ઉભા કરવા હોય તો ખુશીથી ગમે ત્યા ચાલ્યા જાઓ ’.

આત્મારામજી મહારાજની યુક્તિ કામ કરી ગઇ જેઆ એમની સાથે વાત કરવા નૈશ્વર્ય નહોતા તેમણે પણ કમલ કર્યું કે આત્મારામજીનું કવન વધાર્યું છે. આપોઆપ તેઓ આત્મારામજીના પદમાં ભળી ગયા એ પ્રસંગે એમના ગુરુ જીવણુમ સ્વજી પણ જીરામાં જ હતા.

સપ્રદાયના પંડોગીંગ જેને અભેદ મિત્રા માનતા હતા તેમાં આત્મારામજી મહારાજની શક્તિ અને વિનયને ક્ષીય હેઠ હેઠ ગાખડા પડતા જતા હતા અમરનિવૃત્ત પૂજ્યને હાથુ કે હવે આત્મારામજીને એકવા બિદિકાર કરવાથી કામ નથી આવે એમણે વિનયદ્રવ્ય જેવા આત્મારામજી મહારાજના પંડોગાના નાગરીતાને બોલાવી પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી કે ‘ અમે આત્મારામજી પાસે નહી જઈએ.

અનુ અવુ કે જગવા ગમમે. ત્યા આત્મારામજી હતા ત્યા જ વિનયદ્રવ્ય વિશેરે માધુએ આવી ચડતા પ્રતિજ્ઞાને ક્ષીયે મળવાનો તપ્પી ઉન્નુકતા છતા તેઓ આત્મારામજીને મળી શક્ય નહોતો આત્મારામજીને એ વતના બગર મળી એમણે એક નગરીય જોખી કાઢી તેઓ પાસે અને આત્મને વિનયદ્રવ્ય પાત્ર ગયા અને એમને જોતાની સાથે જ મોડી વેળ કે તમારે મને ન મળવું એવી તમારા ગુરુએ તમને મનાઈ કરી છે. મને એવી મનાઈ કોઈએ નથી કરી એટલે હ પોતે તમને મળું એના તમારી પ્રતિજ્ઞા તજવાય છે અને આપણ કમ પળુ વાય છે.

‘ મહારાજ, પોણીયા બહી તે મારી અમારાં જીવ તો તમારી સાથે જ જાયએ લા છે શું કરીએ ? બીજો કયાય નથી એટલે બહારના બધા ઢોંગ રાખી પડ્યા રહ્યા છીએ હવે, અમાને ઉદ્ધાર કયાં કરશે ? ’ વિનયદ્રવ્યએ એક કેહીના જેવી વ્યથા વ્યક્ત કરી.

આત્મારામણ પોતે બહુ ઉતાવળ કરવાની તરફેણમાં ન્હોતા. ખીમે તાપે જે પાકે છે તે જ વસ્તુ રસવાળી બને છે એમ તેઓ માનતા. ને સિવાય, તેઓ મર્યાદાબદ્ધ-વવાના કદા હિમાચતી હતા. નકામો બળબળાટ ન થાય, વડીલો કે મ્હોટરાઓને માહુ ન લાગે તેની પણ તેઓ બહુજ કાબજ રાખતા.

આત્મારામણ અને વિનયદ્રણ આદિને વાલમાર્થી ભાગી જટવાતુ શુ મુશ્કેલ હતું ? તેઓ તો જ્યાં જાય ત્યાં, જન્માત સામે આવી હાય એડીને ઉભુ રહેતુ.

વિનયદ્રણને એમણે ને જ વખતે કહેલું કે “ બળરત્ન પૂજ્યશ્રી જ્યાં સુધી હેવાત છે ત્યાં સુધી એમને દુઃખ થાય એવું કર્યું ન કરે. આપણા ચાટ્યા જવાથી એમનું હૃદય કેટલું વલોવાય તેનો વિચાર કરે. અને વાલમા રહીને પણ કામ કરવું હોય તો કયા ઓળખું છે ? ”

જે વડીલો-પૂજ્યો, આત્મારામણ તરફ શકરતા ત્રીજા લોચનની જેમ અગાર વરમાવતા હતા તે જ વડીલો અને પૂજ્યો પ્રત્યે આત્મારામણ કેટલું બહુમાન ધરાવતા અને પોતાના માગરોને પાણી કેવી સરસ દિનશિક્ષા આપતા તે અહીં દેખાય છે. જેના આત્મામાં બળ હિવા જ્ઞાન ગભીર ભાવે કલ્પાય કરતું હોય છે તે સ્વપ્ને પણ ઉદ્ધતાઈ કરવાની રજાડવાની કે બળબળાટ ઉપજાવવાની ઓડી કલ્પના નથી કરતું. બળવાન હૈય જેટલા સાહસિક પરાક્રમી હોય છે તેટલા જ તે ધૈર્ય, આંદાય તેમજ પ્રમથી પણ અડગ હોય છે.

વિનયદ્રણ વિગેરેને આત્મારામણ મહારાજની મલાદ રૂચી એમ કહેવું નકામું છે. બહુ કહીએ તો વિનયદ્રણ એક મીષાઈ જેટલા જ આશાકિત હતા. આત્મારામણ મનાગજના મુખમાથી નીકળતું એક જ વચન એમને સારૂ આશારૂપ હતું. તે દિવસે એ સુભાકાત એ પ્રમાણે વાત્સાલ્યમાં પૂરી થઈ.

એ પછી કુપ્રીયાના તરફ વિહાર કરતા અકસ્માત આત્મારામણ અને વિનયદ્રણ પાછા એક સ્વળે એકલા થઈ ગયા. વરમાદે જ આ મમાગમ ઉપજાવ્યો હતો.

સાત પછી હતી પાખીના મેળા જેવી સજ્જતી, સરળ સ્વભાવી સાધુઓની મહાળી બની હતી. શ્રી આત્મારામણએ દરખાસ્ત મૂકી.

“ તમારી ભોની ધમ્મિકા હોય તો આજે જગવાન મહાવીર દેવના શાસનનું સાચું પ્રતિક્રમણ વિધિપૂર્વક કરાવું ”. ફરીયામાં ડુબતા માણસને અનાયાસે જહાજનું અવલંબન

भणी जतु होय अने जेटलो-जेंवो आनह थाय तेवो ज आनह आ अकरमात् भजेली सुनिभ उणीने थये।

आत्मारामलये पोतानी सत्यशोधक शक्तिथी जे विधिना पत्तो मेजल्यो हुतो ते विधिचे प्रतिक्रमण पुर कर्तुं विनयद्रष्टा विगेजेये आ विधिमा अकल्प्य विज्ञान अनु-लयेये अमल्य प्रतिक्रमणने अते कल्य 'अभारा जायमा आ विधिचे राज प्रतिक्रमण करवानुं कथारे लप्युं हुशे ?'

“ धैर्य रागो अधा सारा वाना धशे ” आत्मारामलये सोने ये ज अक सहेश हरीहरीने सलणायो।

जब कर्मकांड दीला पहा तब ब्राह्मणोंने एक युक्ति आजी-विकाकी नीकाजी:

नदी, गाम, तलाव, पर्वत, भूमि इत्यादिक जो वेदों में नहीं है, तिनके माहात्म्य लिखने लगे, तिनकी कथा जैसी जैसी पुरानी होती गई तैसी तैसी प्रामाणिक होती गई और फल भी देने लगी इसी तरे काशी, प्रयाग, गया, गोदावरी, पुष्कर, जगन्नाथ, श्रीनाथ इत्यादिक हजारों माहात्म्य लिखे. यह टंकशाल अब भी जारी है, इसी तरे कितनेक माभ, तिथि योग, वार इत्यादिकों के माहात्म्य लिखे हैं ॥ लाखों करोड़ों रुपिया लाग खर्चते हैं जब तक लोगों की अज्ञानदशा है तब तक इस भ्रमजाल में कभी नहीं नीकलेंगे.

— श्री विजयानंद सरि.

શાખા-પ્રશાખાઓની વચ્ચે વહેવારો નદીનો પ્રવાહ સાગર પામે પહોંચતા જેમ અધીરો અને તેમ શ્રી વિશ્નુચંદ્રજી વિગેરે સાધુઓના જીવનપ્રવાહમાં, હુધીયાનાના સવત ૧૬૨૮ ના ચોમાસા પછી કંઈક અણુધાર્યો વેગ આવે છે આત્મારામજી મહારાજને પણ એ વેગ જાણે કે હવે કંઈક વધુ ઉતાવળ કરવા પ્રેરે છે.

હુધીયાનામાં એક દિવસ ધનૈયાલાલ નામનો સાધુ, આત્મારામજી મહારાજની વ્યાખ્યાન સભામાં ગયો આત્મારામજીની પ્રસંગી જતી કીર્તિ એને તિવ્ર દાહ ઉપજાવતી. એને કોઈકે એવા ઉધા પાટા બાધ્યા હતા કે વગર સમજાયે, વગર વિચારે કે વગર માલજાયે, આત્મારામજીના અવર્ણવાદ બોલતો, પરંતુ આત્મારામજીનું માત્ર એક જ દિવસનું વ્યાખ્યાન માલજ્યા પછી, ગોપીઆ જેમ કૃષ્ણની વાસળીનો નાદ માલળી ઘેલી અને અથવા મારમાર કરતા આવતા ઉદ્ધત શિષ્યો, ગુરૂજીની ભન્ય-શાત મુદ્રા ભેતા જ છિન્ન-સશયા અને તેમ આ ધનૈયાલાલનું પણ બન્યું વ્યાખ્યાન માલજ્યા પછી એ પોતે જ પોતાના નાથીઓને પૂછવા લાગ્યો આમા આત્મારામજી ખોટું શું કહે છે ? આપણા આ મધ્ય અનિષ્ટાયરણું કયા શાસ્ત્રથી સિદ્ધ થઈ શકે છે ? એમના પોતાના ટોળામાંથી કોઈ ધનૈયાલાલના મનનું સમાધાન કરી શક્યું નહીં, એટલે એ પણ વાડાના બધન તોડ. ખૂદાર નીકળી ગયો.

પગલે પગલે પરાજય પામતા દુશ્મનની દશા અમરસિંધ વિગેરે વિશેષીઓ વેદી રહ્યા એમણે સરકાન્ના મહદ લઈ હરકોઈ ઉપાયે આત્મારામજીને પકડાવવાની પેરવી કરવા માડી તેઓ પોતાની લાગવગ વાપરી, આત્મારામજી ઉપર પોતાના શિષ્યોનું હુકમ કરવાનો આરોપ ઓઢાડવા તયાર થયા અમરસિંધ ભૂલી ગયા કે આત્મારામજી એક બળવાન બાગવતીયાનો ગહાહર ઘેરો હતા જેના પિતાએ સાખડની બેડીઓ તોડી પોતાનો ઉદ્ધાર પોતાના જ ગાવડના બળે સાધી લીધો હોય તેના પુત્ર નવી-પલટાયેડી પરિસ્થિતિમાં સપ્રદાવની સૂક્ષ્મ બેડીઓ તોડે તેમજ બીજાની બેડીઓ તોડાયે એ એનો પરપરાગત હક્ક હતો-પિતાએ આપેલા વારસાનો એ સાર્વિક ઉપભોગ હતો.

તુલસીરામ નામના એક શિષ્યની સમભવટથી આત્મારામજીને પકડાવવાનો પ્રયોગ તો બધ રહ્યો

પણ એ જ વખતે તોફાનનું એક મોટું વાવાઝોડુ અચાનક ચડી આવ્યું. વિશ્ન-ચંદ્રજી અને અમરસિંહજી વચ્ચે સંઘર્ષણ શરૂ થયું.

વધતા જતા જાણ્યાર તરફ અમરસિંહ પૂન્યનું લક્ષ્ય ખેંચી વિશ્નચંદ્રજીએ અમરસિંહજીને એક દિવસે વિનવી કરી “ ગુરૂજી આ જાણ્યારીઓ, જેમના ચોધા મત પણ અડિત થઈ ચૂક્યા છે, એમનો શરીરના સહેલા ભાગની જેમ આપે ત્યાગ કરવો જોઈએ એ પતિતોનાં પાપનો ભાર આપણા સપ્રદાયને પણ બુરાડશે ”.

અમરસિંહજી ન્યાય તોળી શકે એવી ગિચિનિમા ન હતી તેમણે વિશ્નચંદ્રજીની અવગણના કરી.

ન્યાયાધીશની ખુરશી ઉપર એસવા છતાં જે શુદ્ધ ન્યાય આપી શકે નહીં તે ન્યાયાધીશ શા કામનો ? આખરે વિશ્નચંદ્રજી પણ ન જરૂરે અમરસિંહ તરીકે જીવતા ચર્ચા ગયા.

આત્મારામજીને એ પદ્ધતિ ન ડચી વિશ્નચંદ્રજી વિગેન પાસે નામુજોરો વધાન-ઉતાવળ કરી હતી એમ એમને લાગ્યું એક દિવસે વાણે છેલ્લાનાં નિશ્ચય જ હતો તો પછી આમ ઉત્તર કરીને ખાલ બગાડવાનું શું કામનું હતું ?

વિશ્નચંદ્રજી પોતાનાં પાને આવ્યા ત્યાં તેમને આત્મારામજીએ પૂછા પ્રશ્નપૂર્વક ધમકાવ્યા હતા સમય નથી પાક્યો, એમ કહી ઉતાવળથી કેટલું મન કનુ પરશે તે મમજીવ્યુ.

‘ પણ મહારાજ ! આ જાણ્યારીઓ સાથે સલા વાપન કેમ નહીં શકાય ? આપના જેવી ધૈર્યશક્તિ અને સન્નિવૃત્તિ જોના ક્યારથી હોય ? ન્યમને ત્યાં અમર ચર્ચ પડ્યું ત્યાં જ અમે આ મોગ લીધો હવે અમર જે ન્યાય કરશે તે સાચવો તેવાનું મંત્રીશુ ’ વિશ્નચંદ્રજીએ પોતાનો ફેરો પચાવ કરતું કહ્યું.

હવે થયું તે થયું ઉતાવળનો જરૂર થઈ ગયું કે પણ હવે એક કામ કરે આ મુલકમાં જોયું હોય તો ખતરો મોટો જોઈએ ન્યાયે ગુરૂ શ્રદ્ધાનને પ્રચાર કરે ગામડે ગામડે ફરી જો આપણે ગમે ત્યારે ગુરૂ ચાલિત પાળવા માગીએ તો પણ આપણને પગલે પગલે શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકોની જરૂર પડશે શ્રાવક વિના સચમનું પાલન થવું અશક્ય છે અલખન ગુરુરામના જઈને રહેવું હોય તો જુદી વાત છે, પણ એ પદ્ધતિમાં જોયું હોય તો શ્રાવકોની કેટલીક મન કરી લેવા જોઈએ ” આત્મારામજીએ એક પાકા મુમ્દાની જેમ બિચારનો કાયકમ આનો આપ્યો.

આત્મારામજીની આજ્ઞા હોય તો આ સાધુઓ ગમે તેવું જોખમ ખેડવા નૈયાર હતા એમને ખાતરી થઈ ચૂકી હતી કે આત્મારામજી એક સત્યગોષ્ઠક છે. આત્મકથાણુ સિવાય એનું બીજું એકે કંઈયે નથી એમના ઉપદેશમાં, એમના ઉપાસલમાં અને એમની એકે એક પ્રવૃત્તિમાં શાસનદાજનો પવિત્ર હુતાશ ભર્યો હતો.

“ શ્રાવકો વધારવામાં આપના પ્રતાપે હવે અમને મુદ્દસ મુશ્કેલી નડવાની નથી. આટલા સ્વિમ દરમિયાન અમે અમારા સ્થાન મજબૂત કરી વાળ્યા છે. પાયા પૂરાઈ ગયા છે. બહારનો મજલો ઉભો કરવો બાકી છે. ” મૌ સાધુઓ એકમન થયા.

એ રીતે વિજયદ્રજી વિગેરે બાર અને જોગરાજના વાડાના આઠ એમ એક દરે વીચ સાધુઓએ બુઝા રીતે પ્રચારકાર્ય આદર્યું. એવી ગણુતરી કાઢવામાં આવી છે કે એક જ વચ્ચની અંદર પશ્ચાતમાં લગભગ સાત હજાર જેટલા શ્રાવકોને એમણે પોતાની અંદર મેળવી લીધા.

બાર-બાર વચ્ચના ગુમવામ જેવી સ્થિતિથી હવે કેટલાક સાધુઓ ધારી ગયા હતા. સવત્ર ૧૬૨૦ માં જન્યદ્રજીએ જે સરકાર બીજા વાવેલા તે હવે વૃક્ષરૂપે પરિપુર્યા હતા. વેપ જુદો નિચાર જુદો. આમ કયા મુશ્કેલી નલાવતું એ એક મોટો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો હતો.

૧૬૨૧ નું એમાંજુ મીનારપુરમાં પીતાવી આત્મારામજી વિજયદ્રજી વિગેરે સાધુઓ લુપ્તીઆનામાં એકત્ર થયા.

‘ જુપાનાથ ’ હવે તો અમને યથાર્થ ગુરુ ધારણ કરવાની અનુમતિ મળવી જોઈએ શરૂઆત, ગિરનાર આમ આદિ તીર્થોની યાત્રા કરવાના અમારા ગિરકાશિત અભિલાષ ફળવા જોઈએ. આત્મારામજી મહારાજને ઉદ્દેશી અન્ય-માર્ગતા મેનિકો જેવા સાધુઓએ પોતાના અંતરની ઉર્મિઓ ખુલ્લા કરી ગતાવી.

યજ્ઞભગ વાદળ વીખરાઈ ગયે ત્યાં વિગેરે પણ ધોળાબજો એસની ગયો હતો જે ધીજી અને જે વિવેકથી આ સાધુઓએ સિદ્ધાંતની પ્રરૂપણા કરી હતી તેને લીધે તેમણે પોતાની આમપામ એક મળગ સમુદાય ઉભો કરી વાળ્યો હતો.

ગુજરાત તરફ પિહરવાનો મૌએ નિશ્ચય કર્યો. આત્મારામજી મહારાજનું એ મહા-પ્રસ્થાન હતું ન સારત્યાગ કરતા પણ કાઠન એવા સાપ્રદાયિક કાગવાસના ત્યાગનું એ મળગાયરણ હતું જાણે કે ધનવાદળને વિખેરતો સહસ્રરશ્મિ આકાશપટને વિષે પોતાનું મુવણું સિદ્ધાસન સ્થાપે છે.

પુલ આધું રહે છે, પણ કુલ પહેલાં એની સુવાસ દૂર દૂર પહોંચી જાય છે. પંજબમાં વિકસતા આ પુષ્પની પરાગ ગુજરાત-કાઠયાવાડમાં કચારની થે ફેલાઇ ચૂકી હતી આત્મારામજી એક સુભટ છે, શાસ્ત્રાનુપુણ છે, વાદીઓ અને પ્રતિવાદીઓના ગર્વને ગાળી દેવાનું એમનામાં અમાપ સામર્થ્ય છે, એવી એવી અનેક કીર્તિકથાઓ ગુજરાતમાં, માળવામાં અને બીજે બીજે ઠેકાણે પ્રસરી ગઈ હતી.

પંજબ-દુધીઆનાથી ગુજરાતમાં આવતા, માર્ગમાં જેટજેટલા તીર્થો આવે તે તમામ તીર્થોની વદના કરતો આત્મારામજી મહારાજનો સાધુ-સંઘ હવે અમદાવાદ આવે છે એ વખતે અમદાવાદમાં શ્રી ભુદેરાયજી મહારાજ બિરાજતા હતા આત્મારામજીની વિદ્વતા અને વાદકુશળતા ઉપર તેઓ મુગ્ધ હતા એમણે જ્યારે સાલજીયું કે આત્મારામજી અમદાવાદ તરફ આવે છે ત્યારે એમના આનંદની સીમા ન રહી.

એમ કહેવાય છે કે આત્મારામજી મહારાજનું સ્વાગત એ અમદાવાદ જેવી જૈન-પુરીનું એક પુણ્યસ્મરણ છે નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હિમાભાઈ અને શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈની આગેવાની નીચે લગભગ ત્રણ હજાર જેટલો શ્રાવક-શ્રાવિકાનો સમુદાય અમદાવાદથી ત્રણ કોસ દૂર સ્વાગત અર્થે ગયો હતો. એ સ્વાગતમાં નગરજનોની અતરંગ ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને ખુલ્લુમાન બંને કે હિંસોગે ચઢ્યા હતા.

આત્મારામજીના વ્યાખ્યાનો, પછી તો, મૂશળધાર મેઘની જેમ વરસી રહ્યા આવા સુકિત અને શાસ્ત્રાધારવાળા વ્યાખ્યાનો અમદાવાદના શ્રોતાઓએ જાગ્યે જ કોઈ વાર સાંભળ્યા હશે.

શ્રી પ્રેમાભાઈ શેઠ એક વાર વ્યાખ્યાનને અતે ઉચ્ચારતા શબ્દો આજે પણ એમના પરિચિતો યાદ કરે છે એમણે આત્મારામજી મહારાજને સંબોધીને કહેલું કે “શુ” કરીએ મહારાજ, જ્યારે દાત હતા ત્યારે દાળીયા ન મળ્યા અને આજે જ્યારે દાળીયા (ચણા) મળ્યા ત્યારે આવવાને સારું જે દાત જોઈએ તે નથી રહ્યા.” એટલે કે આત્મારામજી મહારાજનો પરિચય સહેજ બેલો થયો હોત તો એમણે શાસનની પ્રભાવના અર્થે બની શકે એટલો મોટો ભોગ આપ્યો હોત.

આત્મારામજી મહારાજનું સંસ્કૃત સાહિત્યનું, ખાસ કરીને ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન અગાધ હતું, એમ કોઈ પણ પ્રકારની અતિશયોક્તિના જથ્થા વિના કહી શકાય. જૈન શાસનના મુખ્ય પુરૂષો પણ એ વખતે સીધા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત કે માગધી સાહિત્ય પાસે પહોંચી શકતા નહીં—ટપાના આધારે એના અર્થ ઉકેલતા આત્મારામજીએ ગુજરાતમાં આવીને એક નવો જ યુગ પ્રવર્ત્તાવ્યો.

“તું જે હવે આવી જા ? શાતિસાગર ! આત્મા આવી પહોંચ્યો છે” શ્રી જુદેરાયજી મહારાજે, આત્મારામજીને પડખામાં રાખી, શ્રી શાતિસાગરને એક વાર પડકાર કર્યો.

આ શાતિસાગરે અમદાવાદમાં રહી ઉત્સવપ્રસંગોનો એક વરોળ ઉભો કર્યો હતો. તેઓ વિધિ-નિષેધમાત્રને પોતાના ચરણ નીચે છુટી, નરી આધ્યાત્મિકતાનો હવાઈ મહેલ બાંધવા વ્યર્થ પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા એમની વિદ્વત્તાથી કેટલાક ભદ્રિકો અજાણ ગયા હતા.

આત્મારામજીએ શાતિસાગર સાથે વાદ કરવાનું બીડું ઝડપ્યું. શાતિસાગરે પણ જોઈ લીધું કે આત્મારામજીના લાઠામાં એક કરતા એક ચડે એવા યુક્તિ, પ્રમાણ અને ન્યાયના અખુટ તીરે જ્યાં હતા પબ્બમાં વિજય વર્ત્તાવીને ગુજરાતમાં આવેલો થોડો એ કાઈ વેતીયો માણસ નથી.

વિજયની અનેકવિધ કલગી ધારણ કરનાર આત્મારામજીના મુકુટમાં, શાતિસાગર સાથેની ચર્ચાએ એક નવો જ હોરો ઉમેર્યો. મમથ યુગપ્રભાવકોની પરપરામાં, જે એક કડી ખુટતી હતી તે આત્મારામજી મહારાજના પ્રતાપે બાણે કે જૈન સંઘને હાથ આવી.

બીજી તરફ એ જ વખતે મુરતમાં હુકમમુનિએ માથું ઉચકયું. એમણે એક એવું પુસ્તક પ્રકટ કર્યું કે જેથી ઘણા શ્રદ્ધાળુઓના દિલ દુલાયા. આત્મારામજીએ એ અધનો જરખાનોડ જવાબ વાળ્યો. હુકમ મુનિના અકારતાડવથી ઉદ્વિગ્ન બનેલો મુરતનો જૈન સંઘ નિશ્ચિત બન્યો. શ્રાવક સમુદાય અહર અહર છિન્નભિન્ન થતો બચી ગયો.

આજે આટલા વર્ષે આત્મારામજી મહારાજનું એટલે કે એમની શક્તિનું મૂલ્ય આકેવું જરા કઠિન વાત છે. પણ જૈન સમાજની ઉંઘા થોડાક જ દસકાની છિન્નભિન્નતાનો જે કોઈ વિચાર કરશે, સામાન્ય અરે ! અતિ નજીવા વિચારભેદ કે પ્રથાભેદને લીધે દાવાનળની જેમ સૂકાની સાથે લીલાને પણ બાળી નાખનારા અહર-અહરના વિથેહો, કુસપ અને ભોરીગની જેમ કુફાર મારતા અભિમાનના સરવૈયા કાઢશે તે, સમાજ યા તો સંઘનું સુકાન પોતાના હાથમાં રાખી રહેલા અને અવારનવાર ખગબા-ખડકો સાથે અથડાઈ જતા વહાણને બચાવી લેવા ખંડાર પડતા એક શાસન-મહારથીની શક્તિ અને શાસન-બક્તિનું થોડું પણ મૂલ્ય આઠી શકશે.

ગુજરાતમાં આવ્યા પછી આત્મારામજી મહારાજનું જીવન જુદો જ પલટો લે છે. ભરપૂર વહેલી ગંગા-જમુના આદિ નદીઓના પ્રવાહ જેમ નહેરોમાં વહેંચાઈ ગાયો અને ખેતરોને પ્રકુલિત તેમજ રસભરિત બનાવે છે તેમ આત્મારામજી મહારાજની શક્તિનું વહેન પણ કયાઈકે તીર્થયાત્રામાં, કયાઈકે નિર્મલ ઉપદેશ-વાણીમાં, કયાઈકે વાદવિવાદમાં તો કવચિત્ત્વ અધ્યયનના આદિ શાખાપ્રશાખાઓમાં બળબળ નાદ કરતું વહે છે.

અમદાવાદથી શ્રી આત્મારામજી મહારાજ શ્રી શત્રુજય તીર્થની યાત્રાએ પધાર્યા અત્યંત ઉલ્લાસ અને ભકિતભાવપૂર્વક તેઓ ગિરિરાજને ભેટ્યા જાણે ઘણા કાળની ખોવાયેલી વસ્તુ માઠમાંડ લાખી હોય તેવો પ્રભેદ અનુભવ્યો.

એ યાત્રા પછી પુનઃ તેઓ અમદાવાદ આવ્યા અહીં એમણે શ્રી જુદેરાયજી ગણી મહારાજનો વાસકેપ લીધો અર્થાત્ એમને પોતાના ગુરુદેવ તરિકે સ્વીકાર્યા એમની સાથેના ૧૫ જેટલા સાધુઓએ શ્રી આત્મારામજી મહારાજનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું એક મહાતેજસ્વી નરસિંહની આમવાસ નયોનિમલગા જેવું પદર શિષ્યોનું જ્ય પોતાપોતાના તેજ પાંચરી રહ્યું.

સવત ૧૬૩૭ નું એમાં અમદાવાદમાં લીનાઈ એમણે પુનઃ શત્રુજય તથા ગિરનારની યાત્રા કરી કાશિયાત્રાની જા. યાત્રા દરમિયાન માર્ગમાંના અનેક ગામો તથા શહેરોને આત્મારામજી મહારાજનું તકાન તથા ચાંચાનનો સાબ મળ્યો.

ગુજરાત-કાશિયાત્રાની મુમિતે તરંગાળ બનાવી તેઓ પાછા પલ્લખ તરફ કર્યા પલ્લખ તરફ એમને સ્વાભાવિક રૂપપાત લેતા મોમન એ કર્તાશ્રમેવ હનુ ગુજરાતમાં સાધુઓની આરી સળ્યા હતી પણ પલ્લખ હોવાનું અભંગે ? પલ્લખના આવકો હજી શુદ્ધ શ્રદ્ધાન તરફ પગડ, ભરના લતા એમને રૂપડો રાખરા મરિને પ્રતિભાઓ પ્રતિજ્ઞા આદિ સાધનસામગ્રી એટલી રચનાની જરૂર હતી.

આદ-નવ વરના ગાળા પાંચી તેજો કરી અમદાવાદ આવે છે જાણે કે વનરાજ એક શુક્રામથી નીકળી વિન્દત મગધને ત્રાવી ત્રીજી શુક્રા તરફ જતો રોય તેમ તેમનો વિદાર વિન્દતે છે માર્ગમાં કયાઈકે ગાળતો રહે છે કયાઈકે શકાઓના અમાધાન કરે છે, તો કયાઈકે જ્ય બચાન વાચી પોતાના અવદેખનમાં નહીંડીન જો, છે.

સવત ૧૬૪૩ માં હિંદુસ્તાનનો મહા સુધ, કાનિર્દી પૂજિમાના પુણ્ય પ્રસંગે, શ્રી આત્મારામજી મહારાજના મસ્તક ઉપર અગ્નિપદ્મના મુકુટ મકે છે. તે દિવસથી તેઓ આચાર્ય શ્રી વિજયાનદમુરિના નામથી યોગપાત્ર છે આત્મારામજી મહારાજને

આચાર્ય પદવી અર્પવામા, શ્રી સથે આત્મારામજીનુ ગૌરવ વધાયું એમ કહેવાને બદલે શ્રી સથે આત્મારામજી મહારાજ જેવા એક સમર્થ યુગપ્રભાવકને સૂરિપદના સિંહાસને બેસારી પોતાનુ જ ગૌરવ વધાયું એમ કહીએ તો એ વધુ સગત થાય.

આચાર્ય પદવી એ જૈન સથ તરફનુ મહોટામા મહોટુ સન્માન છે એ ઉત્સવ વખતે ગુજરાત-કાઠિયાવાડના આગેવાન જૈન પુરૂષો ઉપરાંત બગાલ, પગથળ, કચ્છ, મારવાડના પ્રતિષ્ઠ પુરૂષો પણ હાજર ન્હા હતા લગભગ પાર્શ્વજી હજાર જૈન જાત્રાળુ-ઓનો સમુદાય જામ્યો હતો આવુ અસાધારણ સન્માન ધરા છતા અભિમાન-નુ પદનો આત્મારામજી મહારાજને સ્પર્શ સરખો પણ નથી થયો એમણે પોતાનુ વધારે પડતુ મૂલ્ય કદિ નથી આક્યુ

પદવી માણ્યને નથી જોખાવતી. માણ્ય પદવીને જોખાવે છે, એ સત્ય સિદ્ધ કરવાને સારૂ જ આત્મવિનયજી અવધા આત્માનામજીએ આચાર્ય શ્રી વિજયનાંદ સૂરિ બનવાનુ યોગ ધાયું હોય એમ લાગે છે

જાગવત મેં કૃષ્ણજી કહતે હે :

નાગ્ન્યકે સોમાનિલવિત્તપાશ્ચાન્

શકે શૂરા મહાકુલાશ્વમાનાન્—

અર્થાત્ અગ્નિ, સૂર્ય, સોમાદિક કે કોપો મેં મુશ્કો હતના હર નહીં જિતના મુશ્કો શાસ્ત્રણો કે કોપ કા હર હે.

ભગવાન શ્રી શાસ્ત્રણો મેં અતિ હરતે થે તો ફેર શાસ્ત્રણ અપની મનમાની ક્યોં ન કરે ? યહી સ્વચ્છંદપણેને તો હિંદુઓ કા સજ્જા ધર્મ હનોયા. હમ કો બહા મોઢ હૈ કિ કચી હિંદુ શ્રી સૂતે જાગેંગ, બાલાબસ્થા કો છોહેંગ, પત્નપાત કે અંધ કૂપ મેં નિકમંગે નિકલેંગે સહી પરતુ યહ સ્વચ્છંદ નહીં કૂપમેં નિકલ કે પાસહીયો કે જાલ મેં ફાડેંગે યા મત્ત માર્ગે મેં ચલેંગે.

—શ્રી વિજયનાંદ સૂરિ.

વિહારની ન્હાની ન્હાની વિગતો આમા જતી કરી છે કેણે ક્યારે આત્મારામજી મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી, ક્યા કેવા પ્રકારના ઉત્તરો થયા સામંથા થયા, વ્યાખ્યાનમા ક્યા અથો વાચ્યા, કેને કેને કેવા ઉપદેશથી રજિત કર્યા કે ક્યા ક્યાં શાસ્ત્રાર્થ કર્યા એવી એવી ઘણી વિગતો એક બાબુ રહેવા લીધી છે, કારણ કે આત્મારામજી મહારાજના, પ્રખર પારિત્યથી ઉભરાતા અથસાહિત્યની પાને હવે જેમ અને તેમ જટ પછોચી જવાની ઉતાવળ છે

તમે જો આત્મારામજી મહારાજને ખરેખર રૂપમા યોગપવા માગતા હો, આત્મારામજીના આત્માની આછી જાખી કરવા માગતા હો તો તે તમને એમના વિહારમા નહીં મળે એમની આસપાસ ગુજરાત યજ્ઞોગાનના વાણ્યોના એ નહીં મળે, શિષ્યોની મોટી સંખ્યામા પણ તમને આત્મારામજી નહીં લાખે, એમની પ્રતિકૃતિ કે પ્રતિમામા પણ તમને કેવળ દેહના દર્શન જ મળશે. યથાથ આત્મારામ તમને એમના અથોમા મળશે માણુનની બુદ્ધિ અને ચાત્રિયુ તેજ જેમ તેની આખમા ચમકી ઉઠે છે તેમ આત્મારામજી મહારાજના અભ્યાસ ઉદ્યોગ અને પ્રતિજ્ઞાના ચમકાર તમે એમના દળદાર અથોમા જોઈ શકશો એ અથો જ આત્મારામજી મહારાજની મૌન છતાં સદા કાળ બોલતી જીવત પ્રતિમાઓ છે એ અથો જ એ પુરૂષના આત્માના તેજને આજે પણ અક્ષરરૂપે સઘરી રહ્યા છે.

આત્મારામજીનો દેહ પળખની માટીથી ઘરાયો હતો ખરેખર એ એક જીવ્ય અને યોજસજ્ઞાર્થ પુરૂષ હતા એમનુ ત્રલોટ તેજથી મહેલુ હતુ ઉચ વિહારમા એ એક ક્ષત્રીય યુદ્ધવીરની વાદ આપતા, પ્રશ્નોત્તર કે વિવાદમા એમના મર્માળા યુક્તિપ્રયોગ ઠડા હીમની જેમ વરસતા અને બાળતા, વ્યાખ્યાન વખતે સંગીતની મુરાવટ જામતી, આધારો અને ઉદાહરણો એમની જીભ ઉપર રમતા, ધૈર્ય, શાંતિ અને અડગ મતપાલનના તાજા-વાણ્યથી એમનુ સમગ્ર ચારિત્ર ગુથાયુ હતુ; પણ એ તો આત્મારામજી મહારાજનુ અપૂર્ણ ચિત્ર છે

“અજ્ઞાન નિમિત્ત ભ્રમકર,” “તત્ત્વનિષ્ઠં યમાસાત્” “જૈન તત્ત્વાદર્શ” “ચિકાગો પ્રશ્નોત્તર” “અમ્યક્તવ શદ્ધ્યોદ્ધાર” અને “જૈન પ્રશ્નોત્તર” એવી એવી એમની અથકૃતિઓમાથી

માત્ર થોડીક જ અહીં ઉતારી છે એમણે ધાર્યું હોત તો સંસ્કૃતમાં વિદ્વાનોમાં વાહવાક એજવાલા સંસ્કૃતમાં જ પોતાના અથો ખુશીથી લખી શકત. એમણે ધાર્યું હોત તો સ્તવનો કે પૂજાઓ કે એવી કવિતાની સૃષ્ટિ પણ ઉપજાવી શકત; પણ તેઓ એ મોહમાં ન તણાયા એમને તો જનસમુદાયને ઘેર ઘેર શુદ્ધ શ્રદ્ધાનનો સદેશ પહોંચાડવો હતો. વિપક્ષીઓએ જૈન ધર્મ ઉપર જે આક્ષેપ મૂક્યા હતા તે આક્ષેપના સચોટ રહીયા આપવા હતા એમને તો જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા, પ્રાચીનતા અને ઉપકારકતા સિદ્ધ કરવી હતી એથી જ તો એમણે લોકજાણનાં આશ્રય લીધો. એથી જ એમણે જૈનેતર અલભ્ય અથોનો પણ અભ્યાસ કર્યો અને ખન્નેની તુલના કરી પોતાનો નિષ્પક્ષપાત-યુક્તિસંગત નિર્ણય જનતા આગળ રજૂ કર્યો આન્નારામજીના જાજવત્યમાન જ્ઞાનવૈજ્ઞવિના એમનું જીવનચિત્ર અપૂર્ણ જ લાગનાનું

એમનો એક એક અથ સ્વતંત્ર સમીક્ષા માગે છે કયો અથ કેવા સયોગોમાં વખાયો, અથને યોગ્ય ગામ્યાય સાહિત્ય એમણે કેવી રીતે સંપાદન કયું અને એ અથસાહિત્યે જૈનધર્મના શુદ્ધ શ્રદ્ધાનને કેટલું નિર્મળ કયું અથવા તો શુદ્ધ શ્રદ્ધાનનો કેટલો પ્રચાર કર્યો એ બધું વિગતવાર વિવેચવાને સાર એક સ્વતંત્ર અથ યોજવામાં આવે તો; પણ કદાચ પૂરો ઇન્સાફ ન મળે

અહીં એક ન અફવાન કોઈવી પડે છે આન્નારામજી મહારાજ પોતે યુગાવતાર હતા, જમના જમાનાના એક અતિ સમર્થ જૈનાચાર્ય હતા જૈન સંઘ એમની વિદ્વત્તા અને ખજાવને પોતાના મનકે મીઠી અસ્મિતાનો આનંદ અનુભવતો હતો એટલું છતાં એ પુરુષના જીવનચરિત્રને યોગ્ય સાહિત્ય કોઈએ સંપૂર્ણ હોય એમ નથી લાગતું આન્નારામજી મહારાજના મહાવાચમાં આવેલા જાગ્યગાળી ગુરુઓ કે માધુઓએ પણ એ સરમરજોની નોંધ નથી રાખી એમણે લખેલા પત્રો વિગેરેનું સાહિત્ય પણ પ્રાયઃ મૂન્યવત્ છે જૈન સંઘની અથવા જૈન સાહિત્યની આ એાઈ દીનતા છે ?

પોતાના મહાપુરુષોની કદર કરનાર સમાજમાં જો આન્નારામજી જન્મ્યા અને જીવ્યા હોત તો એમના વ્યાખ્યાનો, એમના જીવનતા બોધક પ્રસંગો વાર્તાલાપો અને પત્રો મેળવવા, યોગ્ય સ્પર્ધાકરણ સાથે પ્રકટ કરવા અને અને એટલો પ્રચાર કરવા શકિત, સમય અને દ્રવ્ય પણ ખર્ચ્યા હોત વિધવિધ રીતે એમના કેટલાય સ્મારક યોજ્યા હોત. હજી પણ એ વિચારાઈ જતા-નાશ પામતા સાહિત્યમાથી કેટલુંક બચાવી શકાય

તેનો પોતાના અથસાહિત્ય કે પ્રજાવકોની પ્રશસ્તિઓ ઉચ્ચાએ એ સ્વાભાવિક છે, પણ જૈનેતર પુરુષ અને તેમાં જે જે સંપ્રદાય-જગતમાં રહી સ્થળે સ્થળે પોતાના

पाठित्यना पदम लब्धत्वा होय अथो एक परित्राजक-परमहंस, आत्माराम ल महाराजना अथ वाची भत्रमुग्ध अने त्यारे ओ अथो अथकारनी अडलुत प्रतिमाना प्रदर्शनरूप होवा ओधओ ओवु अनुमान स्वेओ कादी शकय

तत्त्वनिर्णय आसादमा आवो ओक पत्र प्रकट थयो छे ओ पत्र लयनार कोठ साभान्य राहुदारी नथी ओभना ओकरारमा कोठ प्रकारनी कृत्रिमता नथी ओ आओ ये पत्र अहो उद्धृत करे छु -

“ स्वस्ति श्रीमज्जैनैन्द्रचरणकमलमधुपावितमनस्क श्रील. श्रीयुक्त परित्राजकाचार्य
 “ परमधर्मप्रतिपालकः श्रीआत्मारामजी तपगच्छीय श्रीमन्मुनिमहाराज । बुद्धिबिजय
 “ शिष्य श्रीमुखजी का परित्राजक योगजीवानंद स्वामी परमहंस का प्रदक्षिणत्रयपूर्वक
 “ क्षमाप्रार्थनमेतत्—भगवन, व्याकरणादि नाना शास्त्रों के अध्ययन-अध्यापनद्वारा वेदमत
 “ गले में बांध मैं अनेक राजा प्रजा के सभाविजय करे देखा, उदर्थ मगज मारना है
 “ इतना हि फल साधनारा होता है कि राजालोग जानते समझते हैं फलाना पुरुष बड़ा
 “ भारी विद्वान् है, परन्तु आत्मा को क्या लाभ हो सकता ? देखा तो कुछ भी नहीं ॥
 “ आज प्रसंगवश रेलगाड़ी से उतर के बटिहा राधाष्टक मंदिर में बहुत दूर में आन के
 “ डेरा किया था सो एक जैन शिष्य के हाथ दो पुस्तक देखे तो जो लोग (दो बार अच्छे
 “ विद्वान् जो मुझे मिलने आये) ये कहने लगे कि ये नास्तिक (जैन) ग्रन्थ है, इसे
 “ नहीं देखना चाहिए । अंतमें उन का मूर्खपणा उन के गले उतार के निरपेक्ष बुद्धि के
 “ द्वारा विचारपूर्वक जो देखा तो वो लेख इतना सत्य वो निष्पक्षपाती मुझे देव पदा कि
 “ मानो एक जगत छोड़ के दूसरे जगत में आन खड़े हो गये ॥ आवाक्यकाल आज ७०
 “ वर्ष में जो कुछ अध्ययन करा, व वैदिक धर्म बांधे किरा मो व्यर्थ सा माहम होने लगा जन
 “ तत्त्वादर्श व अज्ञानतिमिरभास्कर इन दोनों प्रभों से तमाम रात्रिदिन मनन करता, व
 “ ग्रंथकार की प्रशंसा करना बटिहे में बैठे हू ॥ मनुबध रामेश्वर यात्रा में अब मैं नेपाल
 “ देश चला हू ॥ परंतु अब मेरी ऐसी असामान्य महती इच्छा मुझे सताव रही है कि
 “ किसी प्रकार से भी एक बार आप का मेरा समागम व परस्परमदर्शन हो जावे—मे
 “ कृतकर्म हो जाऊं । महात्मन ! हम मन्थामी हैं, आजतक जो पाठित्यकीसिद्धिआधारा
 “ सभाविजयी हो के राजा महाराजों में क्याति प्रतिपत्ति कमाय के एक नाम पंडिताइ का
 “ हासल करा है, आज हम यदि एकदम आप से मिले तो वो कमायी कीर्ति जाती रहेगीये
 “ हम खूब समझते व जानते हैं, परन्तु दृष्टकर्म भी शुभ परिणाम, शुभ आत्मा का धर्म
 “ नहीं ॥ आज मैं आप के पास इतना मात्र स्वीकार कर सकठा हू कि प्राचीन धर्म, परम धर्म

“ અગર કોઈ મલ્ય ધર્મ હોવે તા જૈન ધર્મ થા—જીમકી પ્રમા નાશ કરને કાં વૈદિક ધર્મ વ
 ‘ વદ શાસ્ત્ર વ મન્થકાર સ્વદે ભયે થે, પરન્તુ પક્ષપાતશૂન્ય હો કર ચદિ કોઈ વૈદિક શાસ્ત્રો
 “ પર દૃષ્ટિ લેવે તો સ્પષ્ટ પ્રતીત હોગા કિ વૈદિક શાસ્ત્રો કહી તા લીધ ગઈ મો ગય જૈનશાસ્ત્રો
 “ સે નગુના ફકટી કરી હૈ । હમમેં મદેહ નહીં કિતનકિ વાતેં એમી હૈ કિ જો પ્રત્યક્ષ
 “ ચિચાર કરે ચિના સિદ્ધ નહીં હોતી હૈ । સવન ૧૯૪૮ મિતિ આપાઠ શુરિ ૧૦ ॥

“ પુનર્નિર્વેશન યહ હૈ કિ ચદિ આપ કી કૃપાવત્રી પાઈ તો એક વકા મિલને કા ઉચ્ચમ
 ‘ કરુગા ॥’ હિતિ યોગાનંદ સ્વામી કિવા યોગજીવાનંદ સરસ્વતી સ્વામી—”

આ પત્રની સાથે શ્રી આત્મારામજી મહારાજની સ્તુતિનો એક શ્લોક કાગળના
 બીજા એક ટુકડા ઉપર લખેલો એમને મળ્યો હતો એ શ્લોક માળાગ્રંથ કાવ્યમા લેખકે
 યોજ્યો હતો એમ કહેવાય છે કે એ વ્યત્તા એવી કળાથી કરી હતી કે એના પર
 પ્રકાશના અર્થ ઉપજતી શકાય

આ પત્ર વાચતા જાણું કે એક દિગ્ગજ અન્ય એક એવાજ દિગ્ગજને વિનય-
 પૂર્વક પ્રશ્નિપાત કરતો ગાય એમ લાગે છે શ્રી યોગજીવાનંદ પોતે વાદસભાના એક
 વિરોધી છે એમણે એવા વિનયના ધણા પાછા માયે મૂક્યા છે પરન્તુ સત્યશોધન અને
 પરિક્ષાપ્રધાનતામા એમને લાગે છે કે આત્મારામજી મહારાજનું સ્થાન ધાતુ ઉચ્ચ છે.
 એ પોતાનું નીતિ-નીતિ-વચન અવિમાન આત્મારામજી મહારાજના ચરણ પાસે
 યામ-યે જ મત્તિ-પ્રતિષ્ઠા આદિમાંથી એમનો રમ હટી ગયો છે પોતે આવા અસાધારણ
 વિદ્વાન તથા છતાં એક નિનાચાયની પ્રશંસા કરી રહ્યા છે એ જોઈ એમને માનવાવાળા-
 ધર્મના આમડી પુરુષા હાલનાળા આખ કડી પોતાનો નિરરકાર કરશે એમ પણ યોગ-
 જીવાનંદ સ્વામી જાણે છે, પણ આત્મારામજીના અચોચ એમને જે એક નથી જ હુનીયા
 ગળાવા છે તે તેઓ ભૂલી જવાના નાક તો પાડે છે એમને હા-ધર્મ પમર નથી એ
 આત્માના કાલ પગિયામ વાગે છે એમને જ એમની લેખિનામાંથી પ્રગળિતા પુષ્પો ગરે
 છે એ પુરુષોની માળા ગળાવી આત્મારામજીના કલ્પા પોતે જવાની પોતે કૃતકૃત્ય
 યજ્ઞ એમ માને છે

જેનત્તવાદશ અને અજ્ઞાનતિમિરભાસ્કર એ એ જ અધર્મો, એક સમયે
 મન્યાશ્રી ઉપર એ પ્રકારનાં અસર પડે છે

હો એ એક રૂડોદ્ધ મોરનસનુ નામ અસ્તૃત અને પ્રાકૃતના વિદ્વાનોમા સુપરિચિત
 છે તેઓ કલકત્તાની રાયલ એશિયાટીક સોસાયટીના આન મેકેન્ડી હતા “ ઉપામકદશાગ ”
 ત્રત્રનુ એમણે અનુવાદ સાથે સંપાદન કર્યું હતું એ અથ શ્રી આત્મારામજી મહારાજને
 અર્પણ કરતા અર્પણપત્રિકામા એમણે પોતાનો ભક્તિભાવ દલોયો છે

“ દુરાપહૃશ્વાન્તવિભેદભાનો,
 હિતોપદેશામૃતસિંધુચિત્ત
 સંવેદ્યસંવેદાહનિરાસકારિન્
 જિનોક્ષર્મસ્ય ધુરંધરોઽસિ—
 અજ્ઞાનનિમિરભાસ્કરમજ્ઞાનનિહુતયે સહૃદયાનામ
 આર્હતત્ત્વાદર્શમથમપરમપિ મહાનકૃત ॥
 આનંદવિજય શ્રીમન્નાત્મારામમહામુને
 મદીય નિલ્લિપ્તપ્રભવ્યાશ્રયાત શાસ્ત્રપારગ
 કૃતજ્ઞતા ચિન્હમિદ્ મથ્યસંસ્કરણં કૃતિન્
 યત્તસપાદિતં તુભ્યં શ્રદ્ધયોત્મજ્યતે મયા—”

દુરાપહૃશ્વી અધકારને વિહારવામાં આપ મુલ્યમમાન છે. દિવકારી ઉપદેશામૃતના એક સમુદ્ર છે, સંવેદના સમુદ્રથી છેલ્લનારા અને જૈનધર્મની ધુરા ધારણ કરવાવાળા પણ આપ જ છે.

સહૃદયી પુરોના અજ્ઞાનને ટાળતા આપ અજ્ઞાનનિમિર જાડકર અને જૈનતત્ત્વાદર્શ નામના ગ્રંથો યોજ્યા છે.

મારા સમક્ષ પ્રશ્નોના આપે ખુલાસા કર્યા કે આપ ખરખર શાસ્ત્રપારગ છે. મેં મહાનિપૂવક મનાવેલ કહેલો આ મથ, કૃતજ્ઞતાના ચિન્હસ્વરૂપ શ્રદ્ધા સાથે આપને અપું છું.

ઈ સ ૧૮૬૩ માં, અમેરિકાના ચીકાગો શહેરમાં મગદ્દી સવધર્મમંજા સાથે શ્રી આત્માગમજી મહાનંજનુ નામ મકળાયેલુ જે આ વખતે દુનીયાજરના પ્રસિદ્ધ ધર્મના પ્રતિનિધિઓ ચીકાગોમાં એકત્ર થવાના હતા તેને પાતપાતાના ધર્મની વિશિષ્ટતા મનાનામક ઠેઠીએ નિરૂપવાની હતી તેનું મહત્ત્વ એવું કાંઈ પ્રતિનિધિ ન હતો આત્માગમજી પોતે ત્યાં ગયે જે અમલવિત હતા.

૨૧ વીચ્છદ ગયવજી-ગાર-મેટ-લોને ચીકાગો જવા નૈયાર કર્યા શ્રી આત્માગમજીએ જૈન દર્શનની રૂબરૂ સમગ્રી મન્યતા વિષે એક મોટો નિબંધ નૈયાર કર્યો એ નિબંધ આજે ચીકાગો પ્રશ્નોત્તરના નામે એક ગ્રંથરૂપે પાંચ દાયકા છે.

શ્રી આત્માગમજીના પ્રજાવ અને પાંચે આ પાઠાન્ય પંડિતોના અતરમાં કેવી છાપ પાડી હતી તે એ દિવસો દરમ્યાન આલેસા પત્રવૃંદવારમાં જોઈ શકાય છે, વીલીયમ

પાઇપ-ગ્રાઇવેટ સેક્રેટરી, (રેવ ડો બોરો) એક પત્રમા, આત્મારામજી મહારાજ અમેરીકા જઇ શકે એમ નથી એ સાબળી દિલગીરી બતાવતા કહે છે કે

" The paper which learned Muni is preparing will indeed be very welcome and will be given a place in the programme in keeping with the high rank of its author. Although, we, here in Chicago, are a long distance from you, the name of Muni Atmaramji is frequently alluded to in religious discussions .. "

વિદ્વાન મુનિજી જે નિબંધ તૈયાર કરી રહ્યા છે તે જરૂર અતિ આદરને યોગ્ય રહેશે અને અધિકારના ઉચ્ચ યોજાને સંગત થાય તેવું જ તેને કાયદેમત્તા પણ સ્થાન મળશે બે કે અમે યીકાગોમા આપનાથી બહુ દુઃ છીએ તો પણ જ્યાં જ્યાં ધર્મ સંબંધી ચર્ચા ચાલે છે ત્યાં ત્યાં અમે વારંવાર આત્મારામજી મહારાજનું નામ સાબળીએ બીએ

મહારાજની તનખીર નીચે એ જ મવધર્મસભા તરફથી નીચે પ્રમાણે પરિચયના શબ્દો યોજાયા હતા

No man has so peculiarly identified himself with the interests of the jain community as Muni Atmaramji. He is one of the noble band sworn from the day of initiation to the end of life to work day and night for the high mission they have undertaken. He is the high priest of the jain community and is recognized as the highest living authority on jain religion and literature by oriental scholars.

મુનિ આત્મારામજી જેવો, જૈનમધના દિવના તર્જીન રહેનારો બીજો કોઇ પુરૂષ નથી પોતાના સાન્ય અર્થે દીક્ષાના આદિ દિવનથી માત્રી, હેટ્ટી વડી મુખી રાત-દિવસ મધનાર એ એક પ્રતિજ્ઞાપદ મહાનુભાવ છે જૈનસંપ્રદાય તો એ પૂજનીય પુરૂષ છે જ, પણ જૈનધર્મ અને જૈનમાદિન્યતા વિષયમા જોવાન્ય વિદ્વાનો જેમને પ્રમાણુરૂપ માને છે

આજે તો માદિન્યતા ઉદયના ઘણા કિરણો આપણી આસપાસ ફેલાઈ રહ્યા છે આત્મારામજી મહારાજના સમયમા, આયમતી સાર્વત્રીક અધિકાર હવાયો હતો આજે નસાદિન્ય, ઇતિહાસ, કાવ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાને પોતાનું માર્ગ જેનું સ્થાન વિશ્વસાહિત્યમા મેળવી લીધું છે સ્વસ્થ આત્મારામજીના વખતમા જૈનોને ન્યાય આપનાર વિરલ જ હતા ' જૈનધર્મ બુદ્ધધર્મની શાખા છે જૈનધર્મ વિષે કંઈ વિચારવા જેવું જ હોઈ શકે નહીં " એમ કેટલાકો છટેચોક કરેતા ' વેદથી વિરૂદ્ધ પડેલા જૈનો નાસ્તિક છે ઇશ્વર સંબંધ જેનો પામે કોઈ વિચાર-પદ્ધતિ નથી, જૈનધર્મ જીવવાને પણ નાલાયક છે " એવા

જ્ઞાનવાળા અને સાવ અજ્ઞાનીઓ જૈનધર્મ ઉપર આક્રોષના ધા કરતી વખતે એમ એકમત થઈ જતા એ ઉપરાંત જૈનધર્મમાં પણ અદર-અદરના વિશ્લેષ જાણ્યા હતા.

કોઈની મૂર્તિપૂજા સખધી માન્યતા જુની હોય તો કોઈ ત્રણ યુદ્ધમાં જ માનતા હોય, કોઈ અધ્યાત્મની નરા શૂંકતા પ્રચારતા હોય તો વળી કોઈ શિથિલાચારીઓની સ્વચ્છતા માણતા હોય આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ પોતે જ પોતાની અદર એક મહા-પુરૂષ પક્ષની હતી આત્મારામજીનો અર્થાત્ એમના બુદ્ધિવૈભવનો પ્રચાર કરવામાં પરિસ્થિતિએ જ નૈ કરતા વધુ આગળ પડે તો જાગ જાય એ પરિસ્થિતિની વાદળી ઉપર આત્મારામજીના બુદ્ધિકિરણ નીરખનારને ઈન્દ્રધનુતા રંગ યાદ આવશે.

એકસો તત્ત્વજ્ઞાની કે એકસો ઉપદેશક નવા યુગને અનુરૂપ નથી ઐતિહાસિક પ્રમાણની જરૂર પડે ત્યારે ઇતિહાસના જાદુર ખોલે શાસ્ત્રીય યુક્તિ કે ન્યાયવિચારની જરૂર પડે ત્યારે શાસ્ત્ર અને ન્યાયની પકિતરેખા સામે ધરે અને તુલનાત્મક શૈક્ષીએ કંઈ નવી રચના કરવાની જરૂર પડે ત્યારે પણ એમાં પછાત ન રહે તે સિવાય સામાન્ય જનતા ભેદ શકે એવા વિધિ આચાર નયન અને શ્રીષ્ઠ ક્રિયાઓમાં મૌનો અક્રોસર રહે તે જ જુના યુગ અને નવા યુગ વચ્ચે અનુરૂપ પદ બાધી શકે છે એવા જ પુરૂષ નવયુગને નિમત્રી તેના માથે હાથ મેલાવે છે આત્મારામજીના અસરમાં નવયુગના પડઘા જુગતા હતા તે વેળા માં કોઈ તકા કે નિરામા જલેતુ હતું તે વખતે નવ યુગનો આ પ્રથમ મહાસ્ત્રી જાગે કે આખી રાત જાગે તો પોતાના માનવક સાધનોને પાણી ચગાવે તો એક દિની જાણમાં વેતારાન રતસાદિત્યને તમે ડારી ગૂંચળા હતી તે દિનીને એણે પોતાના પ્રધાનનું મુખ્ય સાધન મનાવ્યું સન્દેહપર પડે તો કદાચ પોતાના એકા મુખ્ય અધિકારી પાસે પડે તેને પડે કય વિના એમણે દિની-સાદિત્યના ક્યારામાં જ પોતાનો સ્વપ્રવાર વેતારાન એ એક નવું જ માલિક હતું નમય જેન મુનિ સન્દેહ પ્રાકૃત મર્ત દિની જાણમાં પોતાના વિચાર પ્રકાર પાડે એ ગણકોને વિચિત્ર સાંચુ રંગ પડુ પ્રભાવકોનાં અમન્ય વાતો તરફ પાં લક્ષ નથી આપતા એમની ઇચ્છા એમને ગમે ત્યાં માત્ર નીકળે પ્રભાવકોથી પુરુષ જ પોતા ચીંતા પાડે છે, પછી તો નીકળે તરંગોની જેમ રમતા પ્રીત પ્રવાણ એ માત્ર આવી મળે છે.

એક દીને એ જ્ઞાનદી યુગ હતો નવું મહા સાંચુ તરવાના અને તોડવાના અવાજ થઈ કોઈની આવતા હતા પેદની વેનિકતા આગળ એ પરિવારક ધર્મ-માત્રના મંદિરે અને મંત્રિઓના તેમજ પુરાણપ્રિયતાના જાવિ ધરી રહ્યો હતો ખડના ત્મક આજ ધર્મમાત્રને શિરે ઝડકતું.

આત્મારામજી મહારાજન સેવન સાદિત્ય ઉપર એ યુગની અનિવાર્ય અસરો દેખાય છે તેઓ જ્ઞાનદળના એક પ્રતિરૂપી હતા જેનધર્મ ઉપરના આક્રોષોનો પરિ-

હાર કરવા આત્મારામજી મહારાજે સ્વામી દયાનંદજીને પણ સણસણતા જવાળા વાળ્યા છે અહનાત્મક શૈલીનો યુગ એ વખતે વિનાય લેતો હોય અને છછેરાયેલો વાઘ બાણ કે છછો પળે મારી આખરે અદૃશ્ય થતો હોય એમ લાગે છે આત્મારામજી મહારાજના સાહિત્યમાં એવી અસરો દેખાય તો એટલા જ માટે એમને કોઈ અન્યાય ન આપે ગમે એવો મહાપુરૂષ પણ પોતાના સમયની મર્યાદાથી કેટલે ઉચે ઉટે ?

એટલું છતાં જૈન અને જૈનેતર શાસ્ત્રચેતનો ગભીર અભ્યાસ, બન્નેની તુલના-દ્વારા તારવેલા નિર્મલ નિષ્કંથો અને યુક્તિ તેમજ બુદ્ધિનાં ઉન્દી આચમાથી નિર્ભેળ સત્યને બહાર લાવવાની એમની વેધક મશાધન વૃત્તિ, કોઈને પાણી ભરત પમાડ્યા વિના ન રહે જૈન મઘના દિત અને ગ્રેયમાં પોતાનું વ્યક્તિત્વ વીસરી જનાર, એની સાથે એકતાર બનનાર આવો પુરૂષ વતમાન જૈન સમાજે આ પહેલી અને છેલ્લી વાર જોયો. જૈન મઘના પુણ્યે જ એમને આકાશમાં ઈત્યા આત્મારામજીની જીવનઘટનાઓ જોતા બાણ કે કોઈ દેવદત્ત, ભાગ્યાના બેડ જેવો કોઈ મહાન્દ્રી, અદૃશ્યપણે વિચરતા સત્સઘનો કોઈ મીતાંગ જૈન મઘમાં અધ્યાત્મક આવી ચડ્યો હોય અને પોતાનું જીવનકાલ પૂરું થતા કર્તવ્યના મેદાનમાંથી ચુપચાપ બાઝી નાંકીયો હોય એમ લાગે છે.

અપને અપને માને ધર્મ મે પ્રાયઃ કિમીન મી ન્યૂનતા નહીં
ચતલાઘ્રી, દુર્ગર મનો મે નુરુન (ન્યૂનતા) ચતલાને કાં
તેયાર હી વેંટે ? જૈન ધર્મ મેં તો નુકસ કિંચિન્માત્ર મી
નહીં હૈં પરન્તુ શારીરિક આર બર્તાતક મન્તા હન કાલ મેં
મારતવર્ષ કે જૈનીયોં મ નહીં હૈં, જિમ મેં મોક્ષ કા માર્ગ જૈમા
કથન કિયા હૈ વૈમા સંપૂર્ણ નહીં પાલ મકતે હૈં હમ કાઠ
મુજબ જૈમા માધુપણા ઔર ત્રાવકપણા કહા હૈં વૈમા તો
પાલતે હૈં પરતુ મપૂર્ણ ઔત્તાર્ગિક માર્ગ નહીં પાલ મકતે હૈં
દુસરા યહ નુકસ હૈ કિ જૈનિયા મેં વિદ્યા કા ઉદયમ જૈસા
ચાહિયે વૈમા નહીં હૈં શૈક્યતા નહીં હૈં, માધુઓં મેં મી પ્રાયઃ
પરસ્પર ઈર્ષાં બહુત હૈં યહ ન્યૂનતા જૈન ધર્મ પાલનેવાલ કી હૈ,
જૈન ધર્મ કી નહીં

કેલીના રણુમા ગજળો અને પાણીના એક અજલી માટે ગજળો મુસાફર ગંટલી પરબની કંઈ કરી શકે તેટલી બીજી ન કરી શકે શ્રી આન્હારામજીએ પ્રારબના દિવસોમા ' જિનપ્રતિમા-દર્શન ' ની તથા બ્રહ્મ વેદી હતી એટલે જ એમણે પાતાના જીવનના છેલ્લા વર્ષોમા પબ્બના મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનોમા એવી પરબો એટલે કે જૈન-મહીચે ઉભા કરવાની પ્રવૃત્તિ મુખ્યત્વે હાથ ધરી હાય એમ જણાય છે

પણ સવત્ ૧૬૫૦ થી લગભગ ૫૬ વર્ષની વયે એમના કમાએલ શરીરમા કંઈક નબળાઈ પ્રવેશતા દેખાય છે કોઈ કોઈ વાર પગના માવાઓમા દુખાવો થઈ આવે છે આખે માતાયા આવે છે

૧૬૫૧ નુ ચોમાસુ એમણે જીરામા કયુ ચોમાના પછી પટ્ટામા પધાર્યા અહીં શુજરાત દેશમાથી આવેલા સ્ફટિકના જીનબિગ્મ અને પબ્બના નવા જીનબિગ્મ બધા મળીને ૫૦ જીનબિગ્મની અજનશલાકા કરી એક નવીન જીનમિગ્મ શ્રી મનમોહન પાર્શ્વનાથ જગવાનના પ્રતિષ્ઠા કરી

અબાલામા પણ એક જિનપ્રાનાઈ તેવાન થયો હતો આવકોત વિનનિયા મહાગજ શ્રી લોચન જવાનુ મુલતપી ગામી ના માસ પધાર્યા અહીં અમેરિકાથી પાછા ફરેલા જૈન પ્રતિનિધિ-શ્રી વીરચંદ્ર રાધવજી ગાધી મહારાજજીને મળ્યા અને અમેરિકાના મવધન પરિષદના તેમજ અન્ય સ્થાનોએ જૈનધર્મના કેવી પ્રજાવના વર્તી હતી તે બધુ તેમણે વિસ્તારથી કહી સંજગ્યાલુ આન્હારામજી મહારાજને એ વૃત્તાતથા બહુ જ આનંદ થયો

અબાલામા, નૂતન જીનમિગ્મ ૧૬૫૨ ના માગશર શુદ્ધ પુણિમાને દિવસે બ્રહ્મ ધામકુમ માર્થે શ્રી મુપાદ્રવનાથ જગવાનના પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા હંવામા આવી તે પછી તેઓ લુધીયાના પધાર્યા આવક નમુદાયના બંદર જામેડો કુસપ મહારાજજીના પ્રયાસથી દર વર્ષે અને અહીં પણ ' શ્રી કલિકુટ પાર્શ્વનાથ ' નુ મંદિર બધાવા લાગ્યુ

જીહ્વા સીઆલકોટ-ગામ મનખતરાના ગત્રત્યની હોમે શ્રી કવબહેવ જગવાનની દુકના સ્મૃતિ જગાયે એલુ એક ગુદર જીનમિગ્મ તૈયાર થઈ વૃકયુ હતુ આવકોના આમહથી મહારાજશ્રી સનખતરામા પધાર્યા આ વખતે શુજરાતના બધા આગેવાન

આવકો પણ હાજર રહ્યા હતા કપડવંજ, મુખઈ, પાલીતાણા, વડોદરા, અમદાવાદ, મહેસાણા, છાણી, વરતેજ, જયપુર, દિલ્હી વિગેરે સ્થળેથી ઘણી રત્નમય, પાપાણુમય પ્રતિમાઓ અજનશલાકા માટે અહીં આવી હતી બરાબર શુભ મુહૂર્ત પ્રમાણે મહારાજાએ ધર્મનાથસ્વામીની પ્રતિમાની, નવા મંદિરને વિશે પ્રતિષ્ઠા કરી એ પુણ્યપ્રસંગ રંગેચંગે પાર પડ્યો.

હવે દેહને ધોળ આરામની જરૂર હતી બીજી તરફ એક પછી એક વિહારના કાર્યક્રમ ચલાતા હતા મહારાજાજી સનખનગથી શુજરાવાલા જવા વિહાર કરી ગયા.

માર્ગમા પશરૂ નામનું એક ગામ આવે છે અહીં પીપા માટે જે ‘ ઉખુ જળ ’ જોઈએ તેની બરાબર જોગવાઈ ન થઈ પાણીને બદલે ખારી છાસ પીવી પડી આવી સ્થિતિમા તેજ દિવસે એમને માર્ગ ને સાગર-ચાર વાગે ફરી વિહાર કરી જવાની ફરજ પડી.

પશરૂથી બે-ત્રણ ગામ નુકયા પછી વડાલા ગામમા, ગત્રીના છેલ્લા પ્રદેશમા મહારાજાજીને એકાએક દમ નડ્યો વજ જેવો દેડ હવે બળબળી ઉઠ્યો હતો એમ કાંઈને પણ લાગે, પરંતુ મહારાજાને પોતાને દેહની ફરીયાદ માલગવાનો અવકાશ જ ન હતો.

ગરીર ઉપર મનને અધિકાર ન હોત તો હવે આત્માગમજી મહારાજ એક ડાહ્ય પણ આગળ વધી શકત નહીં પદ-પદ વચ્ચે સુધી એમણે પોતાના દેહ પાસેથી જે કામ લીધું હતું તેથી તે દેક ગાજી ગયું હતું દેહને બદલે હવે મહારાજાજીએ મનનાં બંદિત પાનેથી પાની રોંડુ કામ કઢાવી લેવાનું નક્કી કર્યું.

એક દિવસનો વિહાર હવે ગાનુ-ત્રણ દિવસે માડ પૂરો થાય છે એકલુ મનોબળ, શરીરના પૂર્ણ મહકાન વિના કેટલી મદાય કરે ? મહામહેનને તેઓ માળ-માળ વર્ષના અને ફરી શુજરાવાલામા પધાયા અહીં લોકોએ એમનું ખૂબ મરન સ્વાગત કર્યું.

દેહરક્ષા અર્થે દવા લેવાની કોઈ વાત કરતું તો તરતજ મહારાજાજી કહેતા “ આવા નહવા રાગમા દવાની મદદ શા માટે લેવી જોઈએ ? ”

કપો અને પરીનહોથી રીઠા બનેલ દેહ અને મને વ્યાધિનો હુકાર ન સાલ્યો- ન ગણકાર્યો.

સતતેક વય ઉપર સવત ૧૯૩૫ મા, લુધીઆનામા લગભગ આવો જ એક આપત્તિનો પ્રસંગ ઉતર્યો હતો એ વખતે ત્યા ખીમારીનું જોગ ખૂબ જરૂર હતું. આત્મારામજી મહારાજ પણ એ ખીમારીમા સપડાયા તાવના જોશને લીધે તેઓ બેકાશ બની ગયા.

શિષ્યો અને શ્રાવકો પણ ચિતામાં પડ્યા. હવે શું કરવું ? આ આકૃતમાથી શી રીતે બચવું ? હુધીયાનાનો સકળ જૈન સઘ દિવ્યમૂઠ બન્યો.

લાલા કવરસેને કહ્યું ‘ હવે વધુ વિચાર કરશું તો આપણે મહારાજને ખોઈ બેસશું એમને કોઈ રીતે અબાલા ભેગા કરી દેવા ભેઈએ ”

લાલા કવરસેનની વાત જોમને ન્હોતી રૂચતી તેમણે પણ મહારાજની સહિ-સલામતી અર્થે પોતાની સમ્મતિ આપી.

બે દિવસ પછી જ્યારે તાવનું જોર નરમ પડ્યું ત્યારે મહારાજણએ આંખો ઉઘાડી, ધીલીર તેઓ સમજી શક્યા જ નહીં કે પોતે કયા છે ? રખેને પોતે સ્વપ્ન જોતા હોય રખેને કોઈએ ઇન્દ્રજાળ પાધરી હોય, એવી શકા ધઈ.

લાલા કવરસેને ખુલાસો કરતા કહ્યું ‘ ગુરુદેવ ! આપ ચિતા ન કરશો. આપના દેહને અહીં લઈ આવવામાં અમે જ જવાબદાર છીએ.

આન્માગમણ એ વખતે તો કંઈ ન જોડ્યા પણ બે-એક મરીના પછી એમણે મૃગચદ્દળ મહારાજને બધી દફીકત જણાવી, આલોચના માગી લીધી અગ્નિજ્વલા પણ જો દોડી નખાઈ ઘઈ જઈ હોય તો તેઓ તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં મકોચ ન્હોતા કરતા આચારશુદ્ધિ, વ્રતપાલન પામે દેહની વાતને મહત્ત્વ આપવા નેહો તૈયાર ન્હોતા.

આવા તપસ્વી, પરિવ્રતી અને દેહની પામેથી મનમાન્યુ કામ લેનાર બળવાન પુરુષ આગળ દવા ન બધી વધુ આશ્ચર્ય કરવાની કોણ હિમ્મત કરે ?

સવત ૧૬૫૩ ના જેઠ શુદ્ધિ નાતમની માંજે મહારાજણએ પ્રતિક્રમણ કર્યું એ પછી નિન્ય નિયમ પ્રમાણે મધારા-પોંડોળી વિગેરે કરી મૂઠ જયા રાત્રીની સર્વત્ર છવાયેલી શાનિમા, અદૃશ્યપણે આગળ આવના મૃત્યુના પગલા કોઈ સાજળી મકયુ નહીં રોગ સામાન્ય હતો આજે નહીં તો બે દિવસ પછી પણ આગમ ધઈ જ જવો ભેઈએ એમ સૌ માનતું.

રાત્રાના લગભગ આઠ વાગવાની આસપાસમાં મહારાજણની નિદ્રા ઉઠી ગઇ હમનું જોર વધ્યું મહારાજણ શૌચ જઈ આવી, હાથ-પગ ધોઈ આસન ઉપર બેઠા અર્હન, અર્હન, અર્હન એમ ત્રણ વાર અર્હન મત્ર ઉચ્ચાર્યો.

“હ્યો, બાઈ અળ હમ ચલને જે— સગકો ખમાને હે ” એમ છેલ્લું વાક્ય પૂર કરી તે જ ગત્રે તેઓ ચાલી નીકળ્યા.

ગુજરાવાસના જૈન સમાજને માટે નહીં, પંતબના જૈન સઘને સાડ જ નહીં, સમસ્ત બાગવતવર્ધના જૈન સમાજને માડ અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમના ગ્રામીણો.

અને ધર્મરશ્મિકાને સાજુ, આ કદપનામા પણ ન સમાય એવી ઘટના બની ગઈ હતી તો ગઈ કાલની સાજ સુધી જેઓ સૌની સાથે વાતલાય કરતા હતા, સાજ સુધી જેમના વહન ઉપર પ્રાણશક્તિનો પ્રકાશ પથરાયેલો હતો તેઓ આમ એકાએક ચાલી નીકળે એ વાત ઘણાકેએ માનવાની ના પાડી

પરંતુ આખરે સૌને કઠોર સત્ય સમજાયું લોકોના ટ્રેજેટ્રીયા એ પરમ તપસ્વીના અતિમ દર્શન કરવા એકઠા થયા

કેટલાક વિરોધીઓએ આ અતિ નાબુક અને શોકમય સ્થિતિનો ખોટો લાલ લેવા પેરવીઓ કરી બેઠાં એમણે સરકારી સત્તાવાળાઓને તાર કરી, એવી ખોટી ખાતમી પહોંચાડી કે “આમારામજીનો સ્વર્ગવાસ એ સ્વાભાવિક મૃત્યુ નથી, પણ કોઈએ એર દીધું હોયુ બેઠાંએ. એની તપાસ થયા પછી જ અતિમ સંસ્કાર કરવાની રજા આપવી.” પરંતુ વિરોધીઓનો એ છેલ્લો દાવ પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો મહારાજજીનો દેહ પૂરેપૂરા સન્માન સાથે ચદનની ચિતામાં સ્થપાયો એ અનિસન્કારના સ્થાને આજે પણ એક જીવ્ય સમાધી-મંદિર ખડુ છે એ પાતાની મૌન વાણીમાં એક પરમ પ્રભાવક, વિદ્વાન અને શાસનરસિક પુરૂષની યશાયા, મુસાફર માત્રને સજાગાવે છે

શ્રી આમારામજી નાનાના નવમાન બાપુ આનંદી પુરૂષ

દત્તા ધાન ધાન રાજ ગ વ નિદા આનંદ કરાવતા ધાન કોષ
ધાન શા સીડ નામ નામની મર્મ સમાધી આમારામજી-સર-સર
તિગર સમાન નામ ધાન રાજ આનંદ વાળી નામ વાળી દાડ
પાટીન સમાન નામ આ ર આટાના કાનનાની વેળાખાણ
ગરવે ધાન ધાન નામ નામ નામની રાજી રાજી અને નર-
રાજીપાન મદન સરગ આસામ સમાન નામ રાજી પોને ને
પાન જ રાજી તથા ધાન નામ રાજી નામ રાજી પોને
આપને પણ એમને રાજી ઉપર આપ પોતાનાથી મોટા-
દીદામા મોટા-એસા ધાન નામના સમાન થાય તો તદન
નિરભિમાન પણ એમને વદના કરા નામ થા- ના, ના, કહેરા
જના વિનયપ્રમના આદર્શ અગમરી રાજી વાળી નામ રાજી
અને વિનયના નામ એ બાપર દત્તા

(પ્ર શ્રી કાવિવિજયજી મહા. ની એક હસ્તલિખિત
અપ્રકટ નોંધના આધારે)

વીરનર આત્મારામ

(પડિત શ્રી મુખલાલ)

યશોવિજય ઉપાધ્યાય પછી શ્રુતાભ્યાસ પ્રાય બધ પડ્યો હતો આત્મારામ મહારાજે એ શરૂ કર્યો અને બહુશ્રુતપણાનું સ્થાન સલાળી લીધું એ લગભગ ઢાઢમેથી બમો વરસના ગાળામા, શુ પ્રવેતાબરમા કે શુ વિગબરમા આત્મારામજી મહારાજ એક મહાન વિભૂતિરૂપે આપણી નજર આગળ પડી આવે છે શ્રમધામા અટકા હતા, શામન પ્રત્યે એમના દિલમા ભજવવડ્યમાન ધગશ હતી એટલુ જ ક્રોધુ બસ નહી થાય એમણે બુધિવતા બારણા સાવ ખુલ્લા ગળ્યા હતા નેટલુ જ્ઞાન મેળવી શકાય નેટલુ મેળવવુ એ એમનો પ્રધાન પુરુષાર્થ હતો એમણે શાસ્ત્રધ્યાયામાની કસોટીએ પાતાની બુધિને જીતીબર કરી એમના વખતમા આજની જેમ ગાનના પ્રયે આટલા સરજ, મુસલ ન હતા, છાપેલા પુસ્તકો પાડુ આછા હતા અન્તરિગિત કોઈ ભાવ્યશાળીનેજ અધ્યયન અથે સાપડતા, એટલુ છતા આત્મારામજી મહારાજ આજના જમાનાને માણુવ કંપના પણુ ભાથે જ કરી શકે એટલા અને એવા પુસ્તકો—જેન અને જેનેતર ધર્મના મેળવ્યા, એક નહી અનેક વિષયના મેળવ્યા અને સગીશકની નજર બધા વાચી ગયા

એ વખતે જેન સમાજમા ગુરુધ્ય ઐતિહાસિક ટિપ્પણ ને પ્રવેશ પાણુ નેતા પામી શિક્ષકેઓ તાઅપત્રો અને ભગવાન તથા મન્તરવિદ્યોના પાળ કાનિહાસમા ઉપયોગ છે, બહુશ્રુતપણામા તેને સ્વાત છે એ કંપના નેતાની હતી એવા નમયમા એમણે ઐતિહાસિક ટિપ્પણ જેન ગાસનની મહત્તા પ્રાચીનતા, માળા યુક્તિઓ, પ્રમાણુ આપી પૂરવાર કરી એમનુ વિશાળ વાચન કોઈને પાળ ન કર્યેમુ વ પતાવી મુકે એમની અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ અને એમની ઉત્તર આપવાની સંગતતા એમના પુસ્તકોમા પગલ પગલે દેખાય છે

આત્મારામજી પન્ન બુધિશાલી હતા, શક્તિને પત્ર હતા અને તત્તવપરીક્ષક પણ હતા. પન્નુ એ બધા કરતા વિશેષ તે એ કે કે તેઓ કાનિહાર પણ હતા પૂર્ણ ભક્તિ અને સન્માનતા બાર નીચે દખાયેલા નાનાન્ય માનનીમા ને તાકાત નથી દોતી તે તેમણે બતાવી આપી છે એમણે સપ્રાયગદ્યતાની કાવળી કેદી દેવાનુ સાહસ કર્યુ હતુ તે જ બતાવી આપે છે કે તે શાત કાનિહાર હતા કાનિહારની પ્રેરણાએ જ એમને

*જાગેના નવાર પ્રથા મદાગજાએ ને હાનત પાનેવા વિનાયતથી મેળવ્યા હતા

કેટલાક વાર્તાલાપ

“મહારાજજી, મેં સાજાજી છે કે આપ જગત્કર્તા નથી માનતા? ” એક દિવસે અબાલામા, એક વેદમતાનુયાયીએ આવી વિનયપૂર્વક પૂછ્યું

“જગત્કર્તા એમ કહેનારા કહી નાખે છે ખરા, પણ એનો અર્થ સમજવાની તકલીફ ઓછા જણ લેતા હશે જલા. હું તમને જ પૂછું છું કે જગત્કર્તા તમે શું અર્થ કરો છો ? આ જગતનો કોઈ કર્તા હોય તો તે કયા વસ્તો હશે?” જૈનો જગત્કર્તા નથી માનતા અને કેટલાકો જૈનોને નાસ્તિક પણ કહે છે, એ આશ્ચર્ય કેટલો બુદ્ધિશૂન્ય છે તે બતાવવા મહારાજજીએ સામો પ્રશ્ન કર્યો.

“ઈશ્વર કઈ એક જગ્યાએ થોડો જ રહી શકે? એ સવ્યાપક છે ” છામ્બુએ પોતાનું મતવ્ય રજૂ કર્યું

“ખરાબર છે અને એને આત્મતત્ત્વ કહીએ છીએ જ્યાં જ્યાં જીવ છે ત્યાં ત્યાં આ આત્મતત્ત્વ પણ છે જ આત્મતત્ત્વ જ કર્માનુસાર શરીરની રચના કરે છે. એ તત્ત્વને તમે ઈશ્વરને નામે ઓળખતા હો તો અમારો એ વિષે વિરોધ નથી, પણ તમારે એક વાત બાણી લેવી જોઈએ. સામાન્ય માણસો માને છે તેમ ઈશ્વરને તમે જગત્કર્તા માને તો એક વ્યક્તિચારી પુરૂષ વ્યક્તિચાર કરે છે તેમા પણ ઈશ્વરની જ પ્રેરણા હોવી જોઈએ એમ તમારે સ્વીકારવું પડશે ઈશ્વર કર્માનુસાર ફળ આપે છે એમ તમે કહો છો તો પુરૂષના વ્યક્તિચારને અગે, જાને જે ફળ મળ્યું તે પણ ઈશ્વરે આપ્યું અને પુરૂષને વ્યક્તિચારની વાસના પ્રકટી તે પણ ઈશ્વરે જ પ્રકટાવી એમ તમારે માનવું પડશે. વ્યક્તિચારની વાસના ઈશ્વર પોતે જ પેદા કરે અને જાને તથા પુરૂષને પણ એમના કર્માનુસાર ફળ પણ એ જ આપે, એ વિચિત્ર નથી લાગતું?”

“પણ ઈશ્વર તો સાક્ષી માત્ર જ રહે છે!”

“એ અમારો સિદ્ધાંત છે અને કહીએ છીએ કે નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ આત્મા (ઈશ્વર) સાક્ષી માત્ર છે”

“તો પછી અમારા અને તમારા સિદ્ધાંતમા વિરોધ જોવું જ કયા રહે છે ?”

“હવે મૂળ વાત સમજી લ્યો.” આત્મારામજી મહારાજે પેલા જીજ્ઞાસુને નવું જ્ઞાન આજવા માડ્યું “તમે વસ્તુનો એક જ ધર્મ બ્રહ્મણ કરી, એકાંતવાદમાં ગબડી પડો છો, એટલે બીજા ધર્મોની અવગણના થાય છે. અને એને લીધે વસ્તુસ્વરૂપ જેવું જોઈએ તેવું તમે જોઈ શકતા નથી વસ્તુના સર્વ ધર્મો સ્વીકારવા જોઈએ. ક્યનમાં એકી સાથે એ બધા ધર્મો વર્ણવી શકાતા નથી. કારણ કે એ ધર્મો પરસ્પરમાં એવા વણાઈ ગયા હોય છે કે એમને સર્વથા જુદા તારવી શકાય નહીં એટલે જ અમે સ્યાદાદનો સિદ્ધાંત સ્વીકાર્યો છે”

“સ્થાત અસ્તિ-” એટલે કે કોઈએક અપેક્ષાએ આમ છે અને કોઈએક અપેક્ષાએ તેમ છે એમ કહીએ છીએ

સ્યાદાદ-શૈલી સાબળી પ્રમોદ પામેલો જીજ્ઞાસુ મહારાજજીને બે હાથે પ્રણામ કરી રવાના થયો એની ઘણીખરી શકાઓ શમી ગઈ

બુદ્ધભાગી જૈન સંઘા—

જૈન સંઘનું એ પરમ સદ્બાળ્ય ને કે જ્યારે જ્યારે પુનરુદ્ધાર કે પુનર્વર્તના માટે વિગત નેમજ ત્યાગી-નપચ્ચી પુ. જ્ઞાની આવન્યકતા ઉર્મા થાય છે ત્યારે ત્યારે અણુ-ધારી દિગ્માથા ટાઈ એક સમય જ્યાંતિધર બદાર આવતો દેખાય છે

જૈન સંઘમાં આજે તે મુજબને વેળે જ ૧ પણ સંઘના મદાભાગ્યે પાળખના એક ખુલામાં અતરેલા અને ગોખધમ-નાનકપથના દગી-સરકાર પામેલા એકે કાત્રાય સતાનને આકર્ષ્યા આ કાત્રાય પુત્ર તે આપણા પરમ પુન્ય પુરુષર આચાર્ય મદારાજ શ્રી આત્મારામજી

બાળ્યરૂપિમાં ખીના પણ કેટલાક અકસ્માતો આલખાયેલા રહે છે ૨૧ આચાર્ય મદારાજના સબધમાં આવે એક અકસ્માત બન્યા હતો

આત્મારામજી છેક ખાસ્તાવરશમાં હતા રાત્રના સમય પોતાના માતૃશ્રી પાસે રાતિયા સુતા હતા માતા પણ થાકને લીધે નસબસાટ ગિષતા હતા, એટલામાં એક ચોર એ ઘરમાં આવ્યા

આત્મારામજીના હાથ પગમાં મોનાના કડા હતા ચોરના નજરે તે તરફ મઈ ધીમેથી કડા મેરવવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો, પણ એટલામાં તે માતાજી એડદમ જાગૃત થયા જાગતા જ તેમણે એકદમ ચોરનું કાંડુ પકડ્યું ચોરે હૂટવા સારે ધણી ફાફા માર્યા પણ માતાજીના હાથમાંથી એ કાંડુ છોડવી શક્યો નહિ આખરે એ માતાજીના માર્શી માગી ત્યાંથી તાસી છૂટ્યો

આત્મારામજી એ આદતમાંથી અણીશુદ્ધ ઉગરા ગયા એટલે કે ધરણીની સાલએ ચોરે એમને ધજા ન કરી આવા આવા અકસ્માતોની અમિ-પરોક્ષામાંથી પસાર થયેલા આત્મારામજી મહારાજે શુદ્ધ કચનનાં જૈન જૈન સંઘને શોભાવ્યો

આચારવિધિમા તેમજ વ્યવહારમા પણ અર્ધ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ હોય છે અનુચિત પ્રસંગે, અપવાદને નામે જ્યાં કોઈ બચાવ કરવું ત્યારે આત્મારામજી મહારાજ એક સરસ દૃષ્ટાંત આપી એ બચાવને હુન્ની કાપાડતા કોઈ કોઈ વાર આચાર્ય શ્રી વિજય વલ્લભસૂરિ, ગુરૂદેવના મુખેથી સાંભળેલા એ કથાનકનો પોતાના વ્યાખ્યાનમા ઉલ્લેખ કરે છે. એ કથાનક જેટલું ઓછક તેટલું જ આનંદદાયક છે

એક માણસ બહુ ગરીબ હતો, જાગ્યાનુટયા જુપડામા પડી રહેતો એક દિવસે એ જુપડામા અચાનક આગ સળગી જુપડું બળીને રાખ થઈ ગયું આશ્ચર્ય વિના માણસ કેમ રહી શકે? તેણે એવું જ બીજું જુપડું ઉભું કરવા પાછા પાયા ખોદવા માગ્યા

દરિદ્રીના બધા દિવસો કઈ સરખા નથી હોતા એને પાયામાથી અલ્પધાય કેટલાક સોના-રૂપાના ચરૂ મળી આવ્યા જોતજોતામા એ પૈસાદાર બની ગયો તરતજ તેણે કુશળ શિષ્યીઓને અને મનુષ્યોને ઓલાવી, જુપડાના સ્વર્ગ એક મોટા મહેલ ખડો કરી દીધો.

લોકોએ એ ઘટના જોઈ એક ગરીબ માણસના જુપડામા આગ લાગે અને તે પછીના થોડા જ આતરમા એ માણસ બીજા મહેલ ખડો કરી શકે તે જોઈ કોને આશ્ચર્ય ન થાય?

મૂરખ માણસોએ નિશ્ચય કર્યો કે આગ લગાડવાથી જ જુપડા હોય ન્યા મહેલ ઉભા કરી શકાય કેટલાકોએ એવા જાણ કર પ્રયોગ કરી પણ જોયો, પરંતુ મૌના જાન્યમા કઈ સોના-રૂપાના ચરૂ થોડા જ હોય છે?

જુપડું બળવું, ચરૂ લાઇ આવવા એ એક અપવાદ છે કે મેંશા કઈ એવા પ્રસંગો નથી બનતા. એમ બનવું હોત તો દુનીયામા ગરીબી કે જુપડાનો કષારનોય નાશ થઈ ગયો હોત

જેઓ વિધિમાગને ઊંડી-કેમગના ઉપદેશ કરી, કેવળ અપવાદ ભાગેનો આશ્રય લે છે તેઓ પોતાના જુપડા બાળી વધુ દીન બને છે ચરૂ તો કોઈ જાન્યવાનને જ મળે

જે મૂરખઓ, ચરૂની આશાએ પોતાના જુપડા બાળી દે તે જેમ હયાને પાત્ર છે તેમ અપવાદ ભાગવું અવલબન લેવાથી પોતાનું કટ્યાણુ ઘણે એમ માનનારાઓ અને એ રીતે પોતાની નબળાઈનો બચાવ કરનારાઓ પણ એટલા જ દયાપાત્ર છે.

૩

એક દિવસે એક મુસલમાન ગૃહસ્થ, આત્મારામજી મહારાજના વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા એ વ્યાખ્યાન સંબંધી વિદ્વત્તા જોઈ બહુ જ પ્રસન્ન થયા, પણ એને મહારાજજીની એક વાત ન ગમી એને થયું કે આવો વિદ્વાન, પ્રભાવશાલી પુરૂષ ભીખ માગે, ભીખ ઉપર જીવે એ કેટલું બધું શરમજનું ગણાય? એ સ્પષ્ટવક્તા હતો, તેથી તેણે વ્યાખ્યાન ઉઠ્યા પછી મહારાજજીને પૂછ્યું

“અપગ, અજ્ઞાન માણસો જાણે ભીખ માગે, પણ આપના જેવા સખળ અને તે પણ અજ્ઞેય પડિત. આવી રીતે કોઈની દયા કે શ્રદ્ધા ઉપર જીવે એ મને ઠીક નથી લાગતું. આપ પરિશ્રમ કરો તો ખુશીથી આપની આજીવિકા ચલાવી શકો.”

બહુ જ શાંતિપૂર્વક મહારાજજીએ જવાબ આપ્યો. “તમારી સૂચના બરાબર છે. મારા મતમાં ખામી ન આવે એવો મને માર્ગ બતાવો તો મને મંજૂરી કરવામાં પણ શરમ નથી.”

મુસલમાન. “આપના મતની વાત પહેલાં કહો.”

મહારાજજીએ પાંચ મહાવત ટૂંકામાં સમજાવ્યા મુસલમાન બાઈ થોડી વાર વિચારમાં પડ્યા. આખરે એમને એક કદપના સૂઝી.

“આપ અરણ્યમાંથી સૂકા લાકડાં એકઠાં કરો અને બજારમાં વેચો તો ગુજરાન ચલાવી શકો.”

“પણ વગર પૂછ્યે-વગર રજાએ અમારાથી લાકડાં કેમ લેવાય?”

અદત્તપ્રદાન ઉપર થોડું વિવેચન કર્યું એટલે મુસલમાને કહ્યું

“જંગલના માલિકની રજા માગી લો તો ચાલે.”

“પાછી માગવાની વાત આવીને ઉભી જ રહે છે જંગલના માલિકની રજા માગવી એના કરતા ભીખ માગવી શું ખોટી છે? માગવાનું તો બધે એક સરખું જ છે.”

એ ગૃહસ્થ નિરૂત્તર બન્યા જૈન મુનિ પ્રત્યે જે બહુમાન હતું તેમાં થોડો વધુ ઉમેરો થયો અને પછી પોતાના માર્ગે ગયા.

ઇસાઇધર્મમાં તાબા વટલેલા એક જાઇ એક દિવસે મહારાજાજીની આગ્માનસજામાં આભ્યા. પોતાના ધર્મ સિવાયના બીજા ધર્મોમાં દોષ જોવાની એમને બહુ બૂરી ટેવ પડી ગઇ હતી વ્યાખ્યાન પૂરું થયા પછી એ જાઇ બોલી ઉઠ્યા. “તમે જેનો અહિંસા-અહિંસા પોકારો છો, પણ તમે પોતે એક યા બીજી રીતે માસ નથી ખાતા?” જેનો ઉપરનો આ દોષારોપ સાંભળી કેટલાકો ખળખળ્યા. મહારાજાજીએ એમને શાત કરવા કહ્યું: કોઈના કહેવા માત્રથી આપણે માસાહારી નથી થઇ જતા. એ જાઇ શું કહેવા માગે છે તે આપણે શાંતિથી સાંભળી લેવું જોઇએ.

“અમને આપ કઇ રીતે માસાહારી માનો છો?” ઇસાઇ જાઇને આત્મારામજી મહારાજાજી પ્રશ્ન કર્યો.

“આપ ગાય-બેંસનું દૂધ પીવો છો કે નહીં?”

મહારાજાજીએ હા કહી. એટલે ઇસાઇ જાઇ ઉત્સાહમાં આવી બોલવા લાગ્યા.

“દૂધ પણ એક પ્રકારનું માસ છે. પશુના લોહીમાંથી જ એ બને છે. માસાહારને બૂરો માનવો અને દૂધ પીવું એ પરસ્પરવિરોધી છે. દૂધ પીનારા એક રીતે માસાહાર જ કરે છે.” ઇસાઇએ પોતાનું તરવજ્ઞાન ડાળવા માંડ્યું.

“આપનું કહેવું બરાબર છે લોહી જ દૂધના રૂપમાં પરિણમે છે પરંતુ મૂળ વસ્તુ અને તેની પરિણતિ એ બે એક નથી. રૂધીર પદાર્થ જ્યારે બદલાય છે ત્યારે તે દૂધ બને છે માતાનું દૂધ પીનાર બાળક એ કઇ માતાનું લોહી પીનાર બાળક નથી મનાવું. રૂધીર જોવાથી માણસને તરતજ સૂગ ચડે છે દૂધમાં એવું નથી બનતું. ફનીયા પણ રૂધીરને અને દૂધને ભુંદા ભુંદા જ માને છે તમે ગંદી વસ્તુઓ આહારમાં નથી લેતા, પણ શૂકર એવી જ ગંદી વસ્તુઓ ઉપર જીવે છે, એ જ શૂકરનું માસ તમે આરોગ્યો છો. એટલે તો તમે પણ એવી જ ગંદી વસ્તુઓ ખાવ છો એમ કહી શકાય? પરિણતિ પછી મૂળ વસ્તુ બદલાઇ જાય છે એમ કા નથી સ્વીકારના?”

મહારાજાજીનાં શાત અને સુક્તિવાળા વાક્યો સાંભળી ઇસાઇ શરમીટો બની ગયો. એ દલીલોને જવાબ વાળી શક્યો નહીં. સૂપચાપ ત્યાથી ચાલ્યો ગયો.

કેટલાક પ્રસંગો

શ્રી આત્મારામજી અને દયાનંદજી.

એ બન્ને પુરૂષો સમકક્ષીન હતા. બન્ને એક યુગના મહારથીઓ હતા. આજે પણ એ બન્ને પુરૂષોની તસબીરો જુઓ તો કેટલુંક સામ્ય જણાઈ આવે.

આર્યસમાજના સ્થાપક સ્વામી દયાનંદજીના દેહબળ વિષે કેટલીક વાતો પ્રચાર પામી છે તેઓ સારા ગણાતા મહા કે કુસ્તીબાજોની સાથે બરાબર ટક્કર શીલી શકતા એમ કહેવાય છે. દયાનંદજી પોતે પણ કસરત, અખાડામાં માનતા.

આત્મારામજી મહારાજ કોઈ દિવસ અખાડામાં જોતા ગયા. એમણે હડ કે બેઠકની તાલીમ જોતી લીધી. છતાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજ અને સ્વામી દયાનંદજી બે પોતાનાં વજો પરસ્પરમાં બદલાવી નાખે તો કદાચ કોઈને પણ જાતિ ઉપજ્યા વિના ન રહે. બન્નેના દેહગતનમાં એટલું સરખાપણું હતું કે દયાનંદજી આત્મારામજી તરિકે અને આત્મારામજી દયાનંદ તરિકે જોળખાઈ બચ.

આત્મારામજી મહારાજના ખજ અને હિમ્મત સંબંધે એક-બે પ્રસંગ મળે છે:

એક વાર આત્મારામજી મહારાજ, સાથેના આઠ-દશ મુનિઓની સાથે વિંધ્યાચળની અટવીમાંથી પસાર થતા હતા. અહીં ધાડધાડુઓ અને લૂટારાઓ વસે છે શ્રાવકોએ એક-બે ચોડીદારે પણ આપ્યા હતા. એક ચોડીદાર આગળ અને એક પાછળ અને મુનિઓ વચગાળે; એવો ક્રમ ગોઠવાયો હતો.

થોડે દૂર ગયા પછી આગળ ચાલતા ચોડીદારે, આઠ-દશ લૂટારાઓની એક ટોળી જોઈ, સોને શ્રાવણેત ક્યાં. આત્મારામજી મહારાજે જરા પણ ગભરાયા વિના સોને આગળ ચાલવાની આજ્ઞા કરી. વધુમાં એમણે મુનિઓના હાથમાંના દાડા ખસ્યા ઉપર મૂકવાની જાણમણ કરી.

આ દાડાના રંજ, સૂચના તેજમાં બધુકની જેમ જળહળતા હતા. લૂટારાઓ સમ-બ્યા કે આ કોઈ ભરકરી ટુકડી આવે છે એટલે એમણે ઉપદ્રવ કરવાનો વિચાર માડી વાળ્યો. જે રસ્તે આવ્યા હતા તે જ રસ્તે પાછા ચાલ્યા ગયા.

થોડી વાર પછી આત્મારામજી મહારાજે પોતાની સાથેના મુનિઓને કહ્યું: “ મિત્ઠા-મિ દુલ્લડ ” દળને જ વાત શરૂ કરું. ”

અથા મુનિ વૃતાત સાંભળવાને ઉત્સુક થયા. મહારાજજીએ ખુલાસો કર્યો:

“ લૂટારાઓ સામે આવે છે એમ જાણ્યા પછી મને જે વિચાર આવેલો તે હું તમને કહી દઉં. ગમે તેમ પણ આપણી ટોળીનો નાચક હું છું. તમારી સહીસલામતી મારે ભેવી જ ભેળવે. મારી એ ફરજ છે હવે જો લૂટારાઓ હુમલો કરે તો, મેં તો નિશ્ચય જ કરી રાખ્યો હતો કે આપણી સાથેના ચોકીદારના હાથમાંથી તલવાર લઈ લેવી અને લૂટારાઓને બંને તેટલું પહોંચી વળવું, પણ હવે એ બદલ મિત્ઠામિ દુલ્લડ દઉં છું. ”

આવે પ્રસંગે એમનું બ્રહ્મક્ષત્રીયનું લોહી ઉડળી આવતું. દેહના સામર્થ્ય સંબંધનું એમનું આત્મજ્ઞાન જાગૃત થતું.

x

x

x

x

જાવનગરના વૃદ્ધ પુરૂષો કદાચ એક બીજા પ્રસંગની સાક્ષી પૂરી શકશે.

મહારાજજી બીજા કેટલાક મુનિઓ સાથે દરિયા-કિનારા તરફ સ્થિતિ ગયા હતા. એક-બે મુનિઓએ દરિયાકાંઠા પાસે એક ગર્દભને ઢોટા-ભારે લાકડા નીચે દબાવે અને રીખાવે. લાકડા ખૂબ ભારે હતા ગર્દભના શરીરને એ લાકડાના ભાર નીચેથી બચાવી લેવાનું બહુ કડિન હતું. મુનિઓ કેશિય કરતા હતા એટલામાં આત્મારામજી મહારાજ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

એમણે આ દૃશ્ય જોયું. બે-ત્રણ મુનિઓ સાથે મળીને લાકડા ઠેલતા હતા, પણ તેમાં તેમને સફળતા નહોતી મળતી.

“ તમે દૂર ખસી જાઓ ! ” આત્મારામજી મહારાજે જરાયે વિલબ કર્યા વિના, સાથીઓને આજ્ઞા કરી ‘ આ તરપણી લઈ દેવો. ’

મહારાજજીના હાથમાંથી તરપણી લઈ લેવામાં આવી. તેઓ પેલા લાકડા પાસે પહોંચ્યા હાથના એક જ ઝટકાથી તેમણે મોજ જેવડું લાકડું આવું ખસડી દીધું. દબા-ચેલો ગર્દભ ઉઠીને ઉભો થયો.

એ પછી મહારાજજી પણ પોતાના સ્થાન તરફ વળ્યા.

x

x

x

x

બોધપુરમાં દયાનંદ સરસ્વતીના વ્યાખ્યાનની, ખંડનની ધૂમ મચી હતી. જૈન દર્શનનું પણ તેઓ ખંડન કરતા.

એ વખતે જોધપુરના દીવાન એક જૈન ગૃહસ્થ હતા. તેમણે દયાનંદજીને કહ્યું: “આત્મારામજી મહારાજ અહીં થોડા દિવસમા આવી પહોંચશે એ પણ પાંડિત છે, આપ પણ પાંડિત છો. આપ બન્ને સાથે બેસીને ચર્ચા કરો તો અમને પણ કેટલુંક જાણવાનું મળે.”

સ્વામી દયાનંદ દિવાનજીની એ જાણમણ સ્વીકારી એમણે કહ્યું “ભલે, સુશીલો એમને આવવા દો.”

આત્મારામજી મહારાજ પગે ચાલીને વિહાર કરતા હોવાથી જોધપુર પહોંચવામાં થોડો વિલંબ થાય એવો સંજવ હતો. જોધપુર પહોંચતા હજી ચાર-પાંચ દિવસ તો રહેજે વ્યતીત થઈ નથ.

“હું જરા જયપુર જઈ આવું. ત્યાં સુધીમા આત્મારામજી પણ આવી જશે અને હું પણ આવી પહોંચીશ” એમ દીવાનજીને કહીને દયાનંદજી જયપુર ગયા.

એ વાતને ચાર-પાંચ દિવસ થઈ ગયા. ઉતાવળે ઉતાવળે વિહાર કરતા આત્મારામજી મહારાજ પણ જોધપુરમા આવી પહોંચ્યા.

તે જ દિવસે ઇતિહાસમા એક મોટો અકસ્માત બન્યો. જોધપુરમા આત્મારામજી પહોંચ્યા તે જ દિવસે જયપુરમા દયાનંદ સરસ્વતી સ્વગવાસ પામ્યા.

કાળજીએ એક જ યુગના બે સમય પુરૂષોને ભેગા પણ થવા ન દીધા. કાળને ચોતાને જ જાણે કે એ સમિલન નહોતું ગમતું.

બે મહારથીઓ, જાગ્યયોગે ભેગા મળ્યા હોત તો એતુ શું પરિણામ આવત તે કળી શકાતું નથી. કદાચ મોટો-ચાદગાર શાસ્ત્રાર્થ ધર્યો હોત અથવા તો બન્ને પ્રભાવ-શાલી પુરૂષોએ અધઃશ્રદ્ધાગુઓની દુનિયાને કઈ નવો જ પ્રકાશ આપ્યો હોત; કોણ જાણે શું કળ કળત ?

૫૬ દર્શન જિન-અંગ બણીને !

ઉન્હાળાની યુવાનીનો એ એક દિવસ હતો. સવારથી જ સૂર્યે પોતાનાં સંતપ્ત કિરણ પૃથ્વી ઉપર વેરવા માડ્યાં હતાં. બપોરનો તાપ ધરમા વસનારાઓને માટે પણ અસહ્ય થઈ પડ્યો હતો.

આવા ધોમ ધખતા તાપમા મુનિઓની એક મંડળી એક ગામથી બીજે ગામ જાય છે. પાસે પૂરું પાણી પણ નથી જે કઈ થોડું હતું તે પણ ખૂટવાની અણી ઉપર છે. બીજા ગામમા શ્રાવકોની વસતી પણ ન હતી, જ્યાંથી એમને ઉપયોગપૂરતું પાણી મળી શકે.

મુનિ-મંડળી માડ માડ ગામ સુધી પહોંચી. પાણીનો અંજલ વપરાઈ ચૂક્યો હતો. કોઈએ ન્હાવા માટે ઉકાળેલા પાણીમાંથી થોડું પાણી મળશે એવી આશાથી બે-ત્રણ મુનિઓ પાણી બેંદારવા ગામમા ફરી રહ્યા.

ન્યા જાય ત્યા નકાર સિવાય બીજો શબ્દ ન સંભળાયો. પાણી વિના જ આખો દિવસ કઠાચ કાઢવો પડશે એક તો ઉન્હાળાની બપોર અને તેમા ચે પંજાબની ગરમી આવે વખતે ન્હાવાને માટે પણ ઉન્હું પાણી કોણ કરે ?

પાણી નહી મળે તો કઈ નહીં છેવટે થોડી છાશ તો મળશે ને ? મુનિઓએ પાણીની વાત પડતી મૂકી, છાશને માટે શોધ ચલાવી. ગામડામા થોડી છાશ તો જરૂર મળી રહે.

મુનિઓએ છાશની તપાસમા પણ ઘેર ઘેરથી નકાર સાંભળ્યો. વખત વીતતો ગયો તેમ તેમ સમસ્યા વધુ ને વધુ કઠિન બનતી ચાલી મુનિમંડળી પોતાના સ્થાન તરફ પાછી વળી.

એક ધરના ઓટલા ઉપર એક વૃદ્ધ પુરૂષ બેઠો હતો તેણે આ મુનિઓના મુખ ઉપર પરિસહની વ્યથા વાંચી. એ મુનિઓને સંબોધી બોલ્યો “ સત મહારાજ, આપને શું બેઠ્યું છે તે જ નથી સમજતું મને જરા ખુલાસાથી વાત કરો.”

એક મુનિએ પોતાના આચારની વાત કહી સંભળાવી. જૈન મુનિથી ઉકાળેલા પાણી વિના બીજું પાણી પી શકાય નહીં એ પ્રકરની પ્રતિજ્ઞા સમજાવી.

“ આવા ઉનાળામાં પણ ગરમ પાણી પીશો ? ” વૃદ્ધે પૂછ્યું.

“ ગરમને ઠંડું કરી શકાય: પણ જો ગરમ પાણી ન મળે તો છાશથી ચે ચલાવી લેવું પડે. ” મુનિએ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માડ્યું.

વૃદ્ધ ઉત્સાહમાં આંચો. “ ત્યારે બોલતા નથી કેમ ? છાશ તો બેઠંચે તેટલી મળી રહેશે. ”

“ અમે તો ઘેર ઘેર ભખ્યા, પણ અહીં છાશને માટે પણ કોઈ હા નથી બચતું. ” મુનિઓએ પોતાનો સ્વાતુભવ વર્ણવ્યો.

“ એમ છાશ નહીં મળે, છાશ મેળવવાનો એક ભુદો જ માગ છે ” વૃદ્ધે માગે બતાવવા માડ્યો “ ભુઓ, આ ગામમાં હીરાસીંગ કરીને એક મુખી છે. એને ત્યાં ઘણા દ્રધાળા ઠોર છે આખું ગામ એને ત્યાંથી જ છાશ લઈ આવે છે ખીજને ત્યાંથી છાશ લાવનારા તમને આપી શકે નહીં તમે પોતે હીરાસીંગને ત્યાં બચ્ચો તો તમને બેઠંચે તેટલી મળી રહે ”

મુનિઓ હીરાસીંગના ઘર તરફ વળ્યા હીરાસીંગે પોતે પોતાના ઘર તરફ આવતા આ જૈન મુનિઓને જોયા તે બહુ ઉલ્લાસપૂર્વક સામે આવી, બે હાથ બેડી ઉભો રહ્યો “ અહોહો, સંતો ! પધારો ! પધારો ! ”

મુનિઓએ ગામના જમીનદાર જેવા હીરાસીંગનો ગાય-ભેસોનો વૈભવ જોયો એને ત્યાં બહુ કે દ્રધ અને છાશની નદીઓ વહેતી હતી.

‘ સંતો શી આશા છે ? ’ હીરાસીંગે એક ભાવિકની જેમ જણાસા બતાવી

“ બીજું તો કંઈ નહીં, પણ થોડી છાશની જરૂર છે ” તરસને લીધે સૂકા બનેલા કંઠમાથી શબ્દો નીકળ્યા

“ જેટલા બેઠંચે તેટલા ધણ ભરી દ્યો-પીવાય એટલી પી દ્યો ! આપની કૃપાથી અહીં છાશ-દ્રધની લીલાહેર છે ! ” શીખ ગૃહસ્થ હીરાસીંગ પણ બહુ કે સત્પાત્ર મળવાથી ખુબ જ પ્રમોદભાવ અનુભવી રહ્યા

મુનિઓએ પોતાની પાસે જે કંઈ પાણીના પાત્ર હતા તે છાશથી ભરી લીધા. મહારાજ શ્રી આનંદરામજી એમની રાફ બેતા જ ઉતારે બેઠા હતા મુનિઓએ છાશ સંબંધી સારાથે વૃતાત એમને કહી સંબળાવ્યો.

પાણીને બદલે છાશ પી શો મુનિઓ વૃપ્ત થયા.

“હવે તમને આજની આ ઘટનાનો એક પરમાર્થ સમજાવું.” શ્રી આત્મારામજી મહારાજે શિષ્યોના સમૂહને સખાધી કહેવા માંડ્યું. સુનિયો પણ એ બનાવનો પરમાર્થ સમજવા ઉત્કંઠ બન્યા.

“છાશ તો ઘેર ઘેર હતી, પણ તમને વહોરાવવાની કોઈની હિમ્મત ન ચાલી. ખરી છાશ હીરાસીંગને ત્યાં-એને એકલાને જ ત્યાં હતી તેણે તમને ભરપેટ છાશ પીવાની અને લઈ જવાની ફટ આપી એને છાશનો હિસાબ જ ન્હોતો. ’આત્મારામજી મહારાજે આજની ઘટનામાથી પરમાર્થ તારવવા પ્રસ્તાવના કરી

સ સારના સામાન્ય બનાવમાર્થી, તેમની પ્રતિભા, ધર્ણીવાર ઘણા સાદા-સીધા સાર્વ-જનિક સિદ્ધાંત ઉપજાવતી એ સાલગી સો કોઈને અનન્ય આનંદ થતો.

“ગામમા સોને ત્યાં છાશ હતી, પણ તે હીરાસીંગને ત્યાંથી એમણે આણી હતી. એ છાશ હીરાસીંગની હોવા છતાં સૌએ પોતપોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે વધુ-ઓછુ પાણી મેળવી, પોતાની જ છે એમ માની લીધું હતું. હીરાસીંગને એવું પાણી મેળવવાની જરૂર ન હતી. મહારાજજીએ પરમાર્થ કહેવા માંડ્યો “હીરાસીંગની છાશ એ જૈન દર્શન સમજે જૈન દર્શનના અમુક અમુક સિદ્ધાંતોને અપનાવી અન્ય દર્શનોએ પોતાના પથ પ્રવર્તાવ્યા, પરન્તુ એ પથ, એ સિદ્ધાંત, સારું નાંદે એક સરખી રીતે ઉપસોજ્ય બની શકતા નથી પોતાને ઘેર છાશ લાવ્યા પછી ગામજનો જેવી રીતે પોત-પોતાને પસંદ પડે એવી રીતે પાણી ભેળવે છે તેમ અન્ય દર્શનોએ પણ જિનશાસનના સિદ્ધાંતમા એકાતવાદનું પાણી મેળવે છે એ સિવાય તો છાશ વધુ વખત ન ચાલે તેમ એ સિદ્ધાંત પણ વધુ વખત ન ચાલે હીરાસીંગની જેમ જિનશાસન એ શુદ્ધ સિદ્ધાંતનો જાંડાર છે. જેટલા જોઈએ તેટલા નિર્દોષ-સેળભેળ વગરના, સિદ્ધાંત-જાંડારમાથી લઈ લ્યો જિનશાસનને જગ પણ સંકોચ નહીં થાય હીરાસીંગની છાશ ઘેર ઘેર પહોંચ્યા પછી, તે તે ઘરવાળાની છાગ ગણાયે; પણ વસ્તુતઃ એ હીરાસીંગની જ છે તેમ જિન-શાસનના સિદ્ધાંત અન્ય દર્શને સ્વીકાર્યા પછી ભલે અતો ઉપર એ દર્શનની મોટા-છાપ પડે, પરન્તુ જે સાચો તત્ત્વચિંતક છે તે નો તરત જ કર્ડા દેશે કે પરદર્શન એ જિન શાસનના જ અંગ છે જિનશાસનરૂપી ગરજુના જ એ પાણી સૌએ પોતપોતાના પાત્રે વિશે સઘર્ષા છે એ પાત્રોમાના પાણી કદાચ ખૂટી જાય એવી એમને બીક રહે એ સ્વા-ભાવિક છે એ ઉઠીના આણેલા પાણી તમને પૂરનો સતોષ ન આપી શકે, એ બનવા-ભેગ છે અને એ બહુ નિર્મલ ન હોય એમ પણ સંભવે છે જિનશાસનને વિશે એવી કોઈ ભીંત નથી. જિનશાસન કહે છે તમે બીજે પીજે સ્થળે શા સાફ ભમે છે ? આ સ્વચ્છ ગરજુ તણ, આ હીરાસીંગનું ઘર મૂકી શા સાફ ઘેર ઘેર ઠેખા ખાવો છે? જિન-શાસનના સિદ્ધાંત વિષયક દાર ખોલો એ જિનશાસન સો કોઈ સત્ય, કલ્યાણની

આવના રાખનારનું સ્વાગત કરવા તૈયાર છે. હીરાસીંગ જેમ તમારું સ્વાગત કરવા તૈયાર હતો તેમ જિનશાસન પણ પ્રાણીમાત્રને માટે ઉઘાડું છે. પીવાય એટલું પીવે, લેવાય એટલું લેવો ”

ધણે લાગે વખતે આ વાત કેવળ સ્મૃતિમાંથી ઉતારવામાં આવી છે, એટલે મહારાજાજીએ એક સામાન્ય બનાવને અંગે જે સરસ વિવેચન કરેલું તેનો માત્ર સારાશ જ આપીને અહીં સંતોષ લેવો પડે છે. મહારાજાજીની જિનશાસન પ્રત્યેની જ્ઞાન-લગ્ન શ્રદ્ધા અને રોજરોજ બનતી ઘટનામાંથી પરમાર્થ નીપજવવાની એમની કુશળતા જ્યારે જ્યારે સ્મરણે ચડે છે ત્યારે ત્યારે એ સ્વર્ગસ્થ પુરૂષને માટે બહુમાન ઉભરાય છે.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજની વ્યાખ્યાન-કળા

લખવું અને બોલવું એ બન્ને કળા છે. ગમે તેમ જરૂર હોય એ જેમ વાણી નથી તેમ ગમે તેવું જૂંસી બાળવું એ લેખન નથી વાણીનું માધુર્ય, વાણીના આરોહ-અવરોહ, વાણીને અનુરૂપ ભાવ એ વ્યાખ્યાનકળાનાં અંગો છે. ખૂબ જુસ્સો બતાવવા જતા કેટલાક વ્યાખ્યાનકારો પોતાના વક્તવ્યને છેક કૃત્રિમ બનાવી દે છે, તે જ પ્રમાણે વધારે પડતી મંદતા, શ્રોતાઓમાં નીરસતા ઉપજાવે છે. વ્યાખ્યાન વસ્તુતઃ એક પ્રકારનું સંગીત છે. જલ્દી એમાં છદ્મદ્વંદ્વતા ન હોય, ઇડમક ન હોય, પણ કળાકાર પોતાની અંધ-બેચેલી સુરાવટવડે અજુઘળ શ્રોતાઓના હિલમા પણ ધારી અસર નીપજાવે છે.

સ્વ. આત્મારામજી મહારાજના સંબંધમાં એમ કહેવાય છે કે તેઓ વ્યાખ્યાનને ખૂબ સરસ રીતે જમાવી શકતા એમનામાં વિદ્વતા હતી, પ્રતિભા હતી, ધગશ હતી;

પણ તે ઉપરાંત, એમના એક નિકટના પરિચિત વર્ણવે છે તેમ એમના વ્યાખ્યાનમાં, સામાન્ય માણસ ન સમજી શકે એવી સ્વરબદ્ધતાની આછી ઝલ્લઝલટી વ્યાપતી. એ સંબંધમાં એક આવી વાત સાબળી છે.

આત્મારામજી મહારાજનું વ્યાખ્યાન પૂરું થયું એક પછી એક શ્રોતાઓ મહારાજને વાઢી, વિખરાવા લાગ્યા. જકતજન જેવો એક ગૃહસ્થ, વ્યાખ્યાનમાં જ્યાં બેઠો હતો ત્યાં જ બેસી રહ્યો એના મુખ ઉપર આનંદ, તૃપ્તિની ઉર્જાવળ રેખાઓ છવાઈ હતી.

“ઠઈક પૂછવું હશે, એટલે બેઠા હશે” એમ માની કોઈએ વધુ પૂછપરછ ન કરી

બધા ચાલ્યા ગયા એટલે એ મહારાજની પાસે આવ્યો મહારાજજીએ કોની પાસેથી સંગીતની આવી તાલીમ મેળવી હશે, તે બાબત તોણે પોતાની આતુરતા બતાવી

ખરું જોતા, આત્મારામજી મહારાજ કોઈ દિવસ સંગીતની સા, રી, ગ, મ શીખવા કોઈ ઉસ્તાદ પાસે નહોતા ગયા એમના સંયોગે જ એવા હતા કે સંગીતને અને એમને ઘણું અંતર પડી ગયું હતું

મહારાજજીએ કહ્યું “સંગીત-બંગીત હું કંઈ નથી શીખ્યો”

પેલા જાણને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું એ બંને જ કેમ ? સંગીતની તાલીમ વિના આખા વ્યાખ્યાનમાં એક સૂર શી રીતે સંભાળી શકાય ?

છરામુ પોતે સંગીતનો બહુકાર હતો વાત ટાળવા માત્રથી એને સંતોષ થાય એમ ન હતું આખરે શ્રી આત્મારામજી મહારાજે ખુલાસો કર્યો

“ઉપાશ્રયની આસપાસના ઘરોમાંથી, રાત્રે જ્યારે સંગીતના સૂર આવતા ત્યારે ધ્યાનપૂર્વક હું એ સાંભળતો. સંગીતની મીઠાશ અને મહત્તા કદખનો એને અભ્યાસ કહેવો હોય તો અભ્યાસ કહે, તાલીમ કહેવાતી હોય તો તાલીમ કહે, પણ એ સિવાય વધુ સંસ્કાર કે શિક્ષણ મને નથી મળ્યા”

એક સમર્થ, પ્રતિભાશાળી પુરૂષ, પોતાને યોગ્ય સંસ્કારની સામગ્રી, ક્યાંથી-કેવી રીતે મેળવી લે છે અને એ રીતે પોતાને કળાસમૃદ્ધ બનાવે છે તે એમના જીવનના આ પ્રસંગમાંથી સમજાય છે.

વિહારના કડવા-મોઠા અનુભવો

આત્મારામજી મહારાજના ઉઘ વિહારની ઘણી વાતો આપણે સાંભળી છે. પંજાબ, રાજપુતાના અને ગુજરાતની ભૂમિ એમના પાદવિહારથી ધન્ય બની છે. વિહારની સાથે અનેકવિધ પરિસરો પણ એમને વેઠવા પડ્યા હોય એ સ્વાભાવિક છે.

તેઓ પોને તો વિહારના કષ્ટોથી સંપૂર્ણ પરિચિત હતા એ કષ્ટોને આકૃષ્ટ નહીં પણ સંયમની કસોટીરૂપ જ માનતા એમની સાથેના સાધુ પરિવારમાં કોઈ કોઈ મુનિ આવી કસોટીની પણ સ્કેજ આકળા બની જતા

દિલ્હીથી જયપુર જતા આવે એક પ્રસંગ બનેલો. માર્ગમાં પ્રવેતાબર મૂર્તિપૂજક સપ્રદાયના ધરો બહુ ઓછા આવતા દિગબર કે સ્થાનકવાસી ગૃહસ્થો તરફથી પણ સાધુઓના સત્કાર થવાને બદલે ઉલટો ઉપદ્રવ થતો આવે ટાણે કોઈ કેઈ સાધુ સ્કેજ તપી જતા

આત્મારામજી મહારાજ એમને પ્રસન્નવદને સમજાવતા

“જાઈરસ્તાના કામ છે, વેડવું તો પડે. અહીંઆ કંઈ આપણા સંસારીપણાના સગા-સબધી થોડા જ છે ? આપણે કંઈ એમને ત્યાં થોડી જ થાપણ મૂડી છે ? આપણી ફરજ છે કે ઉપદ્રવ કરનારાઓને પણ ધર્મના એ શબ્દો વિવેકપૂર્વક સંભળાવવા. કોઈક વિવેક એ પલળશે.

“આપણે જૈન મુનિ છીએ, આપણી શાંતિ અને સહિષ્ણુતાની જ એમની ઉપર અસર પડવી જોઈએ આપણે કંઈ બાવા નથી કે ઘોડો પછાડીને, ડરાવીને, ધમકાવીને આપણો લાગો વસુલ કરીએ આપણે જો તપી જઈએ-ઉશ્કેરાઈ જઈએ તો પછી આપણામાં ને પેલા જમાતવાળા બાવામાં શું ફેર રહ્યો ? આપણું મુનિપણું તો સંયમથી જ શોભે.”

મસંગોપાત સ્વ. મહારાજજી ગામડાના કાટા કેવા કુટિલ હોય છે તે સમજાવતા, વીતરાગદેવના પંથનું ગૌરવ સહચારીના અંતરમાં ઠસાવતા અને ધના-શાલિનને જેવા સુક્રમાર પુરુષોએ કેવા કેવા કષ્ટ સહ્યા છે તે કહી સર્વ સાધુ પરિવારને અપૂર્વ મેરજી આપતા.

એક વાર એક સાધુ આવા જ અવસરે એક ગરાશીયાના ઘરમાં ગોચરી માટે ધર્મલાલ ઉચ્ચારી દાખલ થયા. પોતાના ઘરમાં એક સાધુને દાખલ થયેલા જોઈ ગરાશીયો એકદમ ઢોડી આવ્યો. આવેશમાં ને આવેશમાં એણે મુનિજીને ધમકાવી ખૂદકા કાઢ્યા.

ગુરૂદેવને એ વાતની જાણ થઈ પેલો ગરાશીયો પણ ત્યાં આવી ચડ્યો. ગુરૂદેવે એને એવી સરસ મધુર શૈલીમાં ઉપદેશ આપ્યો કે એનો બધો આવેશ બરફની જેમ ઓગળી ગયો. તે દિવસથી એ ગુરૂ મહારાજનો અનન્ય ભક્ત બની રહ્યો.

શાંતિ, સંયમ, માધુર્યથી જ ક્રોધ, ઉચ્છ્રાંખલતા કે કટુતાને છૂટી શકાય છે એ સૂત્ર ધણીવાર ગુરૂદેવ આ રીતે પોતાના આચારથી સિદ્ધ કરી આપતા.

નિર્જન માર્ગે એક ભીલનો મેળાપ

એક વાર પંજાબની સરહદમાંથી નીકળી મારવાડની રેતાળ-વેરાન ભૂમિમાં થઈને સ્વ. આત્મારામજી મહારાજ ગુજરાત તરફ આવતા હતા. થોડા સાધુ સિવાય એમના વિહારમાં બીજા કોઈ સાથે ન હતું. માર્ગ બતાવનાર લોકોથી કે રસ્તાપૂરતો ઓઢીદાર પણ ન હતો.

જતા જતા એક મોટું રેતીનું રણ આગ્યું. આસપાસ ક્યાંય વસતી ન મળે. જનશૂન્ય માર્ગે ધઇને મુનિસંઘ એકલો આગળ ચાલે છે સાઝ પહેલાં કોઈ વસ્તીવાળા સ્થાને પહોંચી જવાની ભાવનાથી ઉતાવળા પગલા ભરે છે

એટલામા સામેથી એક બીલ જેવો માણસ આવતો દેખાયો. શરીરે શ્યામ અને પહેરવેશ ઉપરથી આ વેશન પ્રદેશનો જ વતની હોય એમ લાગ્યું.

“ખબરદાર ! એક ડગલુ પછુ જો આગળ જાયું છે તો !” બીલે પોતાની ગામઠી મારવાડી ભાષામા પડકાર કર્યો શીકારી પશુ પોતાનો શિકાર જોઇ ત્રાડ પાડે તેવો જ ભાવ એ શબ્દોમા હતો.

“પછુ અમે તો સાધુ સન્યાસી છીએ અમારી પાસેથી તને શું મળવાનું હતું ?” આત્મારામજી મહારાજે બીલની ભૂલ જાગવા કહ્યું

“ તમે ગમે તે હો, ઈષ્ટદેવને આદ કરી દ્યો ” બીલે પોતાના કામઠામા તીર ચડાવવાની પેરવી કરી.

આત્મારામજી મહારાજે જોઇ લીધું કે આ જડ જેવા માણસને ઉપદેશ કરવામા કઈ માલ નથી સાધુતા શુ ? અપરિમલ શુ ? એ બધુ આ જંગલી માણસ સમજવાનો નથી તેમ તેની સાથે વિવાહ કરવામા પછુ સમયની ખરખાદી કરવા સિવાય બીજો કોઈ અર્થ સરે એમ ન હતું.

“ જો બાઈ, તું આ જંગલનો રાજા છે અમે મુસાફરો તો તારા અનિધિ કહેવાઈએ. કોઈ રાજા પોતાની પ્રજાને હુટે ખરો ? રાજા તો ઉલટો રક્ષણ કરે. તું અમને તીરથી વોંધશે તો અમે તો કઈ નહીં બોલીએ, પછુ રાજા થઇને તુ અમારી ઉપર જીવલમ કરશે તો લોકો તો તારી નિંદા જ કરશે ” બીલને પોતાના અધિકારની વાત સાજળી આનંદ થયો ખરેખર જ પોતે રાજાનો રાજા હોય એમ એને લાગ્યું

થોડી વારે જ્યારે એ શાંત થયો. તીર પાછુ ભાથામા નાખ્યુ ત્યારે આત્મારામજી મહારાજે પોતાની સ્થિતિ સમજાવી બીલ એ વાત સાજળી ગળગળા જેવો થઈ ગયો ઉતાવળ કરી હોત તો પોતે કેવા અઘોર પાપનો ભાગીદાર બનત એ કલ્પનાથી ભય પામ્યો પછી તો એક વખતનો ઘાતકી બીલ, એક પરમ અનુરાગીની જેમ આત્મારામજી મહારાજની પાછળ પાછળ ચાલ્યો અને જ્યાં સુધી બીજું વસ્તીસ્થાન ન આવ્યું ત્યાં સુધી એમની સાથે રહી એક સોમીયા તરિકે-એક ચોકીદાર તરિકે સાધુસંઘની સેવા બજાવી.

મહારાજી મહત્તાને પાછળ ધકેલે છે !

સંકુચિત ક્ષેત્રમાં વિચરતા, કેવળ શ્રદ્ધાળુઓના જ સહવાસ સેવતા અને નિરંતર પોતાની મહત્તાના ગીત સાજળતા ત્યાગીઓ પણ ક્રમે ક્રમે પોતાને મહાન્ અથવા સર્વશ્રેષ્ઠ માનતા થઈ જાય છે ત્યાગ કે પાડિત્યનો પોતાને-એકલાને જ ઈજારો મળી ગયો હોય અને ખાડીના બધા સામાન્ય કોટીના માણસો હોય એ પ્રકારનો એમને જામ થઈ આવે છે

અચળગરુડના મુનિ શ્રી હેમસાગરજી, એ દિવસોમાં, વળામા હતા અને એમને પણ કંઈક ઉપર કહ્યો તેવો જ જામ થઈ આવ્યો હતો તેઓ પોતાને ‘જગમ જુગપ્રધાન’ માનતા-મનાવતા બીજી રીતે તો તેઓ ખુબ સરળ અને વ્રતધારી હતા, પણ કોણ જાણે કેમ એમના મનમાં પોતે કંપેલી મહત્તાનું ભૂત ભરાયું હતું

“હું જગમ જુગપ્રધાન છું મારી આજ્ઞાથી જ આત્મારામજી પંબખમાં વિચરે છે, શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજીને પણ મેં જ કાઠિયાવાડની આજ્ઞા આપી છે શ્રી મૂલચંદ્રજી પણ મારી જ આજ્ઞા પાળે છે ” આવું આવું તો એ ઘણીવાર બોલી નાખતા

વળામા મહારાજ શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સ્વાગતની તૈયારીઓ થવા લાગી. સ્થાનિક શ્રી સંઘે ખૂબ ધામદુમથી એમનું સામંત્ર્ય કરવાનો નિરધાર કર્યો

‘જગમ જુગપ્રધાન’ પણ એ સામંત્ર્યમાં સામેલ થયા. એમણે બીજા સાધુઓને સંબોધી કહ્યું, “ મને તમારી સૌની યોખરે આલવા દો, કારણ કે હું ‘જગમ જુગપ્રધાન’ છું. તમારે મારો વિનય પાળવો જોઈએ. ”

આ વાતની સ્વ. આત્મારામજી મહારાજને ખબર પડી. એમણે તો કુતુહળપૂર્વક એ હૃદયીકત સાજળી લીધી એ પોતે એટલા તો મહાન્ હતા કે એમને પોતાની મહત્તા સમજાતી જ નહા. સાચી મહત્તા કોઈ દિવસ પોતાનું મૂલ્ય નથી માગતી.

“ જલે, ‘જગમ જુગપ્રધાન’ આપણી સૌની આગળ ચાલે. ” શ્રી આત્મારામભાઈ મહારાજે નિર્ણય આપ્યો.

“ આગળ ચાલવા માત્રથી જ જો કોઈને સંતોષ થતો હોય તો શા સારૂ આપણે એને એટલો સંતોષ ન આપવો ? આગળ ચાલવા માત્રથી એ આપણું કંઈ થોડું જ લઈ જાય છે ? કોઈના જીવને શાતા પહોંચતી હોય અને એમા આપણને કશું ગુમાવવાપણું ન હોય તો એ બાબતમા નકામો આગ્રહ શા માટે રાખવો ? ”

આત્મારામભાઈ મહારાજ, જેમની કીર્તિ ખુણે ખુણામા ફેલાઈ ચૂકી હતી, તેઓ નિરજિમાનપણે, ‘જગમ જુગપ્રધાન’ને મોખરે રાખી, એમની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. પ્રતિષ્ઠા કે મહત્તાને માણસ જેમ ઠોકરે મારે તેમ તેમ તો તે પાછળ ધસડાતી આવે. અહીં પણ એમજ બન્યું. આત્મારામભાઈ મહારાજની સરળતા, નમ્રતા અને ઉદારતાની સૌ કોઈ પ્રથ સા કરવા લાગ્યા.

‘જગમ જુગપ્રધાન’ જેવું અજિમાન ધરાવતા, તેવું જ અજિમાન ધરાવનાર સામા કોઈ પુરૂષ એમને મળ્યા હોત તો કેટલો વિશ્લેષ અથવા સંશોભ થવા પામત ? કેટકેટલા વિશ્લેષો અને કલેશો એ રીતે જન્મીને વૃદ્ધિ પામતા હશે ?

મહત્તાની જીવત મૂર્તિ જેવા પુરૂષો. વખત આવ્યે પોતાની મહત્તાને પણ પોતાની પાછળ ધકેલી દે છે અને જેમ જેમ એ પાછી ધકેલાય છે તેમ તેમ તે પ્રત્યાઘાત પામી પાછી પાચ-પચીસ કદમ જેટલી આગળ જઈને ઉભી રહે છે સ્વ. આત્મારામભાઈ મહારાજની મહત્તા અને કીર્તિનું આ પણ એક ચૂક રહસ્ય છે.

જૈન મુનિ : મુક્તિમાર્ગનો સૈનિક

સ્વ આત્મારામણ મહારાજ પોતે કડકપણે નિયમનુ આચાર-વ્યવહારનું પાલન કરતા અને પોતાના શિષ્યો વિગેરેને પણ નિયમનુ બરાબર પાલન કરવા આગ્રહ કરતા એક ન્હાનામા ન્હાની સ્થાથી લઈ મોટા સામ્રાજ્યો પણ કડક નિયમપાલન ઉપર જ નભે છે એક માત્ર નિયમના બળે જ, હઝારો કોસ દૂર બેઠેલી અગ્રેણ સહતત્ત કરોડો માનવી ઉપર શાસન ચલાવે છે નિયમબળ, વિનયબળ કે સહેજ શિથિલતા સમસ્ત તત્ત્વને જોખમમાં લાવી મૂકે છે

જૈન મુનિ એટલે મુક્તિ માર્ગનો એક મૈનિક સૈનિક અને સૈન્યો મખ્ત નિયમપાલનથી જ અત્યાશ્ચર્યો કરી બતાવે છે મૈન્યમાથી તાલીમ, આજ્ઞાપાલન બાદ કરીએ તો બાકી એક મ્હોટું ટોળું જ રહી બાકી અવ્યવસ્થિત ટોળાને, એક જ તાલીમબદ્ધ સૈનિક, હજારો ઘેટાને જેમ ભરવાડ લાકડી દેખાડી દોરી બાકી તેમ, પોતાના કાબૂમાં લાવી શકે છે.

સ્વ. આત્મારામણ પોતે પબખના એક ક્ષત્રીય હતા નિયમપાલન એમના લોહીના અણુ સાથે મળી ગયું હતું એટલે જ તેઓ પોતે નિયમપાલનમાં જેટલા બગૃત રહેતા તેટલા જ પોતાના શિષ્ય-પરિવારને પણ સાવચેત રહેવા ઉપદેશ દેતા

વયોવૃદ્ધ-તપસ્વી પ્રવર્તકણ મહારાજ શ્રી કાતિવિજયજીએ, સ્વ આત્મારામણ મહારાજની કેટલીક પુણ્ય-સ્મૃતિઓ આલેખી છે તેમાં એક સ્થાને આ નિયમપાલનનો પણ થોડો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એ હસ્તલિખિત સ્મૃતિના પાનાઓમાંથી અહીં થોડી પંક્તિઓ ઉતારું છું.

જૈન સાધુના વેશની મહત્તા સમજાવી, સ્વ આચાર્યશ્રી પ્રત્યેક સાધુને પ્રારંભમાં વિનયનો બોધપાઠ આપતા, કહેતા કે:—

(૧) મોટા, વડીલ મુનિરાજ હિતશિખામણરૂપે કંઈ કહે તો ન્હાના સાધુએ 'તહત્તિ' કહી એ વચન સ્વીકારવા. તોછડી વાણી ન ગોલવી. સૌને માન્ય થાય એવી જાણા ગોલવી.

(૨) સ્થંડિલ કે માત્રાદિક માટે ખહાર જવું પડે ત્યારે પણ પોતે શા માટે, ક્યાં જાય છે તે ગુરૂ મહારાજ કે વડીલ સાધુને કહેવું. એમની આજ્ઞા મેળવવી

(૩) ગોચરી કરતા કે ગોચરીમા ફરતા ગુરૂની આજ્ઞા વિના ભોજન મુખમા ન નાખવું આહારના ઉત્તમ પદાર્થ ખીજના ભાગમા જાય તો પણ આપણે આપણા અહો-ભાગ્ય માનવા.

(૪) જળપાન કરવું હોય ત્યારે પણ શ્રી ગુરૂમહારાજ આદિને જળની વિનંતિ કરવી; પછી એમની આજ્ઞા લઈ જળપાન કરવું પેટભરા ન થવું એક શ્વાસોચ્છવાસને બાદ કરી બાકી બધી વાતમા ગુરૂ-આજ્ઞા લેવી

(૫) ગુરૂ મહારાજ કે બીજા મોટા સાધુ બોલતા હોય, વાર્તાલાપ કરતા હોય ત્યારે વચ્ચે ન બોલવું

(૬) ગુરૂની સાથે ચાલતા મધદો ન થાય તેમ ગુરૂની પછવાડે જ ચાલવું ગુરૂના આસનને પોતાના વજનો પણ છંડો ન અડે એવી રીતે વર્તવું

(૭) મહારાજ ઉપાશ્રયમા પધારે ત્યારે સર્વ સાધુઓએ ઉભા થઈ સ્વાગત કરવું. એમની સામે થોડા પગલા ચાલી "પધારો સાહેબ" એમ કહેવું

વિનયધર્મનું જ આ બધું સ્પષ્ટીકરણ છે સ્વ આત્મારામજી મહારાજ વિનયને સર્વોપરિ માનતા આ વિનયતા પરિપાલનને લીધે જ તેઓ શિષ્ય પરિવારને મુક્તિના સૈનિકોનું એક સૈન્ય બનાવી શક્યા હતા. મુનિ મહત્તાના જાપ્તા પડતા દીપકમા એ રીતે આત્મારામજી મહારાજે નવો પ્રકાશ પુર્યો હતો

સમશેરધારીનો સામનો

સ્થા. સાધુના વેશમાં, એકવાર શ્રી આત્મારામજી મહારાજ પોતાના ગુરૂ સાથે માળવાના મુલકમાં વિચરતા હતા.

માર્ગ વિકટ અને નિર્જન હતો. સત્તાઈ રહેલા 'નાસો' અચાનક આક્રમણ કરી વટેમાગુઓનાં ધન-માલ લૂટી લેતા સાધુ કે ગૃહસ્થના ભેદ પાળખવાની પણ આ બીલોઆ બાગ્યે જ બુદ્ધિ હોય છે. માણસ નીકળે એટલે હરકોઈ પ્રકારે રજાટવા અને લૂટવા એ એમની મુખ્ય નેમ હોય છે.

મહારાજ શ્રી આત્મારામજી એ જ માર્ગે યદ્યને જતા હતા. પાસેની ઝાડીમાંથી એક મનુષ્ય-હેહધારી એકદમ ખડાર આવ્યો. મહારાજજીને પળખી કઢાવર ઢેહુ ભેઈને ધડીભર તો એ ધબી ગયો. એની હિમ્મત ન ચાલી. મુખેથી કઈ બોલવાને બદલે એણે એક અટકચાગુ આપ્યું.

ગધાતા હાડકાનો એક ટુકડો, એણે શ્રી આત્મારામજી મહારાજના ગુરૂ આગળ ફેંક્યો. ગુરૂજીએ એ દિશા બદલી બીજે માર્ગે લીધો બીલ તો આ સાધુએને કોઈપણ રીતે ચીડવવા જ માગતો હતો. સીધી રીતે ટટો કરી શકે એમ ન હોવાથી તેણે આ આડો માર્ગ લીધો હતો.

બીજીવાર પણ બીલે એજ મલીન હાડકુ ગુરૂજીના માગમાં આગળ ધપ્યું. બે-ત્રણ વાર ગુરૂજીએ અને સાથેના સમુદાયે માર્ગ બદલ્યા આખરે ગુરૂજીથી ન રહેવાયું. એમણે પોતાની શાંત વાણીમાં ઉપદેશના બે શબ્દો કહેવા શરૂ કર્યા.

પણ એ બીલ ઉપદેશથી રીઝે એમ તો હતું જ નહીં. એ તો શાંત ઉપદેશની સામે પોતાની સમશેર બેચીને ઉભો રહ્યો. સાધુ-સમાજ કે કલબ્યમૂઢ બની આ દ્રશ્ય ભેઈ રહ્યો.

“મારો જીવાનીનો ભેડ કાણુમાં ન રહ્યો ” આત્મારામજી મહારાજે પોતે જ એ પ્રસંગનું વર્ણન કરતા એ શબ્દો એક વાર ઉચ્ચાર્યા હતા.

એમણે એક જ ત્રાપ મારી, પેલા બીલનું કાડુ પકડ્યું. હાથમાંની તલવાર લટકતી દોરીની જેમ ઢીલી પડી ગઈ.

“અજમાવી લે, જેટલું ભેર હોય તેટલું.” બીલના કાંડાને બીંસતા મહારાજજીએ કહ્યું.

શેરને માથે સવાશેર હોય છે એ કહેવત બીલને એ વખતે સાચી પડતી લાગી. એણે કાલાવાલા તો ઘણા કર્યા પણ આત્મારામજી મહારાજે એને હોડવાની સાફ ના પાડી.

બીલને, એની એજ અવસ્થામાં ગામભેગા કર્યો. ગામના આગેવાનો પણ એકઠા થઈ ગયા પછી તો મહારાજજીએ પોતે એને શીખામણના એ બોલ સંભળાવી, સોના દેખતા ફટો મૂકી દીધા.

આવો સમયે પુરૂષ કદપણ સભા કર્યા વિના પોતાને જવા દે છે એ બાણી બીલનું કોર ચિત્ત પણ બીંબાયું એ બે હાથ ભેડી મહારાજના ચરણમાં નમી પડ્યો, અને બંને કે પોતાની મોન બાધાના ઉપકાર માનતો જતો હોય તેમ ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો.

શ્રી શાંતિસાગર સાથે સંવાદ

શ્રી આત્મારામજી મહારાજ પબ્બ છોડી, ગુજરાતમા પહેલવહેલા આળ્યા તે વખતનો આ બનાવ છે. આત્મારામજી ગુરૂની શોધમા હતા. શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજ ધણી બદ્ધિક, પવિત્ર અને સરળ પ્રકૃતિના સાધુ પુરૂષ હતા. એમને જ ગુરૂ સ્થાપવાની શ્રી આત્મારામજીના મનમા સ્વાભાવિક પ્રેરણા થઈ.

પરંતુ એ જ વખતે કોઈએ આત્મારામજી મહારાજને કહ્યું “ બુદ્ધરાયજી મહારાજ બીજી બધીરીતે સુયોગ્ય પુરૂષ છે, પણ હમણા હમણામા તેઓ શ્રી શાંતિસાગર સાથે વધુ પરિચય ધરાવતા થયા છે. અને શાંતિસાગરજી તો સિધ્ધાંત કરી બેઠા છે કે આ કાળે કયાંય પણ સાચી સાધુતા નથી શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજ ઉપર પણ એ સિધ્ધાંતની છાયા પડી છે. હવે જે પુરૂષ પોતે જ પોતાને સાધુ ન માનતા હોય તેમને તમે ગુરૂ તરીકે કઈ રીતે સ્વીકારશો ? ”

શ્રી આત્મારામજીનો અતરાત્મા એ વાત સાંભળી સતાપ અનુભવી રહ્યો. એમણે પોતે શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજ પાસે જઈ ખુલાસો માગ્યો.

શ્રી બુદ્ધરાયજી પોતાની નિર્દોષ-નિર્દેશ વાણીમાં કહેવા લાગ્યા “ બાઈ આત્મારામ ! હું તારા જેવો પંડિત નથી મે તારી જેમ શાઓ નથી જોયા અને મારામા એવી કોઈ શક્તિ હોય એમ પણ નથી માનતો. શાંતિસાગર સાથે ચર્ચા કે વિવાદ કરી શકું એવી વિદ્વત્તા મારામા નથી તુ પોતે પંડિત છે, સિધ્ધાંતશૈક્ષીનો બાણકાર છે, તુ પોતે શ્રી શાંતિસાગર સાથે ચર્ચા કર એ ચર્ચા હું સાંભળીશ અને પછી મારો પોતાનો નિશ્ચય બહાર કરીશ ”

શ્રી આત્મારામજીએ એ દરખાસ્ત મંજૂર રાખી. શ્રી શાંતિસાગરજી, જે એ સમયે અદ્વિતીય વાદકુશળ અને વિદ્વાન્ મનાતા તેમની સાથે શ્રી આત્મારામજીએ નિખાલસ દિલે ચર્ચા કરવી એમ ઠયું. શ્રી બુદ્ધરાયજી અને અન્ય જ્ઞાસુઓ ચર્ચા સાંભળી પોત-પોતાને માટે યોગ્ય નિર્ણય કરવાને સ્વતંત્ર હતા.

સુકરર કરેલા દિવસે બન્ને સમય પંડિતો એક સ્થળે એટલે કે શેઠ દલપતભાઈ બગીચામાં વંદામા-અમદાવાદમાં-એકત્ર થયા.

“ આજે કોઇ સાધુ જ નથી એમ આપ શા આધારે કહે છે ? ” શ્રી આત્મારામજીએ શ્રી શાતિસાગરને સીધા પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ સ્થાનાંગાદિ સૂત્રનો આધાર છે. ” જવાબ મળ્યો.

“ આરે બીજા કયા કયા સૂત્રોનો અભ્યાસ કર્યો છે ? ” શ્રી આત્મારામજી બાણે ઉલટ તપાસ કરતા હોય તેમ બોલ્યા.

“ સૂત્રો તો બહુ થોડા વાચ્યા છે ”

“ અરજી, હવે કયા પંડિત-ગુરૂ પાસે જવ્યા છે તે કહે. ”

હેલ્લા પ્રશ્નના જવાબમાં શાતિસાગરને કબૂલ કરવું પડ્યું કે પોતે કોઇ ગુરૂ પાસે રીતસરનું અધ્યયન નહોતું કર્યું માત્ર પંડિત પાસે બેસી કેટલાક શાસ્ત્રોના અર્થ અવધાર્યા હતા.

“ કયા પંડિત પાસે જવ્યા ? ” એ પ્રશ્નના જવાબમાં શાતિસાગરે શાસ્ત્રી રામચંદ્ર હીનાનાથનું નામ આપ્યું.

એ શાસ્ત્રીજીનું જૈન શાસ્ત્ર વિષયક જ્ઞાન કેટલું પરિમિત હતું અને શાસ્ત્રીજીએ પોતે જ્યારે મહારાજ શ્રી આત્મારામજી પાસે અનુયોગદ્વારાદિ ગ્રંથોના અભ્યાસ માટે માગણી કરી ત્યારે મહારાજજીએ પોતે શા માટે ના પાડી અર્થાત્ શા સારૂ એ માગણી ન સ્વીકારી, એ આખો ઇતિહાસ કહી સંજળાવ્યો.

શાસ્ત્રમાં લખેલા શબ્દોના અર્થ ગમે તે શાસ્ત્રી પાસે સાંજળ્યા એટલે શાસ્ત્રનું રહસ્ય સમજાઈ ગયું એમ માનવું એ કેવળ જામણ છે એવી જામણથી ઘણાકો આડા માર્ગે દોરાઈ બાય છે આવી મતલબના કેટલાક અસરકારક વાક્ય મહારાજશ્રીએ ઉચ્ચાર્યાં.

જૈન શાસ્ત્રો તો ઘણી વિશેષતાઓ ધરાવે છે ગુરૂગમ વિના એના યથાર્થ આશય ઉકેલવા એ સહેલી વાત નથી.

“ વિનયપૂર્વક ગુરૂજનોર્કી પાસ રહ કર પઢતે તો યહ પરિણામ નહીં આતા-શ્રદ્ધા બિગડતી નહીં. સ્થાનાંગ સૂત્રાદિકકા તત્ત્વજ્ઞાન કેવળ અક્ષરાર્થેનિ નહીં હોતા હૈ. ગુરૂ મહારાજ જબ ઉત્સર્ગ ઔર અપવાદ સમગ્રાવે, સપ્તજાંગી ઔર નય-નિસેષાદિ, વિધિ-સૂત્ર, ઉપદેશસૂત્ર, જાયાનક સૂત્ર, વિવરણ સૂત્ર વગેરેહ સમજાવે તબ ગીતાર્થ હોતા હૈ. પગારદાર શાસ્ત્રીજીકી પાસ પઢનેસે કોઈ ગીતાર્થ નહીં બન સક્તા. ” શ્રી આત્મારામજી મહારાજે શાતિસાગરને અનુલક્ષી વાત્સારા વહેવડાવી.

શાતિસાગર મૌન રહ્યા. શ્રી આત્મારામજીએ એવી શાત-નિર્દોષ શૈલીમાં આ હકી-કત સમજાવી કે શ્રોતાઓ પણ આ ચર્ચા સાંભળી મુગ્ધ બન્યા. શ્રી બુદ્ધેરાયજી મહારાજના વિષયમાં તો કંઈ કહેવાપણું જ ન હતું. શ્રી આત્મારામજીનું શાસ્ત્રીયજ્ઞાન કેટલું અગાધ છે અને ભગવાનના શાસન સંબંધે કેવી ઉડી ધગશ ધરાવે છે તે જોઈ એમને પણ બહુજ પ્રસન્નતા ઉપજી.

એ દિવસ પછી શાતિસાગર નરમ પડ્યા એમના ઘણા ભક્તો શ્રી આત્મારામજી મહારાજના ઉપદેશ તરફ વળ્યા. શાતિસાગરને લીધે અમદાવાદનો જૈન સંઘ, જે વિભક્ત બનવાની તૈયારીમાં જ હતો તેને મહારાજ શ્રી આત્મારામજીએ પોતાની કુશળતાથી ખચાવી લીધો.

યુક્તિ-પ્રમાણની ટંકશાળ

શ્રી આત્મારામજી મહારાજનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ખરેખર ઘણું અગાધ હતું તેઓ જ્યારે કોઈ ચર્ચા કે શાસ્ત્રીયનો સવાલ હાથ ધરે છે-એની બધી બાબતો છાંં છે ત્યારે જાણે કે ટંકશાળમાંથી સુવણસુદ્રાઓ એક પછી એક ઝરતી હોય એમ લાગે છે. પૂર્વાચાર્યોના વચનોની અથવા તો આધારોની જાણે વૃદ્ધિ થતી હોયની ?

ચતુર્થે સ્તુતિ નિર્ણય-આ અંથ જો કે સાપ્રદાયિક અને ચર્ચાત્મક છે પણ એમાં એકામાં એકા ૧૦ થી ૭૦ જેટલા પ્રામાણિક અશ્રેયા આધારો આપવામાં આવ્યા છે. પ્રતિવાદીની આસપાસ જાણે કે પ્રમાણરૂપી બાણના ધર ઉપર ધર ખડકાય છે સામે પક્ષ પ્રકારાત્મે પોતાનો પરાજય કબૂલે છે આખો અંથ જોવાનો અવકાશ ન હોય તેઓ જો પ્રારંભના બે-પાંચ પાન વાંચશે તો પણ એમને ખાત્રી થશે કે શ્રી આત્મારામજી મહારાજ એટલે બહુશ્રુતપણાની અથવા યુક્તિ અને પ્રમાણની એક ટંકશાળ

દીક્ષાના પ્રસંગો

હમણા હમણામા જૈન સાધુનો શિષ્યમોહ ખૂબ ગવાયો છે શ્રી આત્મારામજી મહારાજને એ મોહ સ્પર્શી શક્યો ન્હોતો એટલું જ નહીં પણ એવા નિમિત્તે સમાજમા નજીવો સંજોગ થાય તે જોવા તેઓ નૈયાર ન્હોતા

એક વાર પાર્શ્વચંદ્ર ગરુડના એક સાધુએ મહારાજશ્રી પાસે યાચના કરી

“આપ મને દીક્ષા આપી-સત્રાનુસાર ક્રિયા કરવાની તક આપો ”

શ્રી આત્મારામજી મહારાજે એ વિષયમા સં પટેલા, ગુરૂની સમ્મતિ મેળવવા જલા-મણુ કરી સાધુએ પોતાના ગુરૂને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિષ્ફળ ગયો ગુરૂજીએ એ સાધુને બીજા ગરુડની દીક્ષા લેવાની સમ્મતિ ન આપી

સાધુજીએ શ્રી આત્મારામજીને પોતાની સ્થિતિ સમજાવી આત્મારામજી મહારાજે ગુરૂની સમ્મતિ વિના દીક્ષા ન આપવાનો આગ્રહ કાયમ રાખ્યો સાધુજીએ બહુ વિનવણી કરી ત્યારે શ્રી આત્મારામજી મહારાજે આત્મકલ્યાણની કામનાવાળાને ગરુડના વાડા કે વઝ્ર અતરાય કરી શકતા નથી” એ સિદ્ધાંત સમજાવ્યો.

તેઓ જાણતા હતા કે જો આ રીતે એક ગરુડના સાધુઓ બીજા ગરુડમા જાળે તો જૈન સંઘમા અવ્યવસ્થા અને કુનય વધુ જોર પકડે તેઓ હમેશા શાંતિ અને કલ્યાણના જ પક્ષપાતી હતા શિષ્યોની સખ્યા વધારવાથી જ શાસનની પ્રજાવના થાય એમ તેઓ ન્હોતા માનતા.

“જેને આત્મહિત સાધવું છે સયમ પાળવો છે તેને ગરુડ કે વાડા કંઈ રીતે રોકી શકે એમ છે ? શાંતિથી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરો. ઉપાધિઓને અજાગી કરો તો કોઈ એક દિવરો જરૂર કલ્યાણનો માર્ગ મળી જાય ” મહારાજજીએ પાર્શ્વચંદ્ર ગરુડના સાધુને, એવી મતલબનો ઉપદેશ આપી શાંત કર્યો.

એ સાધુજી, મહારાજશ્રી પાસે આચારાગસૂત્રનો અભ્યાસ કરતા હતા. મહારાજજીના એ પ્રેમ અને શાંતિથી ઉભારાતા ઉપદેશે સાધુજીના મન ઉપર અદ્ભૂત અસર કરી.

x

x

x

x

એવા જ એક બીજા પ્રસંગ ઉપર પ્રકાશ નાખતો એક હસ્તલિખિત પત્ર પ્રાપ્ત થયો છે. આ પત્ર મહારાજશ્રીએ, અમદાવાદના શેઠ શ્રી હલપતભાઈ જગજીભાઈ ઉપર (સંવત ૧૬૩૬-બીજા આવણી શુ. ૯) લખ્યો હતો એ વખતે શેઠશ્રીના મંત્રી તરિકે પાટણવાસી શેઠજી ગોહડભાઈ માનચંદ હતા આ પત્ર શેઠશ્રીએ વાચી પોતાના મંત્રીને આપેલો શેઠજી ગોહડભાઈનો સ્વર્ગવાસ થયો એ પછી એમના ઘરમાથી, પુસ્તકોની વચ્ચેથી અકસ્માત આ પત્ર મળી આવ્યો.

પત્રનો સારાશ રૂપે છે ધાગધાવાળા બે ભાઈઓને દીક્ષા અપાઈ ચૂકી છે પાછળથી શેઠ હલપતભાઈનો પત્ર મળે છે, જેમા એ ભાઈઓને દીક્ષા ન આપવી એવી સૂચના લખેલી છે. હવે શું કરવું ?

શ્રી આત્મારામજી મહારાજે જો ઈચ્છ્યું હોત તો પોતાનો બચાવ સરસ રીતે કરી શકત. “ અમને દીક્ષા આપવાનો અધિકાર છે-જે કોઈ આવે એને સુધી નાખવો એ અમારી સત્તાની વાત છે ” એમ પણ કહી શકત પરંતુ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ જેવા શાંતિ-સંપન્ના આરાધકના મુખમાથી એવી વાણી કેમ સંભવે ?

મહારાજ સંકેત અને સત્તાપ અનુભવે છે શરમના માર્યા તેઓ શેઠજીને કંઈ જવાબ લખી શકતા નથી “ તમારો પત્ર પહોંચ્યો તે પહેલા દીક્ષા અપાઈ ચૂકી હતી એટલે હવે એની ચર્ચા કરવી નકામી છે ” એમ કહીને તેઓ મૂળ વાતને ઉડાવી દેવા પણ નથી માગતા “ વળી, મારી પાસે નહીં તો પોતાની મેળે પણ એ ભાઈઓ વેષ તો પહેરવાના જ હતા ” એ મૂળ મુદ્દાની વાત પણ તેઓ જતી કરે છે. પત્ર ઉપરથી ખુલ્લું દેખાઈ આવે છે કે એમના અતરમા સત્તાપ જળે છે-લગ્નતને લીધે તેઓ શેઠને જવાબ આપી શકતા નથી. સત્યુદ્ધેજીના સ્વર્ગવાસના સમાચાર લખતા પણ એમને એ જ સત્તાપ આઠે આવે છે.

સરળતા અને નમ્રતાના એક નમુનારૂપ આ પત્ર છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે. “ પોતે નાલાયક છે, પોતે તુચ્છ બુદ્ધિવાળા છે ” એમ કહેતી વેળા તેઓ પોતાના પાંડિત્ય અને પ્રતિજ્ઞાને પણ તુચ્છ ગણે છે. ખરેખરે મહાન પુરૂષ કેટલો નમ્ર. સરળ બની શકે છે ?

એ પત્રનો ઉપયોગી ભાગ નીચે આપ્યો છે.

“સ્વસ્તિ શ્રી અહમદાવાદ મધ્યે શ્રાવક પુણ્યપ્રભાવક દેવશુદ્ધિકારક શેઠ દલપ-
તભાઈ જશુભાઈ સપરિવાર યોગ્ય-

લિખી સહર અબાલાસેં સાધુ આત્મારામજી તરફસે ધર્મલાલ વાચના અપરં
ય અત્ર દેવશુદ્ધિસાચે સુખસાતા છે, આપકે સદા આનંદ રહે આગે મૈને ઇતને
દિન જો આપકો કાગલ નહી લીખા તિસકા કારણુ એ છે કિ હો માણસ
ધાગધાના મેરે પાસ લુધીયાને રાત્રિકે બે વાગે આવ્યા હતા. અને સ્વેરે કહને
લગે હમને સયમ લેના હૈ, જે કર તુમ દેવોગે તો ઠીક હૈ નહીતર હમ પોતે વેસ પહેરી
સૂ, કયોકિ હમારા આજકા મુદૂર્ત્ત હૈ તિસ કાળમે મેરેકો તો તાપ આતા થા તબ
નિનકો સાધુયોને વેષ દે દીયા પીછે તહાથી મૈં જિરે ગામમે ગયા. તાહા આપને
કાગલ અબાલે થાઇને આવ્યો કે ધાગધાવાલા તુમારી પાસ આયા હોવે તો તુમને દીક્ષા
ન ફેણી, તબ તો મુઝકો બહુત લગ્યા આઇ મેરે મનમે લગ્ન આવી કે શેઠજી લખે છે
તુમને દીક્ષા ન દેવી અને ઇનકો તો વેષ દે દીયા. અબ મૈં સેઠજીકું કયા જીબાબ લિખું ?
ઇસ લગ્ન કરકે આપકો ચિઠી નહી લીખી. મેરે સત્શુદ્ધ મહારાજ સ્વર્ગવાસી હો ગયે
તેની મૈને આપકો, લગ્ન કરકે કોઇ ચિઠી નહી લીખી, ઇસ બાતમે આપ સચ્ચે હૈ,
પરંતુ મેરી નિલાયકીકી તક આપકો ખ્યાલ ન કરના ચાહીયે, કયુંકિ મેરી તુઝ બુદ્ધિ
હે ” . . . વિગેરે.

પાડિત્ય અને પ્રતાપથી જેનું અંતઃકરણ શુષ્કમૃદુ છે તે કેટલી જાગૃતા અને
વિનય દાખવી શકે છે ? સામાન્ય વાચકના હિલ ઉપર પણ આ પત્ર કેવી નિર્મલ છાપ
મૂકી જાય છે ?

અપકારીનો ઉપકાર

પાલીતાણામાં તપગચ્છનો એક યતિ, શ્રી આત્મારામજી મહારાજને આપો દિવસ ગાળ બાડવાનો જ ધ ધો લઈ બેઠો હતો એ યતિની શારીરિક દશા પણ દયાજનક હતી. વાતરાજને લીધે સીધો ચાલી શકતો નહીં-આખે પૂરું દેખી શકતો નહીં. સ્વભાવના દોષે એ લવરી કર્યા કરતો માર્ગમાં ધસડતો ચાલતો અને આત્મારામજી મહારાજને ગાળો દેતો.

એને એમ જ ધઈ ગયું હતું કે આ આત્મારામજીના આગમન પછી, એણે પોતે જ અમારાં આહાર-પાણી બધું કરાવ્યા છે આત્મારામજીને લીધે જ અમને આહાર-આમશી મળી શકતી નથી

એક દિવસે આત્મારામજી મહારાજ પોતાના શિષ્ય-પરિવાર સાથે શ્રી સિદ્ધાચળની યાત્રા કરીને પાછા ફરતા હતા. માર્ગમાં તેમણે પેલા યતિને બોલ્યો પાસે જઈને એની પીઠ પર હાથ ફેરવ્યો

“યતિજી, તમને આમ કોણે બરમાલ્યા ? ” પૂરેપૂરા પ્રેમથી શ્રી આત્મારામજી મહારાજે યતિજીને રીઝવ્યા

“ગાળો આપવી એ ઘણું નિઘ કાર્ય છે, યતિને એ ન જાણે આહારની તગી પડતી હોય તો મને કહેા હું ખુશીથી તમારા માટે પ્રબધ કરી આપીશ આપણા શ્રાવકો કયા એાછા છે ? પણ તમે આ લવરી કરવાનું બધું કરો ” એટલું સાબળતા જ યતિજી, મહારાજશ્રી આત્મારામજીના ચરણમાં ઢળી પડ્યા પોતાના અપરાધની અશ્રુથીની આખે ક્ષમા માગી.

ધર્મશાળામાં આવી, મહારાજશ્રીએ શ્રાવકોને આ યતિની સજાળ લેવા બહામણ કરી એક સમયનો વૈરી, મહારાજજીના પ્રેમપ્રભાવે એમનો અનુરાગી બન્યો. દુરમનને પણ પ્રેમથી જીતવાની કળા આત્મારામજી મહારાજને બરાબર અવગત હતી.

વચનની ખાતર

શ્રી આત્મારામજી મહારાજ જાવનગરમાં ચોમાસું રમ્યા હતા, એ વખતનો આ એક પ્રસંગ છે.

ચોમાસું પૂરું થતું હતું તે વખતે ઘોઘાના ઠેટલાક ગૃહસ્થો, શ્રી આત્મારામજી મહારાજને ઘોઘામાં પધારવા વિનંતિ કરવા આવ્યા મહારાજશ્રીએ તો પોતાની અશક્તિ બતાવી, એટલે એ ગૃહસ્થો શ્રી હર્ષવિજયજી પાસે ગયા.

હર્ષવિજયજીએ જવાબ આપ્યો “ મહારાજ સાહેબની આજ્ઞા હોય તો અવાચ. એમની આજ્ઞા મળવી જોઈએ.”

ગૃહસ્થો તરત જ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ પાસે ગયા તેમણે કહ્યું કે આપ આજ્ઞા આપો તો શ્રી હર્ષવિજયજી ઘોઘા પધારવા ખુશી છે

મહારાજશ્રીએ ખુશીથી એ વિનંતિ માન્ય કરી હર્ષવિજયજીને ઘોઘા જવાની આજ્ઞા મળી

હર્ષવિજયજી મુઝાયા એમણે માનેહુ કે ગુરુજી કઈ આજ્ઞા થોડા જ આપવાના છે ? ઘોઘાના ગૃહસ્થોને સંતોષવા માટે જ એમણે એ આશ્વાસનના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા

હર્ષવિજયજી, મહારાજશ્રી આત્મારામજી પાસે આવી કહેવા લાગ્યા “ આપની ચરણ સેવા મૂકી દૂર જવાની ઇચ્છા નથી ”

“જો એમ જ હતું તો બોલતા પહેલાં એ બધો વિચાર કેમ ન કર્યો ? તમે શું બોલો છો તે તમારે પોતે પહેલાં સમજી લેવું જોઈએ હવે પોલી જવાયુ છે તો તે પાળ્યેજ દુટકો છે. તમે ઘોઘાના ગૃહસ્થોને જે વચન આપ્યું છે તે પળાવું જ જોઈએ. બીજી વાર આવા વચન કાઢતા પહેલાં વિચાર કરજો તમારા શબ્દોની તમે પોતે જો કઈ કિંમત ન આકો તો બીજાની પાસે તો એની કુટી બદામ જેટલી પણ કિંમત ન અંકાય.”

શ્રી હર્ષવિજયજીને એક વચનની ખાતર જાવનગર છોડીને ઘોઘા જવું પડ્યું. શ્રી આત્મારામજી મહારાજ પોતાના શિષ્ય-સમુદાયને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ઉપરાંત કેવી વહેવારિક તાલીમ આપતા તેનો આ નમુનો છે.

જૈન સાધુની સ્વતંત્રતા

સુરતમાં ચોમાસુ કરી મહારાજ શ્રી આત્મારામજી વડોદરા પધાર્યા. અહીં ચોડા દિવસ રોકાયા પછી એક દિવસે એમણે વ્યાખ્યાનસભામાં જ બહારે કહ્યું કે “આવતી કાલે છાણી તરફ અમારો વિહાર થશે.”

બન્યું એવું કે બીજે જ દિવસે કલકત્તાથી જૈન સંઘના એક અગ્રગણ્ય આગેવાન બાપુ શ્રી બદ્રીદાસજી વડોદરા આવી ચડયા. એમણે મહારાજશ્રીની વિદ્વત્તા સંબંધી ઘણી ઘણી વાતો સાંભળી હતી એ પોતે પણ બહુ જ જાદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ હતા. મહારાજ શ્રી આત્મારામજીની વ્યાખ્યાન વાણી સાંભળવાનો પોતાને પ્રસંગ મળશે એ જાણ નાથી જ તેઓ વડોદરા આવ્યા હતા.

વિહારનો દિવસ ઉઝ્યો બાપુ બદ્રીદાસજીએ મહારાજને વિનંતિ કરી “ઘણા વખતથી આપનું વ્યાખ્યાનરૂપી અમૃતપાન કરવાની આજ્ઞાલાખી રાખી રહ્યો છું આજનો દિવસ રોકાઈ બેઠો અને કૃપા કરીને વ્યાખ્યાન સંભળાવો.”

મહારાજશ્રી હમેશા પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહેતા મોટા ચમરબાંધી પણ એમને નિશ્ચયથી ડગાવી શકતા નહીં. મહારાજશ્રીએ કહ્યું “વિહારનો નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો છે. હવે એ પ્રરી શકે એમ નથી.”

બાપુજી બહુ દિલગીર થયા આખરે તેઓ પોતે છાણી ગયા છાણીમાં એમણે મહારાજશ્રીનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું. ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને કલકત્તા કોઈ વાર પધારવાનો આશ્રહ પણ કર્યો.

કોઈએ બદ્રીદાસ બાપુને પૂછ્યું “મહારાજશ્રીએ તમારી વિનંતિ અમાન્ય કરી તેથી તમને માફ ન લાગ્યું ?”

બાપુ બદ્રીદાસજીએ કહ્યું-“સામાન્ય જનજનને કદાચ માફ લાગે પણ મને તો મહારાજશ્રીની સ્વતંત્રતા અને નિશ્ચયાત્મકતા જોઈ બહુ જ આનંદ થયો. આવા નિશ્ચયબળવાળા અને શ્રીમતોની પણ પરવા નહીં રાખનાર મુનિના દર્શન ખરેખર વીરલ પ્રસંગ છે. અમારી લાગવગથી કે અમારી જાક્ષિત્યથી જે મુનિઓ ચલિત થઈ જાય તે બીજું શું પરાક્રમ કરી શકે ? મને તો આત્મારામજી મહારાજનું નિશ્ચયબળ જોઈ બહુ જ સંતોષ થયો છે.”

જ્યારે પંજાબના પુણ્ય જાગશે-

પંજાબની ભૂમિમાં શુદ્ધ શ્વેતાબર જૈન દર્શનની આસપાસ અશ્રદ્ધાનાં વાદળ વેરાયેલા પડ્યા હતા. શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજ એ વાદળ વચ્ચે પ્રજાતના કુમળા કિરણરૂપે પ્રકાશ્યા એમણે શુદ્ધ શ્રદ્ધાનનો પ્રચાર કરવા પોતાની શક્તિ ફેરવી પણ પછી તો એમને ગુજરાત તરફ જવું પડ્યું. વીખરાયેલા વાદળ પાછા એકઠા મળી જૈનત્વનો અવરોધ કરશે એવી શકા જાતોના હીલમા જન્મી

“એક વાર બુદ્ધરાયજી મહારાજને પંજાબની ખ્હાર જવા થો પછી તો એક એક શ્રાવક મુદપત્ની બાધશે અને જીન-મંદિરને બારંગે લોખંડી તાળા લાગશે.” બુદ્ધરાયજી મહારાજના પ્રભાવથી દબાયેલો સમૂહ એકાન્તમાં બબડતો

પંજાબના શ્રાવકોને પણ એમ થયું કે બુદ્ધરાયજી મહારાજના જવાથી પંજાબમાં પ્રત્યાઘાત થયા વિના નહીં રહે પણ શ્રી બુદ્ધરાયજી આશાવાદી હતા. જૈનદર્શનમાં એક એકને આગે એવા પ્રભાવકો થયા છે અને થવા જ જોઈએ એમ તેઓ માનતા. પંજાબના ઉદ્ધિગ્ન બનેલા શ્રાવકોને તેઓ સમજાવતા —

“હું ગુજરાતમાં જઈશ એટલે પાછળ અઘારું થઈ જશે એમ ન માનતા. જ્યારે પંજાબના પુણ્ય જાગશે ત્યારે મારા કરતા પણ અધિક પરિત અને પ્રતાપી પુરૂષ તમને મળી રહેશે.”

થોડા વખતમાં જ એ આશીર્વાદ સફળ નીવડ્યો. બુદ્ધરાયજી મહારાજે જ્યાં પ્રજાતનો પ્રકાશ રેલાવ્યો હતો ત્યાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજે મધ્યાન્હનો પ્રતાપ ફાળવ્યો. પંજાબના શ્રાવકોને ખાત્રી થઈ કે મહાપુરૂષની વાણી અને વહેવારમાં પણ કંઈક ન સમજાય એવો વૃદ્ધ અર્થસંકેત હોય છે. શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજે વાવેલા બીજ, શ્રી આત્મારામજીના પ્રયાસથી વૃક્ષરૂપે પરિણમ્યા. પંજાબના પુણ્યે જ જૈનસંઘને શ્રી આત્મારામજી લાધ્યા.

એક હસ્તલિખિત પત્ર

હસ્તાક્ષર

નવા વિજ્ઞાને હસ્તાક્ષરને પણ સામુદ્રિક શાસ્ત્રમા સ્થાન આપ્યું છે. મુખમંડળની જાળ્યતા ઉપરથી જેમ આપણે પ્રથમ પરિચયે જ સામા પુરૂષની પ્રાજ્ઞાવિકતાનું માપ કહાડીએ છીએ તેમ હસ્તાક્ષરે પણ પ્રથમ દર્શને જ એના વાચકના દિલ ઉપર, સ્હેજે ન જૂંસાય એવી ઉડી અસર આકે છે હસ્તાક્ષર ઉપરથી એ લખનારની શક્તિ, શુચિતા અને શૈલીનું અનુમાન બાંધાય છે એ નિયમને અપવાદ પણ હશે પરંતુ સાધારણ રીતે જે હસ્તાક્ષરો શુદ્ધ, એકસરખા મરોહદાર અને વ્યવસ્થિત સ્વરૂપમાં હોય છે તેનો લેખક પણ શુદ્ધતાનો પ્રેમી, કળાનો અનુભોદક તેમજ વ્યવસ્થાને ચાહનારો હોવો જોઈએ એવી આપણા અતરમા છાપ ઉઠે છે આગવવળા અક્ષરો, અધુરો મરોહ અને ચેક-બુંસ એ લખનારના મનની આગસ્ય, અવ્યવસ્થા અને ઉતાવળીવૃત્તિના સૂચક હોય છે

એ દ્રષ્ટિએ જે પત્રમાના હસ્તાક્ષરો અહીં મુદ્રિત કર્યા છે તે આ પત્રના લેખકની આતરવિભૂતિનું કંઈક દિગ્દર્શન કરાવે છે જેમને આપણે મોતીના દાણા કહીએ છીએ તે ઉપમા આ અક્ષરો જોતા જ યાદ આવે છે ધરિદાપૂર્વક મુદ્રિત કરવા માટે જ આ પત્ર લખાયો નથી મહાગજ શ્રી આ-મારામણના હસ્તલિખિત પત્રો આજમુખીમા ગણ્યા ગાઠ્યા જ હાથ આવ્યા છે, તેમાથી આ પત્રને કંઈક વધુ ઉપયોગી ગણી અહીં રજુ કર્યો છે હસ્તાક્ષરના વિષયમા આ પત્ર તથા બીજા પત્રોમા મુદ્દલ ભેદ નથી

આચાર્યશ્રીના હસ્તાક્ષર મુંદર છે, મરોહદાર છે. તેમ પત્રની લેખનશૈલી પણ એટલી જ સાદી અને પ્રવાહબદ્ધ છે પત્રનો મજકુર જોતા તો પત્ર લખતી વેળા હસ્તાક્ષરોમા કંપ કે ઉતાવળની આછી છાયા ઉતરવી જ જોઈએ, કારણ કે આ પત્ર લખતા એમના અતરમા સ્હેજ ઉકળાટ અવગ્ય હોવો જોઈએ એક પછી એક તેઓ મુક્તિઓની અવતારણા કરે છે સામા પક્ષની દલીલોને કેવળ રચનાત્મક ગૈલીએ કંઈક કટાક્ષ સાથે તોડવાનો પ્રયત્ન એમાં દેખાઈ આવે છે, છતાં અક્ષરો અને શૈલી જોતા ઘણી જ શાંતિથી, સમાધાનવૃત્તિથી પોતાની સ્થિતિ રજુ કરતા હોય એમ લાગે છે. એમની મુક્તિ પાસે સામા પક્ષ બાણે કે નિરૂત્તર બની સાજાગી જ લેતો હોય એવી કલ્પના સ્ફુરે છે.

આ હસ્તાક્ષરમાં વિવાહકળાને એક ન્હાનો ટુકડો છે, એમ કહીએ તો પણ ચાલે. કળા-કૌશલ્યવાળા પાષાણુખ અને જેમ અભયબદ્ધરમા સંઘરી રાખવામાં આવે છે તેમ આ પત્ર પણ એની મર્મખી, ઠાવકી ભાષા તેમજ તલસ્પર્શી સુકિતમત્તા માટે સાહિત્યમાં સંચરેલે ચોચ ગરુથો છે.

વાદનો વિષય

ચર્યાનો વિષય સામ્પ્રદાયિક છે અને એની સાથે સુખ્યત જૈન સાધુ સમુદાયને જ નીસબત છે.

યોગોદ્ધતન વિષે મહારાજજીએ આ પત્રમાં ચર્ચા કરી છે જગવતીના યોગ વદ્ધા હોય તે જ સાધુ વડી દીક્ષા આપી શકે એ પ્રકારની જે માન્યતા એ વખતે ગુજરાતમાં વિચરતા સાધુઓમાં પ્રચલિત હતી તે માન્યતારૂપી સાકળની એક એક કડી, મહારાજજીએ આમાં ખોલી બતાવી છે માન્યતા બરાબર હોય તો પણ એ આગ્રહને વળગી રહેવાની વાત કેટલી અસંગત છે એ તેઓ અહીં બતાવવા માગે છે સામાન્ય સાધુ સમુદાય જેને બૂલ કહેતો હોય તે બૂલનો સ્વીકાર કર્યા પછી પણ યોગવદ્ધનના નામે કેવી રમત રમાય છે એ બહુ જ ગભીરપણે આ પત્રમાં એમણે નિરૂપ્યું છે સુક્તિઓના બાણથી યોગવદ્ધનરૂપી માન્યતાનું સાડું ચે આકાશ છવાઈ જતું હોય એમ લાગે છે.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજ પોતાની ન્યૂનતાઓ બતાવવા માટે જ કલમ હાથમાં ધરી હોય એમ આ પત્ર વાચતા જણાય છે, પણ એ ન્યૂનતાઓ જ એમની મહત્તાની ઇમારત રચે છે એ ન્યૂનતાઓનું નિરૂપણ એક પ્રખર ધારાશાસ્ત્રીની વાદશક્તિનું જ્ઞાન કરાવે છે વિનયપૂર્વકની એમની વાદશેલી આ ન્યૂનતાઓના નિરૂપણમાં આપણે ભેઈ શકીએ છીએ.

(૧) હું પોતે જગવતીની સંપૂર્ણ આજ્ઞાનું પાલન કરી શકતો નથી માત્ર સમાચારીની રીતિએ વડી દીક્ષા આપી છે, એ પહેલી ન્યૂનતા.

(૨) યોગ વદ્ધા વિના પણ જગવતીનું અધ્યયન-અધ્યાપન કરાવું છું, એ બીજી ન્યૂનતા.

(૩) યોગ વદ્ધા છે, પણ શાસ્ત્ર નથી ભર્યા એવા પુરૂષોને ગણિ માનું છું એ ત્રીજી ન્યૂનતા.

(૪) ગણિ પોતે બીજાને ગણિપદ આપે એવું કોઈ ગરુડની સમાચારીમાં મેં નથી ભ્રુ, આચાર્ય જ ગણિપદ આપે એમ ભ્રુ છે; છતાં હું એમને પણ ગણિ માનું છું એ મારી ચોથી ન્યૂનતા.

(૫) પરિશ્રદ્ધી, અનાચારી, પાસત્યા આદિની પાસે ઉપધાન કરનારને પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય માન્યા છે, છતાં હું તો તેમને પણ સફળ ક્રિયાવાળા ગણુ છું એ મારી પાચમી ન્યૂનતા.

(૬) જે ગચ્છમા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, પ્રવર્તક, ગણિ એ પ્રકારે પાચ પુરૂષ ન હોય તે ગચ્છને ચોરપટ્ટવીરૂપ-લૂટારાઓની છાવણીરૂપ ગણવામા આવ્યો છે. હું તે ગાથા-આસા પ્રમાણે વર્તી શક્તો નથી એ મારી છઠી ન્યૂનતા છે.

વસ્તુતઃ આ ન્યૂનતાઓ મહારાજાની પોતાની નહીં. પણ એ વખતે સંઘમા જે અવ્યવસ્થા અને અરાજકતા વ્યાપી રહી હતી તેનું જ ચિત્ર નેમણે દોરી બતાવ્યું છે મહારાજાની પોતાની ન્યૂનતાઓ આખા સાધુ સંઘની ન્યૂનતાઓ હતી અને વિચિત્રતા તો એ પણ છે કે એ પ્રકારની અધાધીની તિમ વેદના, મહારાજા શ્રી આત્મારામજી સિવાય જાગ્યેજ બીજા કોઇને હશે.

એમની સંયમી જીવન નોકાનો ધ્રુવ તારો “ ભગવાનની આજ્ઞા ” હતો. નવી વિધિઓ, નવી રીતીઓ, નવી પ્રથાઓ નો દેશ-કાળના દગીયામા તરંગની જેમ ચડે-ઉછળે અને પાછી લીન થઈ જાય નોકાની સાથે એ તરંગો જલે અથડાય, નોકાને સહાયક થા તો વિરોધક પણ થાય, પરંતુ “ જિનાજ્ઞા ” નો ધ્રુવતારો બુલાવો ન જોઈએ.

શ્રી આત્મારામજી પોતાના પત્રમા એ જ વાત કહે છે યોગવહન, પદવી રૂઢી એ બધી તરંગમાળા છે. દેશ-કાળ પ્રમાણે એ જલે બુદ્ધા બુદ્ધા વેશ સજે. “ मैं तो जिनराज के चरणों का सरणा हि अपने उद्धार का कारण समजता हू— ”

બાકી તો “ રૂઢીઓને હું તપગચ્છની સમાચારી માનવા તૈયાર નથી ” એ શબ્દોમા મહારાજાજીનો ક્રાંતિકારી સ્વભાવ આકાર પામતો દેખાય છે.

ઉપસંહાર

યોગવહનની પરંપરાનો ઇતિહાસ ઉઠેલી, મહારાજાશ્રી કહે છે કે એ રીતિ કંઈ એકસરખી અવિચ્છિન્ન નથી રહી. ઇતિહાસ અને શાસ્ત્રદષ્ટિએ જ મહારાજાજી પોતાના મંત્રોએ નિરધારિત કરતા એ વાત અહીં સ્પષ્ટ થાય છે બૃહદ્ગચ્છના આશ પુરૂષ શ્રી સર્વદેવસુરિ યોગ વહન વિના જ સર્વ સિદ્ધાંત ભર્યા હતા અને શુરૂથી બુદ્ધા પડી આચાર્યપદ પણ અંગીકાર કર્યું હતું.

પત્રના અંતમા મહારાજા શ્રી પોતાનો નિર્ણય સૂચાવે છે.

॥ अर्द्धनमः ॥ एकसाद्विबभ्रं गरेजने विलासतकों
 निरवाथाकि एककयवेदसहितासनायकापुस्त
 क साधजैनमुनिआत्मारामजीकों सरकारनेनेटदा
 खलनेजनाचाहिये सोपुस्तकतोलमें ३५सेर९का
 है सोसरकारने गवरनरजनरलकीओ अंजवसा
 दिवकीमारफत मुऊकों जोधपुरमेंमिलाहै यहवात
 सत्यहै

२ नवीनसाधयोंकोबडीदीक्षादीनीहै सोकिसज्ञा
 खानुसारे गुजरानमेतो नगवतीनायोगवह्नाहोवे
 सोदीक्षादेवेहै इतिवस्त्र॥

उत्तर मेंपामरजीवनगवंतकीसपूषआज्ञाआरा
 धनहीसक्ताहूँ दिक्षातोमैनेसमाचारीकीरीतीसैं
 दीनीहै परंतु नगवतीकायोगतोमैनेनहीवह्नाहै
 यहमेरेमेंन्यूनताहै औरविना योगवह्नामै नग
 वतीप्रमुखशास्त्रव्यारमानमेंवावताहूँ शिष्योंकों
 वावनादेताहूँ यहहूसरीन्यूनताहै ३ और योग
 तोवह्नापरंशास्त्रनहीपढाहैरीतीपूर्वकतिसकोंमै
 गणिमानतारहूँ यहतीसरीन्यूनताहै ३ और
 किसिनीगछकीसमाचारीमैमैनेनहीदेखादेकि
 गणिगणिकी गणिपददेवे परंतु आचार्यगणिप
 ददेवेअसालेखसर्वपूर्वाचार्योंकीसमाचारीयोमेंहै
 परंमैतोपूर्वोक्तरीतीवालेकोंगणिमानतारदाहूँ य
 दधन्यूनताहै।

संबोधप्रकरणमें श्रीहरि नन्दसूरि जीने लिखा है कि जो
परियद्वधारी अणुचारी पासचे आदिके पास जो को
इ योग तथा उपक्षणादिक्रिया गुरुबुद्धि सेवदै तिस
की सर्वक्रिया निफल है उलटा बोद्ध योगो पक्षणादि
की क्रिया कर लेवाले प्रायश्चित्त के योग है अर्था
त उसको प्रायश्चित्त लेना चाहिये गाथा ॥ वंदनमंस
णाई जो गुवत्तणा इत पुरो विद्वियं गुरुबुद्धि एवि
हलं सब पछित्त जुगंवा ॥ ३ ॥ मैने तो ऐसे योगों के आ
गे योग बद्धनेवालों की क्रिया सफल मानी थी यद्द
नूनता है। आचार्य उपाध्याय रबा स्वविर उवर्त्ति
४ गलि ५ एपां चो पुरुष जिस गच्छमें न होवे सो गच्छ वो
र पत्नी समान है सम्यक् रूपरत्न का दर्शनेवाला सो
गच्छ है और नम जीवा को संसार नम एका हेतु है
ऐसे गच्छमें स्वविदित साफ को एक मज्जा मंत्रनी
वसनान चाहिये जे कर सामान्य साफ होवे परं
वोक्त पांचो गुणिन न दोवे तो गृहस्थ मेर दना अच्छा
है। गाथा जन्मन पंचमे वि न छिगले सो ऊपलि
सारिछो समत्तर यण दरणे न द्वाणन वज्रमण
सी लो ५ त छन मुज्जत मित्तं वसिय वं स्वविदि
एहिं साहृदि जइ सामात्म मुलिलो न गुलिलो
तउ वरं गेहं ॥ ६ ॥ इन गाथा धानुसार मैने दीव
लसक्तां और तप गच्छादि गच्छों के साफ्यों को
चोर पत्नी समान गच्छ और साफ्यों को चोर समान
न नदी मानता हूँ यद्द नूनता है

“ जैसी जैसी द्रव्य-क्षेत्राविकी सामग्री मिलती है वैसी वैसी प्रवृत्ति होती है। रूढ़ी पकड़के बैठ रहना यह सुझाँका काम नहीं है।” वीसभी सद्वीनो विचारक, क्रांतिकारी, आ सिवाय भीष्म कथुं सत्य कहेवानो हुतो ?

आ आभो ये पत्र ऐतिहासिक महत्त्व धरावतो होवाथी अही आ स पूष्पं पण्ये रज्जु कथो छे. आवा भीष्म पत्रो ने भेजववाभा आवे तो आपणु सामाजिक तेमज धार्मिक साहित्यने पणु समृद्धिशास्त्री जनावे

भूषण पत्रनी नकल.

ॐ अहं नमः । एक साहिब अंगरेजने विलायत को लिखा था कि—एक ऋग्वेदसंहिता सभाष्य का पुस्तक साधु जैन मुनि आत्मारामजी को सरकारने भेट दाखल भेजना चाहिये. सो पुस्तक तोल में ३५ सेर पका है सो सरकारने गवरनर जनरलकी ओ अंजट साहिब की मारफत मुसलको जोधपुर में मिला है, यह बात सत्य है.

२ नवीन साधुओं को बड़ी दीक्षा दीनी है, सो किस शास्त्रानुसारे ? गुजरात में तो भगवतीना योग बढा होवे सो दीक्षा देवे है इति प्रश्न.

उत्तर—मैं पामर जीव भगवत की संपूर्ण आज्ञा आराध नहीं सक्ता हूं. दिक्षा तो मैंने समाचारी की रीती से दीनी है, परंतु भगवती का योग तो मैंने नहीं बढा है. यह मेरे में न्यूनता है १. और बिना योग बढा, मैं भगवती प्रमुख शास्त्र व्याख्यान में वाचता हूं, शिष्यों को वाचना देता हूं यह दूसरी न्यूनता है २. और योग तो बढा, परं शास्त्र नहीं पढा है रीतीपूर्वक, तिस को मैं गण्डि मानता रहा हूं यह तीसरी न्यूनता है ३. और किस भी गच्छ की समाचारीमें मैंने नहीं देख्या है कि गण्डि गण्डि को गण्डिपद देवे, परंतु आचार्य गण्डिपद देवे ऐसा लेख सर्व पूर्वाचार्यों की समाचारीयो में है; परं मैं तो पूर्वाक्त रीतीवाले को गण्डि मानता रहा हूं, यह ४ न्यूनता है. संबोध प्रकरण में श्रीहरिभद्रसरिजीने लिखा है कि जो परिग्रहचारी अखाचारी पासथे आदि के पास जो कोई योग तथा उपधानादि क्रिया गुरुबुद्धि से वही, तो तिसकी सर्व क्रिया निष्फल है. उलटा बोह योगोपधानादि की क्रिया करखेवाले प्रायश्चित के योग

है अर्थात् उस को प्रायश्चित्त लेना चाहिये। गाथा—वन्देयानमंसखाई, जोगुवहायाइ तत्पुरो विहिंयं । गुरुबुद्धि (छी) ए विहलं, सच्चं पच्छित्तजुगं च ॥ ६३ ॥ मैने तो ऐसेयोंके आगे योग बहनेवालों की क्रिया सफल मानी थी, यह ५ न्यूनता है। आचार्य १, उपाध्याय २, स्थविर ३, प्रवर्ति ४, गच्छि ५ ए पांचो पुरुष जिस गच्छ में न होवे सो गच्छ चोरपल्ली समान है। सम्यक्स्वरूप रत्न का हरनेवाला सो गच्छ है और भव्य-जीवाको संसारभ्रमणका हेतु है ऐसे गच्छ में सुविहित साधु को एक महूर्त मात्र भी बसना न चाहिये। जे कर सामान्य साधु होवे परं पूर्वोक्त पांचो गुणिजन न होवे तो गृहस्थ में रहना अच्छा है। गाथा—

“ जैध्व न पंच इमे वि, नत्थि गच्छे तां हु पछिसारिच्छां । सम (मम)—
चरयणहरणे, भव्याय भव्यभमणसीलो ॥ ६४ ॥ तत्थ न मुहुचमिचं, वसियच्चं सु-
विहिण्हिं साहूहिं । जइ सामाण्यं सुणिणो, न गुणिणो तउ (ओ) वरं गेहं ॥ ६५ ॥ ”
इन गाथार्यानुसार मैं नहीं चल सकता हूं, और तपगच्छादि गच्छों के साधुओं को चोरपल्ली समान गच्छ और साधुओं को चोरां समान नहीं मानता हूं यह ६ न्यूनता है।

इत्यादि बहुत भगवत की आज्ञायों का मैं विराधक हूं। इस वास्ते मैं तो जिन-
राज के चरखों का सरख ही अपने उद्धार का कारण समझता हूं। बाकी भगवत की आज्ञा तो निकट संसारी जीव ही पूरी पाल सकता है और जो आपन लिखा है—गुज-
रात देश में तो भगवती का योग बसा हुआ गच्छि बड़ी दीक्षा देता है, सो तो मैं जानता हूं परंतु गच्छि गच्छि को गच्छिपद देवे ऐसा लेख होवे, और जिस शास्त्र का योग बड़े, वो शास्त्र तो विधिपूर्वक नहीं पढ़े, केवल योग बड़ लेवे, उस को गच्छि-
पद देना, सोइ बड़ी दीक्षा देवे, ऐसा लेख होवे तो मैं कोई गुजरात देस की रीती

१ तेनी पासे (पटल परिमहधारी, अनाचारी, पास्त्यादिकनी पासे) गुरुबुद्धि की करेक ध्वन, नमस्कार, योग, उपधान विगरे सर्व निष्फल छं अपने प्रायश्चित्तने योग्य छे. ६३

२ ज्यो आ (आचार्यादिक) पांचे न होय ते गच्छ चोरनी पल्ली समान छे, ते भव्य प्राणीओना समकितरूपी रत्नने हरण करनार अपने मभ्रमणना स्वभाववाको छे. ६४
तेवा गच्छमां सुविहित साधुओए एक मुहूर्त मात्र पण बसबुं योग्य नहीं, जो सामान्य सुनिओ गुणवाका न होय तो भरसां रहेबुं साब छे. ६५

को असत्य नहीं मानूंगा, परंतु पूर्वाचार्यों की किसी समाचारीमें ऐसा लेख हमको मालूम नहीं हुआ है कि-बिना ही बहुभुत अंगोपांगादि शास्त्रों के पढ़े हुए को गणित गणितपद देवे. “संगीष्ठीती गणित्य सः” इति श्रीहेमचन्द्रसूरिवचनात् ॥

थोड़े दिनों से जो कोई रूढ़ि चलती करी है, तिस को मैं तपगच्छ की समाचारी नहीं मानता हूं. और पूर्वाचार्यों के पुस्तक देखने से यह भी सिद्ध होता है कि—योग बहने की रीती एकमरीखी अविच्छिन्न नहीं चली आई है. श्रीतपगच्छाचार्य श्रीकुलमंडनसूरिजी विचारभूतमंग्रह में ऐसे लिखते हैं—“नाशकस्थाने चुल्लकावस्था-मेव संविग्नीभूताः नाशकमच्छगुहीभिः स्वयं चैत्यवामिभिरपि चैत्यवामितां निषेधयतामपि यः कोऽपि निस्तरति स निस्तरतु इति सर्वमिद्वान् पाठयित्वा कुत्रापि ग्रामादौ चैत्यवामिभ्यस्तत्प्रतिष्ठापलममाचौरबुंदगिरिच्छायायां आविहरटेलीप्रा-मयोरंतरे बटवृक्षस्याधो गोमयकेसरैराचार्यपदे प्रतिष्ठिताः श्रीसर्वदेवसूरयस्तेभ्यो बटग-च्छः समजनि, स चाधुनाचार्यबाहुन्याबुहदृच्छ इत्यभिधीयते, तेष बृहदृगच्छाद्यपुरुषै-र्धैत्यवामित्व परित्यज्य महानिशीथोक्तोपचानादिप्रतिपत्तिपुरस्सरं सुविहितसमाचारी समाश्रिताः (ता) ॥”

१ ते अग सहित आगमनो अभ्यासी होय अने ते गणि होय.

२ (श्री सर्वदेवसूरि) नाणक नामना स्थानमां चुल्लक माधुपणानी अबस्थामां ज सबेग पाय्या तेमने नाणक गच्छना गुरु के जेओ पोते चैत्यवासी हता तो पण तेमणे “चैत्यवासीपणानो निषेध करनाराओमांभी जे कोई निस्तार पामे ते भले निस्तार पामो” एम धारिने सर्व सिद्धांतो भणाय्या. पक्षी कोई पण ग्रामादिकमां चैत्यवासीओने लीधे प्रतिष्ठा (स्थान) नहीं पामवाथी अर्जुदाचल (आबु) पर्वतनी तळेटीमां आविहर अने टेली ए बे गामनी बबे बटवृक्षनी नीबे गोमयना केसरए करीने (वासछेप नांखीने) भी सर्व-देवसूरिने आचार्यपदे स्थापन कर्षो. तेमनाभी बटगच्छ नामे ते गच्छ थयो ते गच्छ हाखमां पण आचार्यों होवाभी बृहन्गच्छ एबे नामे कहेबाय छे ते बृहन्गच्छना प्रथम पुरुष श्री-सर्वदेवसूरिए चैत्यवासीपणानो स्थाग करी महानिशीथ सूत्रमा कछा प्रमाणे उपचान विगेरे कियाना अंगीकार पूर्वक सुविहित (सारा साधुनी) समाचारी आश्रय करी छे.”

હસ લેખ સેં યહ સિદ્ધ હોતા હૈ—બૃહદ્ગણ્ઠ કે આઘ પુરુષ શ્રીસર્વદેવસરિને વિના હી યોગ વક્ષા સર્વ સિદ્ધાંત પઢે થે ઔર ગુરુ સેં ન્યારે હો કે આચાર્ય પદ લીના, ઔર ચૈત્યવાસીપથા છોડ કે મહાનિશીથ કે કથન મૂજબ ઉપધાનાદિ સ્વયમેવ વક્ષા, સુવિહિત સમાચારી અંગીકાર કરી. હસ હેતુ સેં ગણિ હી દીઘા દેવે યહ અવિચ્છિન્ન પરંપરા નહીં માલુમ હોતી હૈ. જૈસી જૈસી દ્રવ્યવેત્રાદિકી સામગ્રી મિલતી હૈ તૈસી તૈસી પ્રવૃત્તી હોતી હૈ. રુઢી પકડ કે વૈઠ રહના યહ સુઝોં કા કામ નહીં હૈ. હસ લેખ મેં જો મગવત કી આજ્ઞા વિરુદ્ધ લિખા હોવે તો મિથ્યાદુષ્ટકૃત દેતા હું. યહ લેખ વાંચકર તુમને શ્રી અપના અમિપ્રાય કૃપા કર કે લિખના. હત્યલં વિસ્તરેણ ॥

પત્રની પ્રત્યેક પકિતમા સયમ અને વિચારસ્વાતંત્ર્ય જાળકે છે આ એક જ પત્ર, મહારાજશ્રી આત્મારામજીના અતરની પીછાન કરાવવાને બન છે

જેવો જેનધન પામે ૧૦ તમની સારે મના બાઈ કરેતા પણ
અધિક સ્નેહમળ ૧ રાખવા એવો અર્થિન, ત્યના જ્યો મતલબનો
હલપણ છે શ્રી રત્નપ્રભસુરિએન બના- અધાર હામર દુખીન જેન ધર્મો
બનાવ્યા ન્યારે એમાના કેટલા- રાગપૂત, કેટલા- આશાનુ અને -કેટલાક વૈરથ
પણ હતા એ સર્વમા તારી વહેવાર તથા બેટી વહેવાર પણ હતા
યોરવાડ વગની મ્લાપના બી હરિન નરિએ કડી હતી એવો આધાર મળે
હે શ્રી જિનમેન અવય અને લોહાચાર હલ્લેગોની એ મ્લામા નના જેનો
બનાવ્યા હતા ચોતાની ૪ મતને સર્વોત્તમ માનતી અને બીજા જન ભાઈઓ
સાથે ટેલીએટી વહેવાર ન રાખતા બના આજ્ઞાનતા ૪, ૨ડી માત્ર છે

(જેન અર્થ રિપચ- પ્રશોનરનાથી)

શ્રી વિજયના દસુરિ

મુંબઇનો વિરોધ

મહારાજશ્રી આત્મારામજી ને કોઇ પણ ઉપાયે અમેરિકાની સવધર્મ પરિષદમાં પધારે તો તેમનું સ્વાગત કરવા અથવા તેમને યોગ્ય બધી સાનુકૂળ વ્યવસ્થા કરવા, પરિષદના વિદ્વાન અગ્રેસરોએ એક કરતા વધારે વાર ખાત્રી આપી હતી તેઓ અમેરિકા પધારે તો જૈનદર્શનના સળધમાં ઘણી ઘણી ગેરસમજ દૂર થવા પામે એટલું જ નહીં પણ એક બહુશ્રુત, પડિત, સ્વતંત્ર વિચારકની હાજરીથી પરિષદના પુરસ્કર્તાઓનો પરિશ્રમ ઉગી નીકળે એવી આશા પણ અમેરિકાના આગેવાનોએ પોતાના આમત્રણમાં વ્યક્ત કરી હતી, પરંતુ મહારાજજી પોતે તો હિંદનો કિનારો છોડી શકે એમ હતું જ નહીં—જૈન મુનિના યમ-નિયમો એમને સાગરને પેલે પાર જવાની સમ્મતિ આપી શકે નહીં

એટલે એમણે કેટલાક મોખતીઓ સાથેના ઉદાપોહ પછી, શ્રી વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાધી, ખાર-એટ-લો ને અમેરિકા મોકલવાનું નક્કી કર્યું. એમની માહિતી માટે મહારાજજીએ ખાસ “ચીકાગો પ્રજનોત્તર” નામનું પુસ્તક તૈયાર કર્યું. તે ઉપરાંત શ્રીયુત વીરચંદ્ર ગાધીને થોડો વખત, પાસે રાખી શાસ્ત્રાભ્યાસ પણ કરાવ્યો. જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયાના કાર્યવાહકોનો પણ મહારાજજીને સારો સહકાર મળી ગયો.

શ્રીયુત વીરચંદ્ર ગાધીએ પરિષદમાં અને પરિષદની ખંડાર પણ-અમેરિકામાં, જૈન દર્શનનો ઉકેલ બજાવ્યો જેઓ જૈનધર્મ વિષે કરી જ માહિતી ધરાવતા ન હતા તેમને જૈન દર્શનના મૂળ તરવો એમણે સમજાવ્યા. જૈન ધર્મને જેઓ નાસ્તિક કિંવા બૌદ્ધ-ધર્મની શાખારૂપ માનતા હતા તેમનો જામ પણ ટાળ્યો. તદ્દન નવી ભૂમિકા એમને ખેડવાની હતી મહારાજશ્રી આત્મારામજીની પ્રેરણા અને પીડબળે સ્વ ગાધીને ફત્તેહમદ બનાવ્યા.

પણ એ વખતે મુંબઇ આજે સૌથી વધુ સ્વતંત્ર અને સુધારક ગણાતું મુંબઇ કેટલું પછાત હતું અને મહારાજશ્રી આત્મારામજીની જાવના અને યોજના સમજવામાં કેટલું નિષ્ફળ નીવડ્યું હતું એ વાત તે વખતની, એક અતિ જીર્ણ પત્રિકા ઉપરથી જણાય છે. કઈ ટીકા કરવાની ખાતર નહીં, પણ એક હકીકત તરિકે એ પત્રિકાનો અહીં પુનરુપધાર કરે છું.

મુંબઇ તા ૯મી જુલાઈ ૧૮૯૩

બહેર ખબર

સર્વે ધર્માભિલાષી જૈનોને વિનયપૂર્વક સૂચવવામાં આવે છે કે, અમેરિકા ખંડ મધ્યે ચીકાગોના પ્રદર્શનમાં (સંઘના) નામથી જૈન એસોસીએશને પ્રતિનિધીઓ મોકલવા

વિષે સર્વ જૈનોની સમ્મતિ લીધા વિના ઠરાવ્યુ છે તેની વિરૂદ્ધમાં બાણુવા જેવી ઘણી બાબતો હાલમાં બાહર આવી છે અને તેથી ઘણા લોકો નાખુશ છે. આ વાત એટલી બધી પ્રસિદ્ધ છે કે તેનું વધારે વિવેચન કરવા હવે દરકાર રહેતી નથી. અને અમે આ નીચે સહી કરનારાઓ ખુદી રીતે જણાવીએ છે કે જે એ પ્રતિનિધીઓ ચીકાગો મોકલવાનું ઠરાવ્યુ છે તે અમેને તદ્દન પસંદ નથી, તેથી અમે તેને રદ કરીએ છીએ અને એ બાબતમાં અમારા જૈની લોકોની સમ્મતિ નથી.

(અહીં નીચે ૧૩૭ જેટલી સહીઓ છે મોટો ભાગ મારવાડ તથા ગુજરાતના બાધઓને હોય એમ નામ ઉપરથી જણાય છે) સહીઓની નીચે લખ્યુ છે. વધારે લખાણ થવાને લીધે માત્ર ગુજ સહીઓ છપાવી છે, પણ ઘણી સહીઓ ધચ્છેલી છે

x

x

x

x

આજથી ચારેક દસકા ઉપરનો આ પ્રસંગ છે અર્થાત્ અરધા સૈકા ઉપર રહી-ચુસ્તતા અથવા આગ્રહ-અભિનિવેશનું મુબંધ જેવા મુખ્ય નગરમાં કેટલું જોર હતું અને આત્મારામજી જેવા શામનરસિકોના માર્ગમાં કેટલા વિન-કંટક પથરાયેલા હશે તેની આ ઉપરથી કલ્પના થઈ શકશે સામાન્ય જનસમુદાય, ધર્મપ્રચારની ખાતર પણ પોતાના એકાદ પ્રતિનિધિને દરિયાપાર મોકલવા નૈયાર ન હતો આત્મારામજી મહારાજ જલે સમયના બાણુ હોય, શાસ્ત્રના જ્ઞાતા હોય, પણ સમુદાયનો અમુક ભાગ તે પોતાના સમયની પરિમિતતાઓની બહાર દષ્ટિ સરખી પણ કરવાને અશક્ત હતો મુબંધનો વિરોધ એ વાતની સાક્ષીરૂપ છે એ સિવાય એ પત્રિકાનું કંઈ મૂલ્ય નથી

છેલ્લા આલીશ-પચાસ વર્ષમાં તે ગુગાનરના પાણી એટલા જોરથી ધસી આવ્યા છે કે એક વખતનો મહાન્ સ્થિતિચુસ્ત ગણાતો વર્ગ પણ હવે મુધારક બન્યો છે. સમયનો એ પ્રભાવ છે મહારાજજીના આ પ્રસ્તાવનો જેમણે વિરોધ કર્યો હતો તેમના જ ઘણા સગા-સબંધીઓ અને મિત્રો વિગેરે યુરોપની યાત્રા કરી આવ્યા હશે

શ્રી આત્મારામજી યુગનેતા હતા-એમના પોતાના સમયથી પણ પર હતા તેમજ સમાજના વિગ્રાધને પણ પ્રસન્નમુખે પી જવાની એમનામાં નાકાત હતી, એમ આ પુરાણી પત્રિકા પોતાની મૂક વાણીમાં બોલે છે.

યતિઓનું પરિબળ

“ એ વખતે જૈનોનો ઘણો મોટો ભાગ યતિઓ, એટલે કે શિધિલાચારીઓનો અનુ-
સંગી બની ગયો હતો. આ યતિઓ દોગધાગાથી, મત્રતત્રથી લોકોના દિલને રીઝવતા
અને પોતે જ ગરબના ધણીધારી છે, પોતે જ મુઘમસ્વામીની પાટના સાચા ઉત્તરા-
ધિકારી છે એવી મતલબની શ્રદ્ધા ઠસાવી, લોકોની પામેથી પૂજા-સેવા દ્રવ્ય વિગેરે
પ્રાપ્તતા ” મહારાજશ્રી આત્મારામજીના સમકાલીન શ્રી વૃદ્ધિય દ્રજીતા જીવનચરિત્રમાં એ
મતલબના કેટલાક ઉદાહરણો છે.

એક તરફ યતિઓનું આવું પરિબળ જાણ્યું હતું અને બીજી તરફ સ્થાનકવાસી
સંપ્રદાય પોતાનું પ્રચારકાર્ય કરી રહ્યા હતા. એવેની મુનિઓની બાંને બાંને આવું આ રીતે
નહોતું હતું. તેઓ પોતાને સવેગી-શુદ્ધ ક્રિયાપાત્ર તરિકે ઓળખાવતા હતા તેઓમાના
પાપ કોઈક બંદેર રીતે નહીં તો ખાનગીમાં મત્રતત્ર-ત્યોતિષ-વંદ્યક વિગેરેનો આશ્રય
લઈ પોતાના શિધિલાચારને દુષપાવતા સયમમાર્ગમાં દેર દેર કટક છવાયા હતા.

યતિઓ તેમજ પૂજ્યો એક વાર રાજશ્રય મેળવી શક્યા હતા પોતાની વિદ્યાના
માર્ગ એમણે જૈનશાસનની કેટલીક અગ્રસ મેવાઓ પાળી ભૂતકાળમાં કરી હતી. પરંતુ એ
બંનેની પાછળી હવે પાછા વળતા હતા. મુની પ્રતિષ્ઠા ઉપર ઉભેલા અધિકાર અને
અભિમાનના થાજલાને લુણા લાગી ચૂક્યો હતો.

ચારિત્ર અને શાસ્ત્રાધ્યયન બંધ પડ્યું છે એમ જાણવા છતાં એક માત્ર પરપરાના
માર્ગ યતિઓ પોતાનું મહત્વ ટકાવી રાખવા મથતા. પોતાની હાજરીમાં કોઈ સવેગી
મુનિ વ્યાખ્યાન વાંચી શકે નહીં, પોતાની અનુમતિ સિવાય કોઈ મુનિ ગામમાં
પ્રવેશી શકે નહીં, પોતાની મંજૂરી સિવાય કોઈ મુનિનું સ્વાગત થઈ શકે નહીં, પોતાની
મંજૂરિ સિવાય કોઈ મુનિ આતુર્માંસ રહી શકે નહીં, એમ જ આ યતિઓ માનતા અને
પોતાના સરી જતા અધિકારને ટકાવી રાખવા જરૂર પડે તો પશુબળ કે ધાક-ધમકીનો
પણ ઉપયોગ કરતા.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજને પણ એ વિરોધનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.
એમણે પૂછ્યો પોતાના સંપ્રદાયની સામે ખુલ્લો બળવો જગાડ્યો તેમને બહારનો
આવો વિરોધ શું કરી શકે ? નિર્ભયતા, નમ્રતા અને કુશળતા એ એમના મુખ્ય શસ્ત્ર
હતા. શિધિલાચારનું પરિબળ તોડવામાં મહારાજજીએ પોતાનો સાધ આપ્યો.

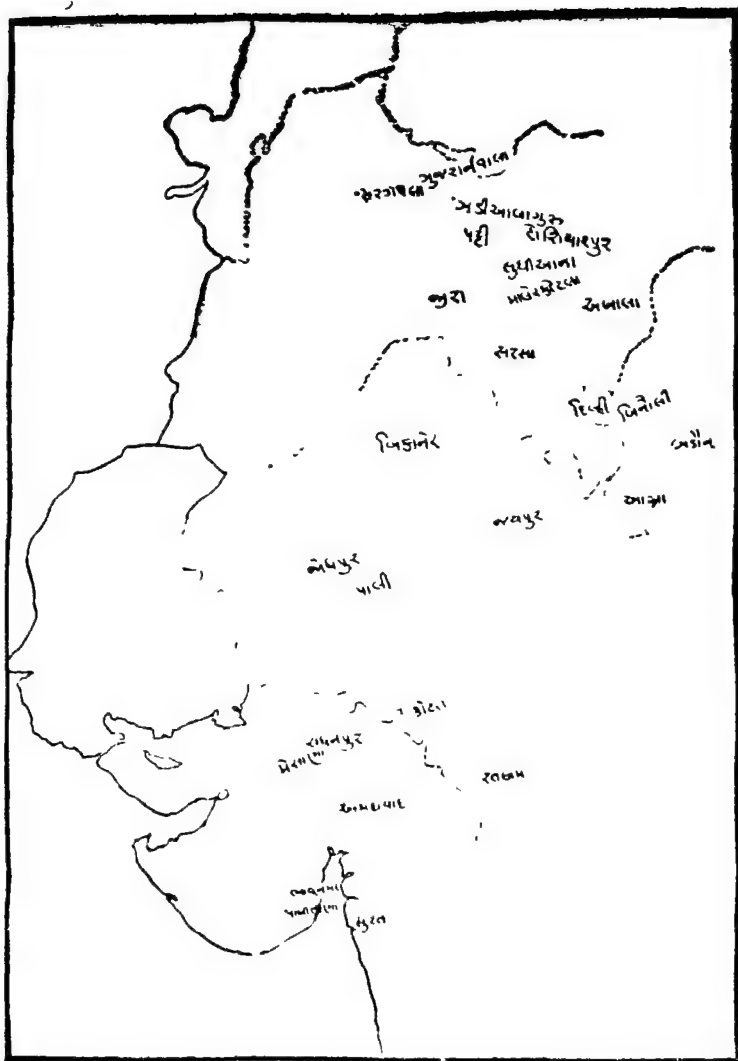
વધુ મહત્વની વાત તો એ છે કે શ્રી આત્મારામજી અને એમના સહચારીઓએ ભાવિક સમુદાય પાસે ઉજ્જવલ આદર્શ રજી કર્યો મહોદ્દાની વાતો વડે નહીં પણ જીવનમાં ઉતારેલા-પચાવેલા આચાર વ્યવહાર વડે સાચો સચમી, તપસ્વી, જ્ઞાની પુરૂષ કેવો હોય તે એમણે બતાવ્યું અને દંજ તેમજ શિથિલાચાર જોઈને થાકી ગયેલી જનતાએ એ આદર્શ સાધુના પરિવારને સત્કાર્યો ધીમે ધીમે જેમતુ જોર હતું તે શિથિલાચારીઓ અમુક અપેક્ષાએ નરમ પડ્યા અને સચમ-માગની જે ક્ષીણ ધારા વહેતી હતી તે એક સુદર સરિતારૂપ બની

શ્રી ખુદેરાયજી મહારાજનો શિષ્ય-પરિવાર એ સમયમાં એક ન્હાના ઝરણુ-રૂપ હતો એમ કહીએ તો ચાલે યતિઓના પરિબળરૂપી પદ્ધતિ એ વેગ રાષ્ટ્રીને બેઠા હતા ક્રિયોદ્ધારનું શ્રી ખુદેરાયજી મહારાજને વહેતું મકેતું ઝરણુ અનેકવિધ અતરાયોને કળ-બળથી ઠેલતું આગળ ચાલ્યું શ્રી ખુદેરાયજી મહારાજ અને એમનો સમર્થ છતાં શાત, તપસ્વી છતાં નિરભિમાની, જ્ઞાની છતાં સ્પૃહાગ્રહિત એવો શિષ્યપરિવાર યતિઓની આ-ખમાં ખુચી રહ્યો કોઈ પણ ક્રિયોદ્ધારકને માટે એ અનિવાર્ય ગણાયું છે

શ્રી ખુદેરાયજી મહારાજના પરિવારનું વર્ણન આપતા ઉપરોક્ત ચરિત્રના લેખકે શ્રી આત્મારામજી મહારાજને પણ યાદ કર્યા છે એમને વિષે આવા સ્તુતિવાક્યો ઉલ્લેખાયા છે —

“ શ્રી ખુદેરાયજી પછી થોડા જ વખતમાં એક બીજા પુરૂષ મહાર આઠ્યા આ મહાપુરૂષ આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા મુનિરાજ શ્રી આત્મારામજી છે એમની ખુદિ બહુ નિકળુ હતી શાસ્ત્રોના વાચનથી મન્ય શું તે એમને સમગ્રતયુ બે-ચાર વરસના અમલમાં એમણે સાત હજાર જેટલા ધર્માનુરાગીઓને શુદ્ધ શ્રદ્ધાન તરફ વાળ્યા + + + એ વખતે અમદાવાદમાં મુનિ શાંતિનાગજે કેટલીક શાસ્ત્રવિદ્ધ એકાદ પ્રરૂપણા કરવા માંડી હતી, શ્રી આત્મારામજી મહારાજે તેમની સાથે ચર્ચા કરીને તેમને નિરૂત્તર કર્યા. અમદાવાદનો શ્રી સદા તેમનું જ્ઞાન અને વાદવિવાદની કુશળતા જોઈને બહુ ખુશી થયો ”

એમની કેટલીક વિગત વિષે આ જ અથમાં વિવેચન થઈ ચૂક્યું છે મહારાજ શ્રી આત્મારામજી ન્યાયે સ ૧૬૪૨ ના સમાધાન પછી-પાલીતાણામાં પ્રવેશ્યા ત્યારે ત્યાંના યતિવર્ગે, સ્વાગતનો વિરોધ કરેલા. પરંતુ એ વિરોધ બુઝાતા દીપકના છેલ્લા અમકારા જેવો જ નિવડ્યો. દરબારી અધિકારીઓએ પોતે યતિપક્ષને દબાવ્યો મહારાજ શ્રી આત્મારામજી પુરા સન્માન સાથે પાલીતાણામાં પધાર્યા એમ કહેવાય છે કે પાલીતાણા રાજ્ય અને આ ક પેટી વચ્ચે એ વખતે ચાલતી ચર્ચાના કેટલાક પ્રશ્નો છણવામાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજે પૂરેપૂરી સહાય આપી હતી.

स्व० श्री विजयानंद सूरजना यातुभासि : बिहार.

સ્વ. શ્રી વિજયનંદસૂરિના ચાતુર્માસ

અંવત્ ૧૮૬૩ જન્મ—

”	૧૬૧૦	(સ્થાનકવાસી)	દીક્ષા-ભાલેર કોટલા
”	૧૬૧૧	ચાતુર્માસ-સરસા	રાણીયા
”	૧૬૧૨	”	સરગથલા
”	૧૬૧૩	”	જયપુર
”	૧૬૧૪	”	પાલી
”	૧૬૧૫	”	જયપુર
”	૧૬૧૬	”	રતલામ
”	૧૬૧૭	”	સરગથલા
”	૧૬૧૮	”	દિલ્હી
”	૧૬૧૯	”	છરા
”	૧૬૨૦	”	આગ્રા
”	૧૬૨૧	”	કોટલા
”	૧૬૨૨	”	સરસા
”	૧૬૨૩	”	હુશીઆરપુર
”	૧૬૨૪	”	બિનોલી (દિલ્હીપાસે)
”	૧૬૨૫	”	બડોત
”	૧૬૨૬	”	ભાલેર કોટલા
”	૧૬૨૭	”	બિનોલી
”	૧૬૨૮	”	બુધીઆના
”	૧૬૨૯	”	છરા
”	૧૬૩૦	”	અંબાલા

”	૧૬૩૧	”	હુશીઆરપુર
”	૧૬૩૨	”	અમદાવાદ (સંવેગમતસ્વીકાર)
”	૧૬૩૩	”	બાવનગર
”	૧૬૩૪	”	જોધપુર
”	૧૬૩૫	”	બુધીઆના
”	૧૬૩૬	”	ઝંડીઆલા ગુરૂ
”	૧૬૩૭	”	ગુજરાંવાલા
”	૧૬૩૮	”	હુશીઆરપુર
”	૧૬૩૯	”	અ બાલા
”	૧૬૪૦	”	બીકાનેર
”	૧૬૪૧	”	અમદાવાદ
”	૧૬૪૨	”	સુરત
”	૧૬૪૩	”	પાલીતાણા
”	૧૬૪૪	”	રાધણપુર
”	૧૬૪૫	”	મેસાણા
”	૧૬૪૬	”	જોધપુર
”	૧૬૪૭	”	માલેર કોટલા
”	૧૬૪૮	”	પટ્ટી (જી લાહોર)
”	૧૬૪૯	”	હુશીઆરપુર
”	૧૬૫૦	”	ઝંડીઆલા ગુરૂ
”	૧૬૫૧	”	જીરા
”	૧૬૫૨	”	અ બાલા
”	૧૬૫૩	”	ગુજરાંવાલા (સ્વર્ગવાસ)

પરિશિષ્ટ

૧૭ ન્યાયાભિનિધિ જનાચાય શ્રી વિજયનરસુરિના પદ્મજી શ્રી વિવેચવલ્લભસુરિએ આપેલી
ખીન્નન આદર્શ મુનિશ્રી ચરણવિજયજી દ્વારા પરિશિષ્ટ યોગ્ય છે શ્રી વિજયવલ્લભસુરિ, સ્વ
માન્ય જ્ઞાતિના રાજા સમય રમ્યા છે મનના વલ્લભશ્રી જનપ્રસન્નથી પરિચિત છે સ્વ
માન્ય જ્ઞાતિના વિજયવલ્લભસુરિ, એમને જનાના હાથડપ દેના એમ પાન નીચ તો આપ કદવી
રી રમ્યા રત્નચરિત્રમાં કહ્યું છે, અને કદવીકે વિગત માત્ર નહીં પણ છે સ્વ
માન્ય જ્ઞાતિના રત્નચરિત્ર સમજનામાં પ્રસ્તુત પરિશિષ્ટની ખાસ રૂપરેખાઓ ઉપયોગી થઈ પડશે

૧૯૦ ની સાતમા સભેગ પક્ષ સ્વીકારી પહેલુ ચોમાસુ અમદાવાદમાં કયું

૧૯૩૩ નુ ચોમાસુ ભાવનગરમાં કયું

૧૯૩૮ નુ જોધપુરમાં કયું અને ત્યાંથી પળખમાં પધાર્યા

૧૯૪૫ નુ ચોમાસુ લુધીઆના

૧૯૩૬ નુ જડિયાસાગર

૧૯૪૭ નુ ગુજરાંવાસા અહીં જેનતવાદશી પ્રથમી રચના કરી

૧૯૩૮ નુ હોશિયારપુર

૧૯૩૯ નુ આંખાના શહેર

આ પાંચ વર્ષોમાં સમગ્ર પળખ દેશમાં વિચરી પ્રથમના પ્રતિષ્ઠાપેત શ્રાવકોને ઉપદેશ
દાન પાત્ર કરી, કટલાક નવા સાવેશ જતાની આછી રહેલ કાર્યની સિદ્ધિ માટે ફરી બીજી વાર
ગુજરાત તરફ નિર્દાર કયો

૧૯૪૦ નુ ચોમાસુ બીકાનેર કયું

૧૯૪૧ નુ અમદાવાદ કયું આ ચોમાસા દરમિયાન અમદાવાદના ત્રીસ વને સચના
કુટીર અમેએ અમારી ફરજ અદા કરી હવે બીસધે પોતાની ફરજ અદા કરવાની છે એટલે

કે પજાબના શાવકોને શુદ્ધ માર્ગમાં લાવી શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી બનાવવાનું કાર્ય અમેએ કર્યું છે હવે એઓ પ્રભુ શીવીરના શુદ્ધ માર્ગમાં પાકા થઇ કાયમને માટે બન્યા રહે તે હાય આપ શ્રીસંઘ કરવાનું છે

આ વખતે શ્રીસંઘમાં નાયક નરીકે નગરગૌડ શ્રીમાન્ ગૌડ પ્રેમાભાઈ હેમાભાઈ દત્તા અને તેમની સાથે પ્રતિષ્ઠિત સદ્ગુરુસ્થ તરીકે ગૌડ દસપતભાઈ બાનુભાઈ દત્તા અને મળીને જે કાર્ય કરતા તેને અમદાવાદનો સર્વ શ્રી જૈન સંઘ અનુમોદનપૂર્વક માન્ય રાખતો

આ અને સદ્ગુરુઓએ વિનયપૂર્વક શ્રી આત્માનામજી-આનંદવિજયજી મદારાજને વિશ્વામિ ડરી કે આપ અમારી પાને ચુ કાર્ય કરાવવા આહો ના / કૃપા કરીને આજ્ઞા કરમાવો

શુદ્ધ મદારાજને ફરમાવ્યું ન આપ જાણો છે આજ્ઞા દેવાનો સાબુનો અધિકાર નથી અમાગ તરફથી તો ઉપદેશ યા મચના હોય આદેશ ન હોય પ્રભુમાગમાં કાયમ રાખના, અન્ન કૃત્તમાં દહ કરવા, સમ્પદવર્તી શુદ્ધિને માટે શ્રાવિતનેવર દ્વારા પ્રતિમાની જરૂર છે અને એ જરૂરત આપનાથી જ પૂરી પડે તેમ છે

શ્રી મદારાજજીની આનંદજનક વાણીથી ખુશ થઈ અને શેડજીએ વિશ્વામિ કરી કે આપ નિશ્ચિત રહો અમે અમાર કતબ કરીશું આપ અમદાવાદના દેરાસરોન દ્વારને પધારે અને જે જે પ્રતિમાઓ આપને પજાબમાં મોકલવાની યોગ્ય લાગે તેના ઉપર પધારી નાંચે અથવા તો તેની આશુઆશુ સાથીઆનું નિશાન કરી દેશો એટલ તે જ કાલના તરફથી પધારાવેલ નહીં હોય-પરોણા રાખલ દશે તો તે તે પ્રતિમાજીને અમે પજાબમાં પહોંચાડી આપીશું

શ્રીમદારાજજીએ સાથેના સાધુઓને આજ્ઞા કરમાવી કે તમે દર્શન કરી આવો અને જે જે દેરાસરમાં શેડજીના કથા પ્રમાણેના શ્રીજિનજિળો તમારા નેત્રમાં આવે તેની નોંધ લઈ આવો એ પછી હું જાને જોઈ જે જે પ્રભુ લવા દશે તેની નિશાન કરી આવીશ

આજ્ઞાનુસાર સાધુઓએ કાર્ય કર્યું અને પોને જાતે જાહેર તેના નીકાર કયા શેડજીને જણાવ્યું કે અમુક અમુક યથાજે અમુક અમુક દેરાસરજીમાં અમુક અમુક પ્રભુ પજાબમાં મોકલવાના છે પણ આટલાથી મારી જૂમ ભાગવાની નથી બંદિત ધણા પ્રભુજીની જરૂરત છે લીમ્બારાજજીનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળી શેડજીએ અગ્ગ કરો કે આપ શ્રીસિદ્ધિગિરિરાજના પાત્રાએ પાલીતણા પધારવાના છે, અમે પાલીતણાની શેડ શ્રીઆગંદજી કલ્યાણજીની પેલીને નચના આપીશું કે મદારાજજી તમા પધારે જે જે દુઃખાવી ન જ પ્રતિમાજી કરમાવે તે દુઃખત પળવી નેચ ઉનારી અમદાવાદ પહોંચાડી આપવી અહીં આગના પછી એ અને અગ્નિ આપે પસંદ કરેલી સર્વ પ્રતિમાજીને અમે પજાબમાં પહોંચાડી આપીશું આપ જે જે યથાજે જે જે પ્રતિમાજી પજાબમાં મોકલવા હચકતા હો તેના નામ અને તે તે યથાજા દેવાના લખાવી મોકલવા કૃપા કરશે મદારાજશ્રી આનંદવિજયજી (આત્માનામજી) આનંદ મનાવના શ્રી મિદાચજી પદ્ય નાંચે આનંદસમર પાત્રા આનંદના શ્રી આનંદવિજયજી મદારાજ કરી અને શેડજી દુઃખાન (કથન) મુજબ શ્રી જગન્નાથજી તરફના નામ કે જે જે નામ હોય તે સર્વ મદારાજ નેના વિચાર કે આ સ્થળેથી નીચે ઉતારવાની, અને પરદેશમાં મોકલવાના સુનમતા રહે માટે ધણી ઘોઠા શ્રી

જિનખિભો કરતાં અમુક ન્હાના કદના પસં કરવા ઠીક છે એમ ધારી નિશાની કરવી શરૂ કરી આ વખતે મરહુમ શેઠ શ્રી વીરચંદ્ર વીરચંદ્ર (જે પી) યાત્રાર્થે પધારેલા તેમણે વંદન કરી મહારાજશ્રીને વિરૂપિત કરી કે- ' મહારાજ ! દાતા દાન કરે, ભડારી પેટ ફટે ' એવું શુ કરવા લાગ્યા હતા ? મહાનુ સુપ્રસિદ્ધ શેઠીઆઓ આપે છે તો પછી આપ (અમુક પ્રતિમાજી તરફ આગળી કરીને) આવા આવા મ્હોટા પ્રભુઓને શા માટે પસં નથી કરતા ? ઉતારવા પહોંચ્યાડવાની ફિકર આપને કરવાની નથી આપ મ્હોટા મ્હોટા જિનખિભોને પગલ્ય મોકલાવશે તો આપના પ્રતિભોધના પ્રાવકા અમારા જેનેભાઈઓ તેમજ ખીન જેનેનરભાઈઓ પણ જોઇને દર્શન કરીને આનંદ પામશે શેઠશ્રીની આ સચના શ્રી મહારાજજી સાહેબને ગમી-પૂજ્ય ગમી અને તેમજ કયું .

દાતાની મુજા દુકમાથી તેમજ ખીજી ફેટલીક દુકમાથી કે જેના માટે અમદાવાદના શેઠાનું સ્વતંત્ર ચલણ હતું-કોઇને પૂછવાની જરૂર ન રહે એવા અધોથી અમુક પ્રતિમાજીની નોંધ લીધી તેમજ શેઠ નરસી કેશવજી, શેઠ નરસી નાથજી, મોતીજી, શેઠ આદિના અધોનાથી તેમના તેમના મુનિમો અને તેમના પરિચયસાળ પોતાના પરિચયમાં આવેલા સદગુણો મારફત નગ ધણીને માલુમ કરી તેઓની ઈચ્છાનુસાર સારા સારા જિનખિભોની નોંધ કરી પોતે વિદાર કરી ગયા

મુનિમોને માનિમોની ખુશમખુશી આજા હતી કે મહારાજજીસાહેબ જે જે ખિખ પસંદ કરે તે આપવા એટલે કામનું પણ એમાં ચાલે તેમ ન્હોતું બધાખિખો આજુ-ફજી કદયાજી-જીની પેદા મારફતે અમદાવાદ પહોંચાડી દેવામાં આવ્યા.

અમદાવાદના અને પાલીતજીના મળી લગભગ ૧૫૦ જિનખિખ મોટાજીની ઈચ્છા-નમાર અમદાવાદના ભાઈઓએ ઠીકા ચક્ષુ સહિત પોતાના ખર્ચે ખાસ આદમી સાથે મોકલી પાઠવ્યાના દરેક અધો જે જે રેકામે જે જે ખિખ પહોંચાડવા શ્રી મહારાજજીસાહેબે સૂચના કરેલ તે તે રેકામે પહોંચાડાં આપ્યા

અર્થ મેસાધર્મ-ખર્જી પ્રભારના આનું નામ ' અન્યારે એક પ્રતિમાજીની જરૂર પૂરી પાડવી મુજેત થયા પછી પણ કયા પોતાના ખર્ચે પ્રભુજી મોકલાવી પોતાના રસમીભાઈઓને મદાવતા આપવી અને ગુરુમહારાજનો પ્રજાવ રધાગતો અને કયા આજકાલ નકરોને નામે અનુ અને દર્શન આપતા, ખુ મામતો કરતા પણ પ્રતિમાજી કેવળ મનનને લઈ જરૂરને અધોને નરભાઈઓ આપી ગયા નથી, અને કાઈ આપતાની ઉતારતા દાખવે છે તો મુલ માપ્યા સા આપતા પછી, જે આધારનું અધાનતા થોડા ઘરસાળા ગામડાઓને પગવડુ નથી મહારાજશ્રી પાલીતજી આદિ તીર્થાંગી યાત્રાને કાળ લેતા અનુક્રમે આમાનુઆમ રિચરતા આમતગર પાવન કરતા ખ ભાગ પધાર્યા અને પુનઃ ભડાર પ્રાચીન હોવાથી બધી સામ્રા મળી શકે તેમ નાખી એક મદિતા સુધી પોતે ખ ભાગમાં જ રોકાણ અને આરભ કરેલ " અમાન નિમિરે ભારકરે " નામના પ્રથની રચના સપ્રથુ કરી વિદાર કરી મુરત પધાર્યા

૧૯૨૨નું ચોમાસુ મુરત કયું ચોમાસામાં અનેક ધર્મકાર્યો થયા જેમાં ખાસ ધ્યાન પરિવાળે એક કાર્ય લાડવામીમાળીને શ્રી સધના નોકારસીના જમણમાં ભેળા કરવાનું હતું જેકે તે વખતે આ કાર્ય થઈ શક્ય ન્હોતું પણ એ પ્રજાવશાળી પુરુષનું વાવેલું ખીજ

અતે ફળિભૂત થઇ મધુ અને આ વર્ષે જ ૧૯૯૦-૯૧ માં લાડવાશ્રીમાળીનો મેળાપ શ્રી સર્વે આનંદપૂર્વક કરી લીધો

સુરતના ચોમાસામાં મુ'અઈના શ્રીસંઘની મુ'અઈ પધારવાની ખાતર સાંતર સામ્રાજ્ય વિસ્તારિ હતી, પણ ફરસના ન હોવાથી મુ'અઈ પધારવું થયું નહીં—સુરત સુધીજ આ તરફ વિચરવું થયું

ચોમાસા પછી સુરતથી વિદાર કરી ભરૂચ, મીયાગામ, વડોદરા, છાણી, ઉમેડા, બોરસદ, પેટલાદ, ખેડા, માતર આદિ ગ્રામ નજરોમાં વિચરતા ઉપકાર કરતા અમદાવાદ પધાર્યા

અહીં શ્રી સિદ્ધાચલજીના કેસનું રાજ્યની સાથે સમાધાન થવાના સમાચાર મળ્યા ધણી સાધુ અને શ્રાવકોની વિનંતિથી પાલીતજી ચોમાસુ કરવાના વિચારથી અમદાવાદથી વિદાર કરી કંમથી પાલીતજી પધાર્યા ૧૯૪૩ નું ચોમાસુ પાલીતજી ૨૪ સાધુની સાથે કર્યું. ચોમાસાની સમાપ્તિમાં શ્રી સર્વે દગ્ગરો માણસની મેંદની સમગ્ર અત્યંત આનંદપૂર્વક આચાર્યપદથી વિશ્વરિત કર્યા ત્યારથી પોતે શ્રી આનંદચિન્મયજીના અન્વેષી શ્રીવિજયનાનંદસુરિજીના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા ચોમાસા પછી પાલીતજીથી વિદાર કરી શીહોર, વળા, બોટાદ, કી'ખડી, વઢવાણ કેમ્પ, વઢવાણ મહેર, લખતર, વીરમગામ, રામપુરા આદિ ક્ષેત્રોમાં વિચરતા બોયણીજી પધાર્યા શ્રીમદિલનાથ સ્વામીની યાત્રા કરી માંડળા થઈ રાધનપુર પધાર્યા ૧૯૪૪ નું ચોમાસુ ૨૨ સાધુઓ સાથે રાધનપુર કર્યું અન્વેષી શ્રી આત્મા-રામજી મહારાજે પોતાના વરદહરતે વૈભાવ્ય શુદ્ધિ ૧૩ મેં વર્તમાનમાં આચાર્ય શ્રી વિજય-વદલમસુરિજીને ધણી જ આડઅર્થથી દીક્ષા આપી આ દીક્ષાનો કાલ કિસાદ વિગેરે રાધનપુરથી જ જાણે છે

રાધનપુરના શ્રી સંઘના ચોપડામાં તે સાલની નોંધ લેવામાં આવેલી છે જેમાં ગ્રંથાની અને ઘોડિયા પારણાની ખાલી સાધારણુમાં લગાનો નિજીય શ્રીસર્વે કરેલો છે

રાધનપુરથી ચોમાસા પછી વિદાર કરી અમદાવાદ પધાર્યા, ત્યાં જીનાગઢના સુપ્રસિદ્ધ ઠાકતર ત્રિભે વનદાસ મોનીચંદ એન એમ એન્ડ એમે, અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ ઠાકતર સુત્રમાન (પાટુડા) અને શ્રીયુત નીરકંઠ (સન્નતતિવ) ના દેખરેખમાં મદારાગર્યનો મોતીઓ કાદવો દબો ને આખન અમદાવાદના નગરગૃહ પ્રેમાભાઈ, શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈ આદિ પ્રસિદ્ધ સદગૃહસ્થોની વગબગ દોનગોની સતિયાથી શ્રીચર અમદાવાદના તરફથી માનવત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

અમદાવાદથી વિદાર કરી મહેસાણા પધાર્યા અને ૧૯૪૫ નું ચોમાસુ મહેસાણામાં પદર સાધુઓ સાથે કર્યું

અહીં જૈન પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથની રચના કરી તેમજ ઠાકતર હાંગલિની સાથેનો પત્ર વ્યવહાર થઈ થયો પોતે દમોગા ખાસ કરીને ચોમાસામાં તે જરૂર જ સાધુઓને વાચના આપતા હતા તે પ્રમાણે આ ચોમાસામાં એવાનિશ્ચિંતની વાચના આપી એ ઉપરાંત પોતે સરોધન અને

સ્વાધ્યાયમાં એટલા પ્રવીણ અને મજ્જ રહેતા કે જ્યારે જુઓ ત્યારે હાથમાં વાયન, શોધન કે લેખન ક્રિયાના પાના તો હોય અને હોય જ. નવરા બેસવું કે ચાંતો ને વાંતોમાં સમયનો વ્યય કરવો એ તો એમની પ્રકૃતિથી તદ્દન પ્રતિકૂલ જ હતું. એના જ પ્રતાપે પોતે વ્ય-પરનાઓના સેવકત્વે જૈન તત્ત્વશાસ્ત્રી, તત્ત્વનિષ્ઠિપ્રાસાદ, વગેરે મોટા મોટા ગ્રંથો લખી શક્યા.

મહેસાણાથી ચોમાસા ખાતે વિદાર કરી વીસનગર, વડનગર આદિ ઘર્ષ શ્રીતા-રગાજી તીર્થની યાત્રા કરી પાવનપુર પધાયા અહીં સાત જગણે દીક્ષા પોતાના હાથે આપી જુદા જુદા સાધુઓને ગિર્ય તરીકે મોખ્યા પોતે એટલા બધા નિર્માહી હતા કે પોતાના નામની વીક્ષા પોતે આપનાજ નહીં.

શ્રી લક્ષ્મીવિજયજી મદારાજનો આદિ જ અત્યંતકામી સપ્રવાયમાંથી પોતાનો સાથે નીકળેલા તેઓને ગુરુમદારાજ શ્રી યુદ્ધિવિજયજી (યુદ્ધેયજી) મદારાજે એમનો નિશ્ચયે એમના ગિર્ય તરીકે મોખ્યા તે સિવાય પોતે પોતાના ગિર્ય તરીકે કોઈને પણ સ્વીકારેલ નહીં.

શ્રી લક્ષ્મીવિજયજી મદારાજનો નવગણસ ૧૬/૦માં પાલી નહેર (માગસ)માં થઈ ગયો જ્યાં શ્રી ઉદ્યોતવિજયજી મુમતિવિજયજી, વીરવિજયજી, કાંતિવિજયજી આદિને વડીદીક્ષા શ્રીમૂલચંદ્રજી મદારાજે શ્રી આત્માનામજી મદારાજના નામનો આપી હતી પાવનપુરથી વિદાર કરી મારસાડ પાલી નહેરમાં પધાયા પોતાના વડીલ ગુરુભાષા શ્રી મુરુગવિજયજીગણી પ્રસિદ્ધતામાં તો મૂલચંદ્રજી મદારાજના દયાળી મુખી પોતે ગાંધ્ય હોવા છતાં પણ પોતાના સાધુઓને પોતે વડીદીક્ષા આપતા નહોતા. નિતુ શ્રી મૂલચંદ્રજી મદારાજનો પામે જ અપાવતા હતા.

પાલીનજાના ચોમાસા પહેલાં જટલા નવા સાધુઓ થયા તે સર્વને અમદાવાદ મોકલી પોતાના વડીલ ગુરુભાષાના હાથે વડીદીક્ષા કરાવી પણ તે પડીના સાધુઓના મારે તેઓશ્રીને સિયોગ થઈ ગયેલા એટલે ન હજારે પાલી મારસાડમાં શ્રી વલ્લભવિજયજી (વર્તમાનમાં શ્રી વિજયવડીભનુરિ) આદિ સાધુઓને પોતે યોગદાન કરાવી પોતાના હાથે વડીદીક્ષા આપી. પાલીથી જોધપુરના ત્રીસ વર્ગી વિનંતિને માન આપી ત્યાં તવાર લાભ મળી, વિદાર કરી જોધપુર પધાયા અને ૧૬/૧ નું ચોમાસું જોધપુરમાં કયુ એ રીતે જોધપુરમાં ૧૬૩૪ નું અને ૧૬૪૬ નું એમ ૧૧ ચોમાસા કયા આ ૧૧ ચોમાસાના જોધપુરમાં કેટલા નામ થયા તેના ગણાય કોઈ જોધપુરને અનુભવી કહી શકે પણ એનો તો એવા અનુભાવ ઉપર આધાર કોએ કે જેની રીતે પોતે પદાવન પુત તાર કયા આવી જ નાતે જોધપુરનો પત્તકાર જ કરી.

૧૬૪૮ ના જોધપુરના ચોમાસામાં બનાવથી સંગઠરના તરફથી બેટ તરોકે મળેલ ઋગ્વેદનો સાતત નાધ્યાય કરે તેના તરફનો આપયને પોતે પોતાના બતાવેલ તત્ત્વનિષ્ઠિપ્રાસાદ પ્રાસાદ ધથમાં આપી ગયા.

જોધપુરથી ચોમાસા ખાતે વિદાર કરી બીઆવર, અજમેર જયપુર, અલવર, આદિ ઠાંત્રામાં રિયરના રિયરના દિલ્હી નહેર પધાયા એટલેક સમય ત્યાં રહી પછાત તરફ પોતાનો વિદાર વ માગ્યો, અને જમના પાર બીનોલી આદિ ઠાંત્રામાં ઘર્ષ પાછીપત, સુનપત, થાનેશ્વર, કરનાલ આદિમાં વીચરી અ બાલા નહેરમાં પધાયા.

દીલ્હી પગલનુ નાક અને અંખાલા શહેર પગલ્ય દેશનુ પહેલું મથક અહીં કેટલોક સમય રહી આવકોને ઉપદેશ આપી શ્રી જિનમહિરજીની તૈયારી કરાવી

અખાલા શહેરથી વિદાર કરી લુધીઆના શહેરમા પધાર્યા આ પગલ્યમા જાતી રેલ્વે લાઈનના હિસાબે પગલનુ બીજુ મથક એટલ પોતે ઉપદેશ આપી જે ક્ષેત્રો તૈયાર કર્યા તેમા અખાલાના હિસાબે બીજુ ક્ષેત્ર

અહીંના શ્રી સધની ચોમાસા માટે વિન વિન ઘણી હતી તેા પણ માલેરકોટલાના શ્રી સધની વિનતીને માન આપી ૧૯૪૭નુ ચોમાસુ માલેરકોટલામા કર્યુ અહીંનો શ્રીસવ અચવાલ જાતિના લાઇનો જે ગણાય છે આ ચોમાસામા કેટલાક લાંબીયોને તેમજ ખુદાર, મુસલમાન આદિ લાઇયોને જેન અને જેન ધર્મના રાગી મનાવ્યા

અહીંના અચવાલ શ્રી જેનસવના અચસગેએ શ્રી જિનમહિર તૈયાર કરાવ્યુ હતું અને તેમા રાજ્યના તરફથી ચોખ મદદ અને પગલાનગી મેળવી પ્રભુ પધારાી દીવલા હોવાથી રાજ્યની કરાવેલી પ્રતિજ્ઞા તરીકે માની ફરીથી પ્રતિજ્ઞા કરાવવાની જરૂર ન સમજી, પોતે વાસક્ષેપ કરી શ્રી સવના દિલનો કિત્સાદ વધાર્યો

પોતાના હાથનો પ્રથમ વાસક્ષેપ આ ક્ષત્રમા દાવાથી એમના હાથના આ પહેલી પ્રતિજ્ઞા માનવામા વાંધા જણાવો તથી

ચોમાસા ખાદ વિદાર કરી જીના પધાર્યા ત્યાંથી પહી, કસુર થકને અમૃતસર જે પંખાખમા ગિખોની નગરીના તામથી પ્રાય પ્રસિદ્ધ છે અને જે ગિખ લોખનુ આ એક મોટાદુ તીથધામ ગણાય છે. ત્યા પધાર્યા અહીં શીખાનુ શુરમદિર માનાયી મટનુ છે

અહીંના શ્રી જેનસથે શ્રી જિનમહિર તૈયાર કરાવ્યુ હતુ તેની પ્રતિજ્ઞા લેવાખ શુદિ ૬ ની પોતે કરી હતા આ એમના પોતાના ક્ષેત્રમા પોતાના હાથે પોતાની વેખગેખમા પહેલી પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા થઈ કહેવાય વડોનાનિયાની જેક ગાકળખાઈ દુષ્ટિ મદામ અને ગાંધી ન્હાનાભાઈ હરજીવનદાસે પ્રતિજ્ઞાની કિળા કરાવવા નિમિત્તે લાજરી આપી હતી

પગલ્યમા ધુમધામથી આ પહેલી પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા તૈયારી બીજા રાજકોના લાભએ પાગ્ આમંત્રણ પત્રિકાને માન આપી સાન પ્રમાણમા એકા મત્યા હતા આ પ્રમથનો લાભ લઇ, સમયના જાણકાર હોવાથી, માગ્યોને માટે એકધારી પ્રણાનિદા આનતી રહે અને ન્હાના-મોટા સર્વ ક્ષેત્રમા નિવાઈ થઈ નકે આવા હેતુથી દીર્ઘદિશા વિચાર કરી એકત્ર મળેત પગલના શ્રી જેનસથને ઉપદેશદારા મયના કરી જે મયનાને માન આપો પગલના શ્રી સથે સધના દરાવને નામે કેટલાક દરાવો પાસ કર્યા, જેમાના પાસ જાણવા લાગત કેટલાક દરાવો નીચે જણાવવામા આવે છે

સાધુસાધીયોના રજનાથે આવના રંગી લાનઓની, જે જુદી જુદી જાતની મિશાઇઓ પોરસી ભજિ કરવામા આવે છે, તે રિવાજ દમે તા નર્મી શકે એ થકજયુ છે. તેમજ ન્હાના ગામગ્રાઓમા વસ્તુ ન મળી શકવાથી ત્યાના આપણા ગ્રામીબ્રાઈઓને ઘણી હેરાનગતિ ભોગવવી

પડે છે. વળી દરેક જાતની જુદી જુદી મિદાહઓનું સાધન દરેકથી પૂર થઇ શકે એ પણ માની શકાય નહીં. જેથી આપણા વાણી આમીભાઈઓ ગુરમહારાજના દર્શનાર્થે આવેલા આમીભાઈઓની ભક્તિનો લાભ ન લઈ શકે એ દેખીતું છે. જા કેદાપિ એ લાભ લેવા ચાહે તો તેને આપણા ચાલતા રિવાજ મુજબ જરૂર બેચાનું પડે જે ઇચ્છવાળેગ નથી માટે આપણા પરમપૂજ્ય પરમોપકારી ગુરુદેવની ઉપદેશદ્વારા થયેલી મૂંઝાના મુજબ આજથી આપણે બધાય પંજાબના શ્રીસત્ર તરીકે એ દેરાવ પાસે કરીએ છીએ કે —

૧ “ શ્રી ગુરમહારાજના (સાધુ સાધવીના) દર્શનાર્થે આવેલા આમીભાઈઓના દાળશેરી, દાળપુરી નાહલાજી વગેરેથી આપણા શેજના ખાસના રિવાજ પ્રમાણે પ્રેમપૂર્વક ભક્તિ કરવી એટલે કે આજથી દરેક મિદાહનો રિવાજ બંધ કરવામા આવે ”.

૨ પ્રતિજ્ઞા ગ્રંથ મદાનું ઉત્તરવના પ્રસંગ ત્રાગુ દિવસ-(વરુદાકાનો, પ્રતિજ્ઞાનો અને એના આગળના) મિદાહ પીરમવી તે પણ એક જ વખત, ચાલે તો સવારે અને ચાહે તો સાંજના આ સિવાયના દિવસમા ફરજી દાળપુરી આદિ સાદા ભોજનથી ભક્તિ કરવી.

૩ ત્રીજા પ્રસંગ કકા એક જ દિવસ અને તે પણ એક જ ટક મિદાહ પીરસી માફા સારી રસોઈ.

૪ સાદુ-આધીના અવગણના પ્રસંગ કેવળ દાળપુરી આદિ સાદા ભોજનથી સતેષ મનાવવો.

૫ આરા ધાર્મિક પ્રસંગોએ એકલા મળતા ભાન્યો કે માધ્યમોએ સાસારિક વ્યવહારને વધારે માન ન આપવું એટલે કે પરસ્પર સાસારિક, પીઠરિકા મળતા એક-બીજાને અમુક બેટણુ આપાતોના રિવાજ કે તે આરા ધાર્મિક પ્રસંગ બંધ સમજવો કેવળ પોતાના જમાદને કે પાતાની વાડરીને આપવાની દૃઢ છ તે પણ એક દિવસો નહા અથવા એક દિવસની અમુક કામ પણ ચીજ એ સિવાય બીજી કામ પાળ આપવું નહીં હંત્યાં.

આ ઉપરથી આપણે સમજી ગઈએ છીએ કે પો કેટલા બધા વ્યવહાર કુશળ અને સમયસર હતા. વગાળ્ય શુદ્ધિ કે સવત ૧૯૪૮ ની અમૃતસરમા પ્રતિજ્ઞા થઇ એ પછી ત્યાંથી વિહાર કરી જિયાસા ગુરુથક પોને પછી (જીજા લાગિર) પધાર્યા અને ૧૯૪૮નું ચોમાસુ ત્યાં જ કુરું ચોમાસા આજ વિહાર કરીને જિયાસા નદી પાર છરા (જીજા ફિરોજપુર) પધાર્યા.

અહીંનું શ્રી જિનમંદિર તૈયાર થયેલું હતું તેના પ્રતિજ્ઞા માગશર શુદ્ધિ ૧૧ની કરી આ ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા માહોરકોટલા સાદન સમજવી અત્ર અરૂચ નહેરનિવાસી સુપ્રસિદ્ધ શેડ અનોપચંદ અનુચંદ સદકુલ્ય રક્ષકના પ્રતિમાજીનો અજનશલાકા કરાવવાને આગ્યા હતા શ્રી આચાર્ય મહારાજ તેમની પ્રજ્ઞા પૂર્ણ કરી *

આ શ્રી મહારાજ સાહેબના હાથે પહેલવહેલી અજનશલાકા થઈ

અહીંથી વિહાર કરી નકોટર, જલધર આદિ ક્ષેત્રોમા ચિચરવા હોશિયારપુર પધાર્યા અનેના નિવસી વાસા ગુજજરનાડે તલકારે પોતાના ખર્ચે પણ સરસ ભવ્ય ગિનાલય તૈયાર

*આ શેડને ત્રી આત્મારાજમદ રાગ પ્રેમ ધોગ બાવ હતો એ એમના ચત્તચંદન ચોવીશી અને પ્રમોત્તર રત્નચિત્રામણી નામક બે બેવાથી આકૃષ્ટ પડશે.

કરાવ્યું હતું તેની પ્રતિષ્ઠા નણા જ આડખરથી પોતે વરવણીએ જ કરાવી આ પ્રતિષ્ઠા મદારાજશ્રીએ ૧૯૪૮ માં હાથે પ્રાપ્ત કરી અને દેરાસરનું આખું નિખર મોનાના પત્ની મહાવેશ છે જે ગોલ્ડન ટેમ્પલ (સોનાના મંદિર) તરીકે પ્રસિદ્ધ છે આસપાસના કાંતના વિચરી સવત્ર ૧૯૪૯નું ચોમાસુ શ્રી સવના અતિ આગ્રહથી ગિરિયા પુરમાં કયું

ચોમાસા માં વિહાર કરી જલધન, વેરોવાલ આદિ કાંતના વિચરતા જ ડિયાલા ગુરુ (જીજ્ઞા અમૃતસર) પધાર્યા ચીકાંગા (અમેરિકા) ની સર્વિર્મ પરિવરનું આમ ત્રાણ મળવાથી એક નિબંધ અને પોતે નેરર કયા અને ત્યાંથી અમૃતસર જના નાનુ વીરચંદ ગાંધી આર એટ લોને પોતાની પાસે બોલાવી પોતાના લ તલા નિબંધ વચાવી સમગ્રવી કટુક યોગ્ય સિદ્ધાંત આપી પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે નેપાર કયા સાધુના મળાદ બદલ રિવરમાં જના ન શકવાથી મુખ્યના ત્રી સવની માન્દે વીરચંદગાંધીને ચીકાંગાના સપ્તમ પરિવરમાં નાક-લ્યા. અમૃતમ-થી પાછા જ ડિયાલા ગુરુમાં પધાર્યા અને મત્ત ૧૯૫૦નું ચોમાસુ ત્યાં કયું ચોમાસા માં પાંચ કેટલાક સમય પગતા દરને હારે જ ડિયાલા ગુરુ માં રહેવાનું થયું આ વખતે ત્રીકમળવિજયજી, શ્રી વીરવિજયજી શ્રી કાનિવિજયજી મદારાજ પોતાના નિ પા સદિત ૧૯૫૦નું ચોમાસુ ગુજરાત લા નહેરમાં કરી ચોમાસા પાંચ ત્યાંથી રિવર કરી જ ડિયાલા ગુરુમાં શ્રી આચાર્ય મદારાજના દગનાથે આવી પહોંચ્યા

અવ ત્રિચરના જીજ્ઞા તવીન સાધુઓના વડીદાતાના સાગરદન માટે ત્રી આચાર્ય દેવને પ્રાપ્તના કરવામાં આવી ત્રી આચાર્ય મદારાજને પ્રાપ્તનાને ન્યાદાર કરી શ્રી વીરવિજયજી (ઉપાધ્યાયજી) મદારાજના નિબંધ દાનવિં, (વત માનમાં આચાર્ય વિજયદાનસરિ) ત્રી કાંત-વિજયજી (પ્રવર્તકજી) મદારાજના નિબંધ ચતુરવિં, અને લાગવિં, ત્રી ઉચાનવિજયજી મદારાજના નિબંધ કર્પવિં, ત્રી હસવિજયજી મદારાજ (નાનનનિ) ના નિબંધ તીરવિં, ત્રી વલ્લભવિજયજી (વત માનમાં વિજયવલ્લભસરિ) ના નિબંધ વિવેકવિં આદિને જ ડિયાલામાં યાગોદહન કરાવી પટ્ટીમાં જઈ હરોપન્થાવનાય આગિન (વડીદાતા) આપી

આ પ્રસંગ એમના જીજ્ઞામાં ખીજ વખતનાં આવ્યા

પ્રથમના પ્રસંગ પાલી શહેર (મારવાડ)માં ત્રી હર્ષવિજયજી મદારાજના નિબંધ વલ્લભવિં, (વત માનમાં વિજયવલ્લભસરિ) શુભવિં, (તત્ત્વી) અને ચોતીવિં, ત્રી કમળવિજયજી મદારાજ (મગધુમ આચાર્ય ત્રી વિજયકમળસરિ) ના નિબંધ જસવિં, ત્રી હીરવિજયજી મદારાજના નિબંધ લગ્નિવિં, ત્રી પ્રેમવિજયજીના નિબંધ જ્ઞાનવિં, અને માનવિં, એમ માત સાધુઓને વડીદાતા આપી હતી જેમાંના વલ્લભવિં, (વિજયવલ્લભસરિ) લગ્નિવિજયજી અને ત્રી માનવિજયજી વિદ્યમાન છે, ત્યારે બીજા પ્રસંગના સાધુઓમાંથી દાનવિં (વિજયદાનસરિ), ત્રી ચતુરવિજયજી અને શ્રી વિવેકવિજયજી દયાત છે પટ્ટીના ત્રાસવનાં વિતનિને માન આપી શ્રી વીરવિજયજી મદારાજ, શ્રી કાનિવિજયજી મદારાજજી આદિને પટ્ટીમાં ચોમાસુ કરવાનાં આજ્ઞા આપી પોતે ત્રી જીરાતા સવની ચોમાસાની વિતનિને માન આપી જીરા (જીજ્ઞા દિરાજપુર) માં

પધાર્યા અને સવત્ર ૧૯૫૧ નુ ચોમાસુ જીરામા કયું આ ચામાસામા તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ પ્રથની શરૂઆત કરી ચોમાસા આદ પટ્ટીનુ દેહરાસર તૈયાર થઈ ગયુ હતુ તેની પ્રતિજ્ઞાને માટે પટ્ટીના શ્રીસંધના વિનનિતે માન આપી આપ પટ્ટી પધાર્યા અને સવત્ર ૧૯૫૧ માધ શુદ્ધિ ૧૪ શે પ્રતિજ્ઞા કરી સાથે કેટલાક નવીન જિનબિબ્બતા અ જનશલાકા પછુ કરી આ પાયમી પ્રતિજ્ઞા અને ખીજી વખતના અ જનશલાકા એમના દાથે થાન પટ્ટીથી અ બાલા શહેરના શ્રીસંધની અતિ આગ્રહજરી વિનનિતે માન આપી જુદા જુદા લત્રામા વિચરી અ બાલા શહેર પધાર્યા અને સવત્ર ૧૯૫૨નુ ચોમાસુ અ બાલા નહેરમા કયુ

ચામાસાના ન્થિતિ હોવાથા શ્રીસંધને પ્રતિજ્ઞા નિમિત્તે જે જે તૈયારીઓ કરવાની હતી તે ધીરજ અને નાનિથા કરી લીધી જેમા ખાસ તૈયારી સરદારી આજ્ઞાની હતી કારણ કે કેટલાક વાળુએ જનધર્મના સાથે અગત દેવ રાખનાર પ્રતિજ્ઞામા વિધન કરતા નજરે આવવાથી સરકારમા અરજી આપી આખા નગરના રતનમદીયા સર્વના અનુકૂળતા મેળવી માગશર શુદ્ધિ પુનમને દિવસે ગુરૂદેવના દાથે આનન્દપૂર્વક શ્રી જિનમંદિરના પ્રતિજ્ઞા કરાવી

એમના દાથના આ જુદા પ્રતિજ્ઞા થઇ આ પ્રતિજ્ઞા સમયે અ બાલાના આસથે જેટલી ધામધુમ કરી હતી તેટલી ખીજી પ્રાતરણ સમય પગથમમા થઇ તથા અને થરાના આજ્ઞા પછુ નથી

આ પ્રતિજ્ઞા સમયે નહેરના તમામ જનતા એકી અવાજે શ્રી આચાર્યદેવને જોઈ આનન્દના ઉત્સારો કાઢતાં હતી જે લોકો વિશેષ કરનારા હતા તેઓ પછુ શાંત થઇ ગયા, એ એમના નપ તજના પ્રમાર દત્તો વ્યવહારદક્ષણ ગુરૂદેવની ઉત્તરજયા નાથે વ્યવહારકુરાળતાનુ કામ થાય અને તેના પ્રભાવ જનતાના અને આકાશુ કરે એ આભાવિક છે અ બાલાના શ્રી સાથે સમવાનુસાર નહેરના તમામ ધર્મસ્થાનામા-પટ્ટી તે દિ દુનુ હોય કે મુસલમાનનું, જોય કોઇ પછુ જાનના ભેદભાવ સિવાય એક-એક લાડુ અને અમુક નગદ રકમ શ્રી જન મંદિરની પ્રતિજ્ઞા થવાના ખુશાલી નિમિત્તે ભેટ કરેલ જેથી જોનો કરતા પછુ ખીજાઓનો આ ઉત્સાહ પ્રતિ ધણો સુધર હાર્દક સદ્ભાવ માલુમ પડતો હતો જેનુ એક સુદર ઉદાહરણ આપતુ ચોગ્ય જણાય છે

ઉત્સવના દિવસોમા એક દિવસ, રથયાત્રા તથા જળયાત્રાના વરધોડા પહેલા, પ જળ દેશનો પરિસ્થિતિ મુજબ આકાશમા એકદમ વાદળો ચડી આવ્યા, કાળી ઘટા ચોમેર હાઇ મઇ, નાના નાના છાટાઓ પછુ આવવા લાગ્યા

આ સમયે શ્રી આચાર્ય દેવ કેટલાક સાધુઓની સાથે સ્થડિલભૂમિ ગયા હતા ત્યાથી પાછા વળી ચામમા આવતા હતા એવામા ત્રણ-ચાર મુસલમાન ભાઇઓ આગળ આગળ વાતો કરતા ચાલતા હતા એઓને ખબર નહીં કે પાછળ કોઇ આવે છે એઓનો આપસમા ચાલતા વાર્તાલાપ સાંભળવાની ઈચ્છાથી મહારાજ સાહેબે પોતાની ચાલને જરા ધીમી કરી દીધી આગળ ચાલતા મુસલમાન ભાઇઓનો વાર્તાલાપ ખ્યાનપૂર્વક શ્રવણ કર્યો, જેમા એ સાર હતો કે એક ભાઇએ કહ્યું કે આ ધેરાયેલા વાદળો જા ૮ડી પડશે તો જોનોના ઉત્સવનુ ભગણુ પડી જશે અને નુકસાન ધારી તે જુદુ એ ઉપરાંત ઉત્સવનો જેટલો ઉત્સાહ છે તે બધો નિરસાહમા પરિણત થઇ જશે

तारे साथेना भील लाधये कछु डे वात भरी छे पछु अयोना सारा किरमते अयलुना ओहीया पीर (गुर) नी हानरी छे अटले लाधु नुक्शन यवानी वही नथी अे साक्षणी तरतल अेक ग्रील लाधना मुभभाथी अयानक गण्ड नीकणी आव्या डे या खुदा महेर कर यह काम बाबा आत्मारामका है जिसने बिन्दु मुसलमानोको एकसी निघासे देखा है। इसके काममें हरजा कबी भी नहीं होना चाहिये. अटलाभा अयलुनो रस्ते अटलाभा तेयो पोताना रस्ते आस्था गया अने श्री आयाय देव डिपात्रये पधार्या आ समये लाला गंगाशम-आदि अय आलाभा श्रीस धना तलु-यार मुभिया आदमी गजरायेला डिदास अहेरे आवी श्रीगुरदेवना यरलुभा नभरकार करी अेकदम दुसका भरी रोवा लाज्या आ दस्य जेठ कशुआगर श्री आयाय देवे आस्थासन आपी कछु क्या है ? क्यों गामरे हुप आये हों ? और क्यों इस तरह बालकोंकी तरह रोते हों ? जवाबमा लाला गंगाशमछु आदिअे दाथ जेडी गजगणा यध वादणा तरह आगणी करी निमित करी डे गुरदेव ! यह काले काले बादल हमारे उस्ताहका नाश कर रहे हैं। हमारी सारी मिहनत बरबाद हो रही है। अगर येह काले बादल जो इस वक्त बारीक बारीक बूदे छोड रहे हैं आर मुगलधार वर्षा करनेका तैयार हो रहे है नूट पडे तो बस, हमारा कोई ठिकाना नहीं है ! इस वक्त आपके खरणोका ही शरण है इतना कहते ही गिडगिडा कर खरणोंमें पड गये।

श्री आयाय भगवाने पोताना दाथे अेअोने उहावने कछु डे श्रीशासनदेवकी रुपामे सब ठीक हो जायगा। गामरो नहीं। जाओ अपने २ प्रतिष्ठाके काममें लग जाओ। हमतो क्या तुमारे लिए मुसलमान भी खुदाकी प्रार्थना कर रहे हैं कहीने रमाना। अधी छकीकत तेअोने सल्लागारी दीधी नथी आवेला भक्तजने रात यध श्रीआयाय देवनी अने शासनदेवनी न्यभनि करता पोताना कार्येमा भक्तगूल बध भया।

आभी रात वादणोनी धटा पर धटा आवे अने विभराध नय आ तरह लेडिना दिख पछु अे न रीते अटलअटल यता नय आम करता करता सवारना वषत आवी पहोअ्यो अेक अवी सुहर डडी पवननी धहेरे आवी डे वादणाअोनु नामनिश्चान पछु रहेवा नहा पाय्हु

धीरे धीरे प्रकाशनी साथे सूर्यनारायलुना डिरेण्णअे पोतानु साधान्य पसारी दीधु लडिना मततप कमला प्रदुध यध आव्या नलस (वरधोडा) नी तैयारी यध अटलाभा अेक अयानक वादणी जेतजेतामा थोडा छटकाव करी अटल्य यध गध लेडिने आस्थयता पार नहा रखी दरेकना मुभभाथी अेक न अयान नीकणवा लाग्ये डे प्रभुनी सवारी नीकणवानी होध रस्ता साध यध भया आ वषतनी धटना जेअोअे जेध डती ते वषते तेअोना अत करछु पछु अटारनी सडोनी भाइक धावाधने निर्माण यध भया दता

आनदोत्साहथी प्रभुनी नणयात्रा-रथयात्रा यध भध. आगने दिवसे प्रभु गाडी डिपर जिनगमान थया प्रतिष्ठा यध भध, सानिस्नात्र यध भधु बोडो विभराध भया. श्रीआयाय महाराज्जे पछु विहार करी दीधो बोडो जेमना तेम पोताना कामधधे धानी भया देशना रीवान मुज्ज आ दिवसेमा वर्षानी नररत तो भरी पछु आवेला वादणा वरस्या वजर आधी आस्था भया अटले भांनो रीसाध भया होय तेम अयआला सुहेरनी आक्षपाकनी प्रदेक्षभा वर्षा नाथ

પણ અંબાલા શહેરમાં કે એની હદમાં વર્ષા થાય જ નહીં વાદળા આવે અને ચાંદ્યા જાય. આથી લોકોના દિલમાં ઉઘાટ થવા લાગ્યો વાતોમાં ને વાતોમાં કોઈ અનુભવી ઘરડા આદમીએ કહ્યું કે— ભાઈ તમને યાદ નથી ? પ્રતિષ્ઠા વખતે કહેવા વાદળા મહીને આવ્યા હતા પણ બધાય વરસ્યા વગર ખાલી ચાંદ્યા ગયા હતા તે યાદ છે કે ? લોકો કહેવા લાગ્યા—હા દાદા, વાત તો ખરી છે પણ એનું કાંઈ કારણ ? દાદાએ જવાબ આપ્યો કે તમે ન સમજો, તેમ તમને આજકાલના જવાનીયાઓને એની શ્રદ્ધા પણ ન હોય એક જવાનીયાએ દગ્તે ચહેરે કહ્યું એમકે ? ત્યારે દાદા તમેજ કાંઈ કરી બતાવોને ? દાદાએ જવાબ વાળતા કાંઈક મોટું કરી કહ્યું કે ભલે ભાઈ તમે માનો કે ન માનો પણ આરો આત્મા તો માની રહ્યો છે કે પ્રતિષ્ઠા સમયે જે મુહૂર્તનો જડો રોપાણો છે એ જ્યાં સુધી ઉખાડવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી આપણી હદમાં વર્ષા થાય એ બનવું કહ્યું છે માટે તમે પાંચ આદમી મળીને લાલા ગંગારામ આદિ જેનોના મૂખીયાઓને મળો અને કહો કે લાલાજી ! તમારો ઉત્સવ નિર્વિધન ગાતિની સાથે ધણા જ દર્પભેર થઈ ગયો, શહેરના લોકોને દ્રવ્ય અને ભાવે લાભ પણ ધણો સારો થયો. તમારે સર્વ કાર્ય થઈ ગયું છે હવે કોઈ કામ બાકી રહ્યું નથી તમારા ગુરૂમહારાજ પણ વિદાર કરી ગયા. હવે તો તમારા મુહૂર્તના જ્વજ (જડા) ની જરૂરત જણાતી નથી માટે મહેરબાની કરીને એ જડો ઉખાડી લેવામાં આવે તો હીક લોકોનું માનવું છે કે જ્યાં સુધી જડો ઉભો રહેશે ત્યાં સુધી આપણી હદમાં વર્ષા થવાની નથી અને એ તો તમે પોતે પણ જોખ રહ્યા છો કે આબુખાણુ સર્વત્ર વર્ષા થઈ રહી છે અને આપણી હદમાં વાદળા આવીને વરસ્યા વગર ખાલી ને ખાલી ચાંદ્યા જાય છે—છત્પાદિ જુદાદાનું આ આતિભયું, ન્યાય અને વુક્તિપુરસ્કરનું કથન સાબળતાગચોના ગજો ઉતર્યું અને તે જ વખતે પાંચ—સાત આદમી લાલા ગંગારામજીને મળ્યા સર હકીકત જાહેર કરી જવાબમાં લાલા ગંગારામજીએ કહ્યું કે ધણી ખુશીની સાથે શહેરના ભાઈઓની મહેરબાની અને મીઠી નજરથી અમારું સર્વ કામ ધાર્યા કરતા પણ સરસ થઈ ગયું છે. હવે અમારે જડાની જરૂરત નથી શ્રીગુરૂમહારાજ આજકાલ લુધીઆનામાં બિરાજમાન છે ત્યાં જ્યાં તેમની સલાહ લઈ જે વિધિથી જડો ઉખાડવો યોગ્ય દશે તે કરવામાં આવશે બનતા સુધી આવતી કાલે જ એનો પ્રત્યક્ષ થઈ જશે હું આજે જ લુધીઆના જઉં છું અને કાલે સવારે પાછો આવી જઈશ આપ ખુશીથી પધારો કહી આવેલા સજ્જતાને વિદાય કર્યા અને પોતે લુધીઆના જવાને રેલ ઉપર ગયા.

લુધીઆના જ્યાં શ્રીગુરૂદેવના આગળ સર્વ વૃત્તાત કહી સંભળાવ્યો અને જ્વજને મારે ખુલાસો માગ્યો. ત્રીઆસાય ભગવાને હસ્તે ચેહરે જવાબ આપ્યો કે બિચારા ભોળા લોકો એમના મનમાં એમકે મહારાજે વરસાદને આપ્યો દશે અસ્તુ હવે એ જડાની તમને કાંઈ જરૂરત તો નથી તો ખાલી લોકોને શા માટે બેઠમમાં નાખવા ? તમને તમારો અવસર જોઈ લેવો ઘટે છે લાલા ગંગારામજી પોતાનું કર્તવ્ય સમજી ગયા ગુરૂદેવને વદન કરી પોતે અંબાલા આવી આપણા સાથીભાઈઓને એકઠા કરી મનભય જણાવી દીધા અને જાણકાર ભાઈને સાથે લઈ જ્વજને વિસર્જન કર્યો મેસમેરીઝમને જાણવાવાળા સમજી શકે છે કે ધણુઓના મનની એકાગ્રતા ધણું કરી શકે છે દૈવી ઘટના એકદમ એવી થઈ ગઈ કે જ્વજ ઉતરતા જ વાંળા એકઠા મળી એકદમ વરસવા લાગ્યા લોકોના મનમાં એ વખતે સમોટ પ્રભાવ પડી ગયો આજ પણ કોઈ પ્રસંગ ઉભો થતા ને વખતના અનુભવીઓના હૃદયમાં સ્પુરણા થઈ આવે છે.

લુધીઆનામાં આપ થોડાક સમય રહ્યા એ અરસામાં લુધીઆનામાં શ્રી

જિનમહારની તૈયારી લુધીઆનાના શ્રીસથે જોશબર શરૂ કરી આ વખતે એક બેતર બાઇ કે જે જાતે ક્ષત્રિય હોવાથી શ્રીઆચાર્યદેવના પ્રતિ માનભરી લાગણી ધરાવતા હતા કારણ કે શ્રીઆચાર્ય મહારાજ પોતે એમની જાતિના જ હતા તેણે કહ્યું કે મહારાજ આપ આ બધા મંદિરો તૈયાર કરાવો છે પણ એના પૂજવાવાળાઓને પેદા કરનાર સરસ્વતી મંદિરનો પણ આપે વિચાર કરવો જોઈએ એ વખતે શ્રીઆચાર્યદેવના મુખકમળથી સુવાસનારૂપ એવા સુદર વચન તીકળ્યા કે- માર્ફ વ્યારે ! તુમારા કહના સ્વરા હૈ । મૈં હસ વાતકો સ્વ સમક્ષતા ધૌર શોચતા હુ । સવમે પહિલે (ત્રાવકાના તર્ફ આગળી કરીને) મૈં હન બ્રહ્મલુઓંકી બ્રહ્માકો પુષ્ટ ઔર વક્ષી કરોનેકે લિપ્ત શ્રીજિનમંદિરકી જરૂરત સમક્ષતા હું સો કરીવ કરીવ યહ કામ પૂર્ણ હો ગયા હૈ । કહીં કહીં વાકી હૈ તો વહ ખી ધૌરે ધૌરે હો જાયગા । અબ મેરી યહી રચ્છા હૈ કિ સરસ્વતી મંદિર ખી તૈયાર હોના વાહીયે ઔર મૈં હસો કોશીશમે હું । યહ કામ પંજાબમે ગુજરાંવાલાંમે હો સકતા હૈ । મૈં અબ હસો તર્ફ જા રહા હું । અગર જિવગો રહો તો વૈશાખમે સનસ્વતરા (જિલ્લા મ્યાલકોટ) મેં શ્રીજિનમંદિરકી પ્રતિષ્ઠા કરાકર ગુજરાંવાલા જા કર યહી કામ હાથમે લેંગા ।

લુધીઆનાથી વિદાર કરો જલધર, જંઠિયાલા, અમૃતસર, નારોવાલ યાં આપ સનખતરા પધાર્યા અને ૧૯૫૩ વેશાખ શુક્રિ પૂનમની ત્યાના શ્રીજિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી અહીં ૬૫૬૫જથી તેમજ શ્રી સિદ્ધાચલજી આદિ મ્યથોથી આવેલ પાળાત્રણમે શ્રીજિનમિત્તની અંબનશોભાકા પણ પોતે કરી આ સાતમી પ્રતિષ્ઠા અને ત્રીજી અંબનશોભાકા આપના હાથે થઈ પ્રતિષ્ઠા બાદ સનખતરાથી વિદાર કરી આપ ગુજરાંવાલા પધાર્યા અને દુર્જવના પોતે તદ્દતજાળ એઓ આપણાથી જુદા થઈ ગયા એટલે કે ૧૯૫૩ ના નેન શુક્રિ સાતમ ઉપર આદમ મંજણવારની મખરાનિએ આપ અતિમ તામોત્સાહકરૂપ અહીં જાગર ઉત્સારના મ્થગ સિધાવી ગયા

સરસ્વતીમંદિરની ધારણા પોતાની દયાનીમા પોતે કાર્યક્રમમાં પરિભુત કરો શકયા નહા પણ સરસ્વતીમંદિરની ભાવના પ્રગટ કરેલી તે વખતે હાજર ગદુલ વ્યક્તિના પ્રયાસથી પંજાબમાં પ્રાપ્ત દરેક સ્થાનોમાં ન્દાના-મોટાકાકા સરસ્વતીમંદિરની જાણી જોવામાં તો આવે છે જેમાં ખાસ કરીને શ્રી આત્માનંદ જૈન હાઉસકૂલ અબાલાસીટી અને શ્રી આત્માનંદ જૈન ગુરૂકુલ ગુજરાંવાલા એ બે મ્થગે વધારે પ્રચાર જોવામાં આવે છે શ્રીમહારાજ સાહેબના સ્વર્ગવાસ પછી એમના દેહસન્કાગ્ને મારે મંગેલ પંજાબના ત્રીસધમાં બાબુ મતાબરા-યજી અમવાલ હીલ્હીનિવાસીની તે વખતની સલાહ બહુજ લાભકારી જાણવામાં આવી છે

એઓએ વહુભવિવંતી આગળ પોતાનો ન્પટ અભિપ્રાય નવરે કર્યો કે હુ અમવાલ દિગબર જૈન હું જના મહારાજ સાહેબને પોતાના ગુરૂમહારાજ તરીકે માનુ છુ, એ તો આપને સુવિદિતજ છે તો શ્રીગુરૂમહારાજના ઉપકારના બલ્લામાં આપણે એમની યાદગારી દમેગાને મારે એવી તૈયાર કરવી જોઈએ કે ગમે તે એક વાતથી પણ એઓની યાદ આપણને આવતી રહે અને એના મારે આટલા કામ જરૂરો થાવા જાતએ

૧ શ્રી આત્માનંદ જૈન સલા

૨ શ્રી આત્મસંવત

૩ શ્રી આત્માનાનંદ જૈન પાઠશાળા

૪ શ્રી આત્માનાનંદ ભુવન (સમાધિ મંદિર)

૫ શ્રી આત્માનાનંદ જૈન કોલેજ.

આ સઘળી વાતો વલ્લભવિન્ના ગળે ઉતરો કારણ કે એઓ શ્રીઆચાર્યદેવની સેવામાં પોતાની દીક્ષાથી માડીને શ્રીઆચાર્યદેવના અતિમ શ્રાસનાશ્રાસ સુધી પાસેના પાસે રહેલ, જેથી **હુધીઆનામાં** શ્રીગુરુદેવના મુખથી નીકળેલ સરસ્વતીમંદિરની જાવના પોતે કાનોકાન સાબળેલ એટલેજ એવણની પ્રવૃત્તિ શુદ્ધી લઇને આજ સુધી આપણે કેળવણીના ક્ષેત્રમાંજ વધારે જોઇ રહ્યા છીએ એ વલ્લભવિન્ એજ આજના વિજયવલ્લભસુરિ તરીકે ઓળખાય છે શ્રી મહારાજ સાહેબના સ્વર્ગવાસ પછી ધીરે ધીરે પણ શ્રીમહારાજસાહેબના મિશનને જે શ્રીઆચાર્યદેવના આખા સંઘાડમાં કોઈએ પણ પ્રગતિમય બનાવ્યું હોય તો તે આ એકજ વ્યક્તિ છે અને એમાં કાંઈ નવાઈ પણ નથી જ્યારે પ્રસંગે પ્રસંગે પગળાના શ્રીસંધનો પ્રભ શ્રીઆચાર્યદેવને થતો હતો કે **ગુરુદેવ ! આપને બાદ પંજાબનો સંમલનેવાલા મો કોઈ તૈયાર કિયા હૈ ? જવાબમે યહી એક પ્રતિષ્ઠાનિ ઉઢલતી થી કી “ હમારે પીછે લલ્હમ પજાબનો સંમલેળા ”**

જેના પ્રતિ શ્રાસ ગુરુદેવનો આટલો વિશ્વાસ હોય તે વ્યક્તિ પોતાની ફરજ બજાવે જરૂર બજાવે, અને એજ ગુરુવચનને માન આપી પોતે અન્યાય સ્થળોમાં વિચરતા પણ પબ્બને વિસારતા નથી

શ્રીઆચાર્યદેવના સ્વર્ગવાસ પછી જે જે ક્ષેત્રોમાં મહેરાસરો કે પાઠશાળાઓ કે સભાઓ ળેરે દયાતીમાં આવેલ છે તેની તોષ લેવી પણ આ સ્થળે યોગ્ય જન્યુમ છે

૧ હુધીઆના, ૨ જડિયાલાગુર, ૩ સમાના, ૪ લાહોર, ૫ મીયાણી, ૬ વેરોવાલ, ૭ રોપડ, ૮ જલંધરસીટી, ૯ જલુશહેર, ૧૦ બીનાલી (જલ્લા મેરહ), ૧૧ મુલતાન, ૧૨ નારોવાલ, ૧૩ જેબે, ૧૪ ઉરમડાં, આટલા શહેરોમાં શ્રીજિનાલય તૈયાર થઇ તેની પ્રતિષ્ઠા થઇ ગઇ છે જડીયાલાગુર અને બીનાલીમાં તો અજનશતકા પણ થઇ હતી

૧ બડીન, ૨ સીહૌર, ૩ મુનામ, ૪ કસુર, ૫ ખાનગાડોગર, ૬ અને જેહલમ શ્રીમંદિર તૈયાર થયેલ છે પ્રતિષ્ઠા બાકી છે

બીજા કેટલાક સ્થળે શ્રી મંદિર થવાની વડી છે

૧ ગુજરાંવાલા, ૨ પપનાખાં, ૩ રામનગર, ૪ કીલા હીદારસીંગ, ૫ કીલા શોભાસીંગ, ૬ પીડાદનખાં, આ ૭ સ્થળે સ્વર્ગસ્થ શ્રીઆચાર્યમહારાજના ગુરુદેવ બીબુલિવિજયજી (બુદ્ધરાયજી) મહારાજના ઉપદેશથી અને પ્રયાસથી શ્રીજિનમંદિર તૈયાર થએલા છે

૧ મીહસ્તિનાપુર, ૨ ભેર, ૩ હીહ્લી, પ્રથમથીજ હતા અને છે.

૧ બળુ, ૨ ડેરાગાજીમાં, મા પછીથી પ્રતિષ્ઠા અને દેહરાસર જ્યાં દીલ્હીમાં તથા, છુદ્ધીઆનામાં બે, માલેરકોટલામાં બે જાડીયાલાગુરમાં બે, અને હુશીઆરપુરમાં બે. એ રીતે ધરદેહરાસર વગેરે મળી પચાસથી પચાવનની ગણતરી આવી શકે છે.

શ્રી આત્માનંદ જૈનસભા-અબાલા શહેરથી લઇને જાંબુ શહેર અને ચાવત મુશ-તાન સુધી દરેક મોટા શહેરોમાં સભા કાયમ થઇ છે. સર્વ સભાઓનું સમન્ને કે આખા શ્રી જૈનસ્વેતાચર સંઘ પંજાબનું કેન્દ્રસ્થાન તરીકે શ્રીઆત્માનંદ જૈન મહાસભા પંજાબના નામે પ્રસિદ્ધ છે, જેની હેડ ઓફીસ આજકાલ અબાલાસીટીમાં છે, એટલે મહાસભાનું દફતર અબાલા સીટીમાં છે. પંજાબના શ્રીસ્વેતાચર જૈનસંઘનું સર્ગાઠકાર્ય આ સભા મારફતે કરવામાં આવે છે. દરવર્ષે જુદા જુદા સ્થળે મહાસભાનું અધિવેશન ભરવામાં આવે છે. આ મહાસભાને પંજાબ શ્રીસ્વેતાચર જૈન પ્રાંતિક કોન્ફરન્સ તરીકે સમજવામાં આવે તો કાઇ વાધા જેવું નથી.

૨ શ્રીઆત્મસંવત્ પંજાબમાં સર્વત્ર આપણા સ્વેતાચર જૈનજમાજમાં પ્રથમથીજ શુર કરવામાં આવેલ છે. જે આજે આત્મસંવત્ ૩૮૬ કહેવાય છે. (જે: શુદ્ધિ આઠમે આ સવત્ બદલાય છે એ દિસામે ૧૯૯૧ ના જે: શુદ્ધિ ૮ તા. ૯ જૂન ૧૯૭૫ ના દિવસે આત્મસંવત્ ૩૮૬ પૂરા થઇ ૪૦ ની શરૂઆત થશે.)

આ પ્રધાને અનુસારજ બીજાઓએ પોતપોતાના માનેલ ગુરૂઓના સવત્નું અનુકરણ કરેલ છે.

દરવર્ષે જે: શુદ્ધિ આઠમેને દિવસે આચાર્ય દેવની જયંતી (સ્વર્ગારોહણ મહોત્સવ) ઠેકાણે ઠેકાણે મનાવવામાં આવે છે.

૩ પંજાબમાં પ્રાય દરેક નહેરમાં શ્રીઆત્માનંદ જૈન સભાની જેમ શ્રીઆત્માનંદ જૈન પાઠશાળા સ્થપાત છે. જેમાં અબાલા શહેરમાં પાઠશાળાથી વર્ષની હાઇસ્કૂલ થઇ મધ્ય છે અને કોલેજને માટે વિચારણા ચાલે છે. ગુજરાતવાલામાં સ્વતંત્ર શ્રીઆત્માનંદ જૈનગુરૂકુલ ચાલે છે.

૪ શ્રી આત્માનંદ જૈનભુવન (સમાધિમંદિર) ગુજરાતવાલામાં જ્યાં ગુરૂદેવનું સ્વર્ગારોહણ થયેલ તેજ શહેરમાં વાઙ્મજ ભવ્ય દર્શનાત્મક તૈયાર થયેલ છે. એ ઉપરાંત બીજા ઠેકાણે શ્રીઆચાર્ય દેવની મૂર્તિ તથા પાદુકા પધરાવવામાં આવેલ છે.

પંજાબમાં હુશીઆરપુર શહેરમાં શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીના મંથનમંદિરમાં એક પાસે શ્રી આચાર્યદેવની સર્વોત્તમચાતુર્ય ભવ્ય પ્રતિમા દર્શન કરવા યોગ્ય છે. શ્રીસિદ્ધાચલજી તીર્થ ઉપર શ્રીવિમલવશીદાદાની ટુકડા જમણી બાજુ ભવ્ય દેરીમાં પણ આપની મૂર્તિના યાત્રાળુઓને દર્શન થાય છે.

ભાવનગરમાં શ્રીઆત્માનંદ ભુવનના નામે ધાતુ મોટું ભવ્ય મકાન છે, જેમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા તેમજ શ્રી જૈન આત્માનંદ લાઇબ્રેરી છે.

દરવર્ષે ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાના મેમ્બરો એ જ ભુવનમા તેમજ પાલીતાણા શ્રીસિદ્ધાચલજી તીર્થ ઉપર શ્રીઆચાર્યદેવની જયતી ઉજવે છે જેટલું શ્રુદ્ધિ સાતમને દિવસે ભાવનગરમાં અને જેટલું સુદિ આઠમને દિવસે સિદ્ધાચલજી. શ્રીગિરનારજી તીર્થઉપર પણ આચાર્યદેવની દેહરો અને પ્રતિમા છે, તેમજ જીનાગઢ શહેરમાં જૈનધર્મ-શાળામાં શ્રીઆત્માનંદ જૈન લાયજેરી ચાલે છે.

પુના શહેર વેતાલપેઠમાં મોટા દેરાસરની પાસે શ્રીઆત્માનંદ જૈન લાયજેરી બોઝાને જ્ઞાનપ્રમાડ છે. પંચખમાં અખાલા શહેરમાં શ્રીઆત્માનંદ જૈન લાયજેરી, શ્રીઆત્માનંદ જૈન સભા, શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગંગ, શ્રીઆત્માનંદ જૈનહાઇસ્કૂલ જેવાથી આનંદ ઉભરી આવે છે. અમૃતસર પંચખમાં પણ શ્રીઆત્માનંદ જૈન લાયજેરી છે. એ રીતે નાના-મોટા ધણુ સ્થળોએ કોઈ જગ્યાએ નાના પાયા ઉપર તો કોઈ જગ્યાએ મોટા પાયા ઉપર લાયજેરી અથવા જ્ઞાનભંડાર પંચખમાં જેવામાં આવે છે જેમાં ખાસ કરીને અખાલા-સીટી, હુધીઆના, હુશીઆરપુર, જડિયાલાગુર, છરા, પઢી, લાહોર અને ગુજરાં-વાલામાં શ્રીઆચાર્યદેવના સન્નિધિ અને પાછળથી તેમાં પ્રદિ પામેલ પુસ્તકસંગ્રહ (ગ્રાંથ ભંડાર) સુરક્ષિત છે.

મારવાડ સાદીમાં શ્રીઆત્મવલ્લભ જૈન લાયજેરી અને શ્રીઆત્માનંદ જૈન વિદ્યાલય હયાતી ભોગવે છે. કાર્ડિયાનાડ વેરાવળમાં શ્રીઆત્માનંદ જૈન ઔપચારિક લોકોને આનંદ આપી રહ્યું છે. અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, પાટણ આદિ ગુજરાતનાં ધણુ શહેરોમાં પણ આપની મૂર્તિ સ્થાપન થયેલી આનંદ આપે છે. એ રીતે આપની અનેકવિધ યાદગાર આપની ઉપકાર પ્રતિની નિશાની મળે મળે જવામાં આવે છે. ખાસ કરીને ભાવનગરની શ્રીજૈન આત્માનંદ સભાએ અને શ્રીઆત્માનંદ જૈન પુસ્તક પ્રચારક મહાત્મા તથા આત્માનંદ જૈન ટ્રેક્ટસાસાયટી અખાલાસીટીએ સાહિત્ય પ્રકાશનમાં અગ્રભાગ લીધો છે.

પૂનમપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના પ્રભાવિક ઉપદેશથી ધણુ સ્થાનોમાં આદર્શ સંસ્થાઓ સ્થાપન થયેલ છે. આ સ્થાને કેટલાક નામે ઉપર આવી ગયા છે, બાકી રહેલ નામે મોટી મોટી સંસ્થાઓના જ લખવા યોગ્ય ધારી લખુ છું.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય—જુબઈ

શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય—વરકાણા (મારવાડ)

શ્રી પાર્શ્વનાથ ઉમેદ જૈન બાલામમ—ઉમેદપુર (મારવાડ)

શ્રી પાલનપુર જૈન બોર્ડિંગ—પાલનપુર.

શ્રી આત્મવલ્લભ કેળવણી ફંડ „

આ ઉપરાંત આપના ઉપદેશથી જીનાગઢ બોર્ડિંગને લાખો રૂપિયાની મદદ મળી છે.

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના પ્રયાસથી અને મહેનતથી જૈન આત્માનંદ ચત્તાબિંદુ ઉજવવાનું નક્કી થયેલ છે. એ પ્રસંગે એક ફંડ—જૈન આત્માનંદ ચત્તાબિંદુ ફંડનો આરંભ કરવામાં આવ્યો છે. આપની દીર્ઘદૃષ્ટિ અને આદર્શ વિચારથી આ ફંડમાં વધુમાં

વધુ રકમ ૧૦૧) એકસો ને એક, એક વ્યક્તિ દીઠ લેવામાં આવશે એવું નક્કી કર્યું છે. આ ફંડમાંથી જેનું નરવેનો, પ્રાચીન ઇતિહાસનો, પ્રાચીન શાલગ્રામનો અને જેના નામનું આ ફંડ છે તેમના રચેલા બહુમૂલ્ય વિદ્વાન્મય ગ્રંથોનો વિશ્વમાં ફેલાવો કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રાખ્યો છે.

તેમજ આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના દુકમથી અને પૂનઃપાદ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજની સલાહથી શ્રી જૈન આત્માનંદ શાતાબ્દિ સીરીઝનો આરભ થોડા સમયથી કરવામાં આવ્યો છે. હાલ દુરતમાં હીતરાગસ્તોષ અને પ્રાકૃતભવા-કરણ એમ બે પુસ્તકોનું પ્રકાશન ભાવનગર શ્રી આત્માનંદ જૈન સભાદ્વારા થઇ ચુક્યું છે.

આ પ્રમાણે અતિમ યુગવાક્ય “પંજાબ વલ્લભ સંમિલનો” એવી યુરુઆગને શિરોધાર્ય કરી સ્વર્ગસ્થ શ્રી આત્મારામજી મહારાજના શુભ નામને જેટલું રોશન સંસારમાં આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજને કર્યું છે તેટલું બીજા કોઈએ કર્યું હોય એમ કહી શકાય નથી. યુરુ આગાપાલક, યુગની અતિમ ભાવનાને સફળ કરનાર, પોતાના જીવનમાં જીવનસૂત્ર મનાવનાર અને યુગના પુનિત પમસે યાત્રનાર આચાર્યશ્રીજીએ સ્વર્ગીય યુરુદેવની “સરસ્વતી મંદિર” ની અતિમ ભાવના મેકડા કરી સદી, અનેક લોકવાર્તા સહીને પણ પૂર્ણ કરી છે. એ જૈન સમાજથી અજાણ્ય નથી. ધન્ય છે આવા અખડ આગાધારી આચાર્ય-દેવને! ધન્ય છે આવા નિર્મોહી સત્યવક્તા નીડર ઉપદેશને! ધન્ય છે આવા સમાજની નાડને તપાસના ને અને સમાજનો અને ધર્મનો અબ્યુદય ઇચ્છનાર વીરતનધારીને! શાસનદેવ મળેલા સ્વર્ગીય યુરુદેવના વારસાને સફળ કરનાર મદાયોગી આચાર્યશ્રીને દીર્ઘાયુષી બનાવે અને આચાર્ય મહોદયના વરુ દરેકે સકલ જૈન સમાજ સરસ્વતી દેવીની-શિક્ષણ-જ્ઞાનની ઉપાસના કરનાર બને! ” એ જ અતિમ આશા રાખી વિરનું લુ

૧૯૯૧ વૈશાક સુદ ૩ તા ૫-૫-૭૫

વીર સં. ૨૪૬૧ આત્મસંવત ૩૯

ચરણવિજય

બાટકોપર—જૈન ઉપાધ્યક્ષ

